

Fenomen turystyki religijnej i pielgrzymek w Krakowie i Małopolsce

POD REDAKCJĄ
EWY BOGACZ-WOJTANOWSKIEJ
I ANNY GÓRAL

STOWARZYSZENIE
GMIN I POWIATÓW
MAŁOPOLSKI

**Fenomen
turystyki
religijnej
i pielgrzymek
w Krakowie
i Małopolsce**

**STOWARZYSZENIE
GMIN I POWIATÓW
MAŁOPOLSKI**

Copyright @ Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski

Redakcja naukowa:

dr hab. Ewa Bogacz-Wojtanowska, prof. UJ
dr Anna Góral

Recenzent:

prof. dr hab. Marek Bugdol (Uniwersytet Jagielloński)

Projekt okładki, opracowanie graficzne wnętrza, skład:

Aleksandra Toborowicz

Korekta:

Iza Chojnacka

Kraków 2018

ISBN: 978-83-919976-3-5

Publikacja powstała w ramach projektu pt. „PAPIESKA MAŁOPOLSKA. Małopolskie Forum Turystyki Religijnej i Pielgrzymkowej”, finansowanego z budżetu Województwa Małopolskiego w ramach konkursu ofert z turystyki w 2018 r. pn. „Małopolska Gościinna – II edycja”.

 MAŁOPOLSKA

Fenomen turystyki religijnej i pielgrzymek w Krakowie i Małopolsce

POD REDAKCJĄ
EWY BOGACZ-WOJTANOWSKIEJ
I ANNY GÓRAL

Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski
Kraków 2018

Kazimierz Barczyk Wstęp	7
----------------------------	---

OPINIE, KOMENTARZE, REFLEKSJE

1. Stanisław Dziwisz Dziedzictwo św. Jana Pawła II w Małopolsce. Idea Centrum Jana Pawła II	11
2. Marek Szczepanek Mocne i słabe strony turystyki religijnej i pielgrzymkowej, perspektywy rozwoju w Krakowie i Małopolsce	15

TURYSTYKA RELIGIJNA I PIELGRZYMKI W ŚWIETLE BADAŃ

1. Antoni Jackowski Turystyka religijna w Krakowie i wpływ św. Jana Pawła II na jej rozwój	35
2. Krzysztof Borkowski Identyfikacja segmentu turystyki religijnej na podstawie analizy danych z badań ankietowych ruchu turystycznego w latach 2008–2017 w Krakowie	51
3. Agnieszka Konior, Weronika Pokojska Analiza istniejącej oferty z zakresu turystyki religijnej i pielgrzymkowej w Krakowie i Małopolsce	71
4. Sylwia Wrona Turystyka religijna i pielgrzymkowa w dokumentach strategicznych wybranych powiatów i województw	97
5. Łukasz Gaweł Szlaki pielgrzymkowe w Małopolsce. Stan obecny oraz perspektywy rozwoju	127
6. Ewa Bogacz-Wojtanowska Światowe Dni Młodzieży 2016 w Krakowie jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny. Podsumowanie badań	145
7. Agnieszka Konior, Weronika Pokojska Światowe Dni Młodzieży w liczbach. Podsumowanie	161
8. Anna Góral Rola Światowych Dni Młodzieży 2016 w rozwoju turystyki religijnej w Krakowie i Małopolsce	179

WSTĘP

Prezentowana monografia jest efektem kilkuletniego już zaangażowania Stowarzyszenia Gmin i Powiatów Małopolski w promocję turystyki pielgrzymkowej i religijnej w Krakowie i Małopolsce, czego najlepszym przykładem są corocznie organizowane spotkania przedstawicieli różnych środowisk zainteresowanych wzmocnieniem tego sektora turystyki w regionie w ramach Małopolskiego Forum Turystyki Religijnej i Pielgrzymkowej, które już po raz szósty odbyło się we wrześniu 2018 roku. Podobnie jak badania, Światowe Dni Młodzieży 2016 jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny, zostało zrealizowane przez SGiPM dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Przesłanką do zainteresowania się fenomenem turystyki religijnej i pielgrzymek było przekonanie, że bogactwo kulturowe i religijne naszego regionu jest jego niezwykłym atutem, wyróżniającym Małopolskę zarówno wśród innych regionów Polski, jak i na arenie międzynarodowej. Kraków wraz z Małopolską jest jednym z najważniejszych regionów turystyki religijnej i pielgrzymkowej w Europie, obok Santiago de Compostela, Fatimy czy Lourdes.

Dodatkowo Światowe Dni Młodzieży od początku swojego funkcjonowania były postrzegane przez badaczy nie tylko jako wydarzenie o charakterze *stricte* religijnym, ale przede wszystkim kulturowym i turystycznym. Nie chodziło wyłącznie o oczywiste zaliczenie sfery religii do kultury, ale również o fakt, że uczestnicy ŚDM wykazują nie tylko religijne motywacje udziału w kolejnych edycjach spotkań. Równoległe z motywacją podstawową występuje zainteresowanie odległymi w przypadku wielu uczestników krajami (kontynentami), ich kulturą, dziedzictwem oraz uwarunkowaniami społecznymi, co w sposób naturalny wpływa na rozwój ruchu turystycznego w miejscach, w których organizowane są kolejne ŚDM.

Badacze zaangażowani w przygotowanie niniejszej publikacji podjęli się refleksji nad fenomenem turystyki kulturowej i pielgrzymek w Małopolsce, osadzając go na tle głównego obecnie nurtu w rozwoju turystyki światowej – turystyki kulturowej, postrzeganej jako „zderzenie kultur”. Badania i płynące z nich wnioski, które zostały opisane w niniejszej monografii, miały w swoich założeniach ukazać, jakie są główne potrzeby, aspiracje i oczekiwania odwiedzających, ale i odwiedzanych, aby w ten sposób określić swoiste obszary krytyczne, a przez to stworzyć rekomendacje w kontekście rozwoju projektów z zakresu turystyki kulturowej w Krakowie i Małopolsce.

-
Kazimierz Barczyk
Przewodniczący Stowarzyszenia
Gmin i Powiatów Małopolski

CZĘŚĆ I

OPINIE,
KOMENTARZE,
REFLEKSJE

KARD. STANISŁAW DZIWIŚ
ARCYBISKUP METROPOLITA KRAKOWSKI SENIOR

Dziedzictwo św. Jana Pawła II w Małopolsce. Idea Centrum Jana Pawła II

KARD. STANISŁAW DZIWIŚ

Zacznijmy od tego, że w pierwszym rzędzie możemy mówić – i to bez przesady – o światowym dziedzictwie św. Jana Pawła II. Jego dwudziestosiedmioletni pontyfikat wpisał się głęboko we współczesne dzieje Kościoła i świata na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa. Nie można zrozumieć tych dziejów bez brania pod uwagę postaci i dzieła Papieża, który czterdzieści lat temu rozpoczął swoją służbę, przybywając do Rzymu „z dalekiego kraju”. Z „dalekiego” nie tylko geograficznie. Doświadczenie duszpasterskie kardynała Karola Wojtyły w konfrontacji z – wydawało się – wszechpotężnym i totalitarnym systemem komunistycznym miało dalekosiężne konsekwencje, gdy tenże człowiek został obciążony odpowiedzialnością za losy Kościoła powszechnego.

Ojciec Święty zostawił niezatarty ślad w wielu dziedzinach życia Kościoła. Zostawił ogromne dziedzictwo nauczania w postaci encyklik, adhortacji i listów apostoelskich, tysięcy katechez, homilii i przemówień. Jest do czego sięgać i Kościół będzie sięgał do bogactwa myśli, refleksji, pouczeń i wskazań zawartych w tych tekstach i dokumentach. Jan Paweł II ustanowił nowe struktury na centralnym szczeblu zarządzania Kościoła w formie np. Papieskich Rad. Jemu zawdzięczamy cenne inicjatywy duszpasterskie, które wpisały się na stałe w życie i apostołstwo współczesnego Kościoła. Mam tu na myśli

Światowe Dni Młodzieży, Światowe Spotkania Rodzin czy Światowy Dzień Chorego. Na niespotykaną wcześniej skalę Jan Paweł II podjął dzieło podróży apostołskich nawet do najdalszych zakątków świata. Podczas takich stu czterech podróży odwiedził sto trzydzieści krajów, a w samej Italii odwiedził sto kilkadziesiąt miast i diecezji.

Nie można zrozumieć pontyfikatu Jana Pawła II bez brania pod uwagę jego korzeni. Te korzenie tkwiły i tkwią w jego ojczyźnie, a przede wszystkim w jego małej ojczyźnie, czyli w Małopolsce. Dlatego wszystkie relacje o jego życiu zaczynają się od Wadowic. W tym kręgu, w tej przestrzeni kształtowała się jego osobowość. Karol Wojtyła czerpał głęboko z bogactwa tradycji i kultury Małopolski, z wysokiego poziomu wadowickiego gimnazjum czy religijnego oddziaływania sanktuarium Matki Bożej Kalwaryjskiej.

Szczególny rozdział w życiu Karola Wojtyły odegrał Kraków z jego niepowtarzalną historią, atmosferą i kulturą, z jego świątyniami, dziełami sztuki i Uniwersytetem. I tutaj Karol Wojtyła czerpał obficie, ale również zaczął spłacać dług wdzięczności. Czynił to w podwawelskim grodzie jako młody naukowiec, jako duszpasterz akademicki, a potem jako arcybiskup metropolita krakowski i kardynał. Pełniąc taką, angażującą i zobowiązującą służbę pasterską, ubogacał Kraków i Małopolskę swoim nauczaniem, pasterskimi wizytami, podejmowanymi decyzjami związanymi z życiem Archidiecezji Krakowskiej. Zadziwia nas, w ilu miastach, miasteczkach i wioskach kardynał Karol Wojtyła zostawił ślad, upamiętniany teraz w publikacjach, w szlakach papieskich, w kamiennych tablicach czy pomnikach. Opis tej rzeczywistości, tego niezwykłego dziedzictwa, daleki jest od zakończenia. To było i jest nasze wspólne dziedzictwo, które możemy i powinniśmy przekazać następnym pokoleniom.

Małopolskim dziedzictwem Jana Pawła II jest również to, co wniósł on w życie naszego Regionu już jako Papież. Jego wielokrotne pielgrzymki do Krakowa, ale także do Wadowic i Kalwarii Zebrzydowskiej, do Nowego Targu i Zakopanego, do Tarnowa i Starego Sącza, rozślawiły Małopolskę w Kościele i świecie.

Charakterystyczna pod tym względem jest wypowiedź papieża Benedykta XVI, który już w następnym roku po śmierci swego poprzednika przybył do jego ojczyzny, a na krakowskich Błoniach powiedział: „Kraków Karola Wojtyły i Kraków Jana Pawła II jest również moim Krakowem! Jest również drogim sercu Krakowem dla niezliczonej rzeszy chrześcijan na całym świecie, którzy wiedzą, że Jan Paweł II przybył na wzgórze Watykańskie z tego miasta, ze wzgórza Wawelskiego, «z dalekiego kraju», który dzięki niemu stał się dla wszystkich krajem drogim” (homilia, 28 v 2006).

Dziś, gdy zadziwia nas liczba turystów i pielgrzymów odwiedzających Kraków, mamy świadomość, że w znacznej części zawdzięczamy to także Janowi Pawłowi II, który rozszławił nasze Miasto i Region na niebotyczną skalę.

W tym kontekście możemy spojrzeć na Centrum Jana Pawła II, które na naszych oczach wyrosło na „Białych Morzach”. Wkrótce po śmierci Ojca Świętego i po rozpoczęciu jego procesu beatyfikacyjnego i kanonizacyjnego, byliśmy świadkami niezliczonych rzesz chrześcijan pielgrzymujących do jego grobu w Grotach Watykańskich, przekonanych o jego świętości. Uświadomiliśmy sobie, że i w Krakowie możemy i powinniśmy upamiętnić życie i dzieło świętego Papieża. Kraków przecież – obok Rzymu – stanowi *genius loci* – geniusz miejsca, w którym odkrywamy wielkość daru, jaki Kościół i świat otrzymał w osobie i służbie Jana Pawła II.

18 maja 2007 roku, podczas poświęcenia placu budowy Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się!”, powiedziałem: „Centrum »Nie lękajcie się!« powinno nam i przyszłym pokoleniom pomagać w poznawaniu życia, myśli i dzieła Sługi Bożego Jana Pawła II. To Centrum powinno promieniować jego świętością, scalać nasze rodziny, wspólnoty, środowiska, cały Kościół Krakowski i Kościół w Polsce. To Centrum powinno przypominać o prymacie miłosiernej miłości w naszym życiu osobistym i społecznym. [...] Żywię głębokie pragnienie i przekonanie – mówiłem jedenaście lat temu – że powstające Centrum będzie wspólnym dziełem Polaków, a także wszystkich ludzi, którzy kochali i nadal kochają Jana Pawła II na całym świecie. Niech to dzieło budzi w naszych sercach wiarę i nadzieję”.

Po latach możemy powiedzieć, że spełniają się nasze oczekiwania i nadzieje. Urzeczywistnia się idea Centrum Jana Pawła II, które nadal jeszcze jest w rozbudowie, choć działają już niektóre jego instytucje. Sercem Centrum jest sanktuarium św. Jana Pawła II, ozdobione mozaikami stanowiącymi katechezę dla podziwiających ich oryginalność i piękno. W sanktuarium sprawował Eucharystię papież Franciszek – 30 lipca 2016 – podczas Świątowych Dni Młodzieży w Krakowie. Wtedy to sanktuarium nawiedziła rzesza młodych z całego świata. A nas cieszy ogromnie to, że sanktuarium wrosło już głęboko w duchowy pejzaż Krakowa, i obok nawiedzającej go nieustannie rzeszy pielgrzymów z całego świata, stało się miejscem modlitwy i uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii dla tysięcy mieszkańców Krakowa i okolicy.

Jest więc za co dziękować Bogu w czterdziestą rocznicę rozpoczęcia pontyfikatu Jana Pawła II Wielkiego. Jego wielkość trwa i budzi nadzieję.

Dziękuję Państwu za uwagę.

-
Stanisław kardynał Dziwisz

MAREK SZCZEPANEK
DZIENNIKARZ TELEWIZYJNY,
CZŁONEK RADY CENTRUM JANA PAWŁA II

Mocne
i słabe strony
turystyki
religijnej
i pielgrzymkowej,
perspektywy
rozwoju
w Krakowie
i Małopolsce

MARKUSZ SZCZEPANEK

Santo subito – idea szybkiej beatyfikacji Jana Pawła II sprowokowała wiele pytań i dyskusji o nowe szanse w turystyce religijnej na terenie Małopolski i całego kraju. Śmierć papieża-Po-

laka sprawiła, że kończyła się dotychczasowa ścieżka rozwoju tego segmentu turystyki. Nie było już, powtarzającego się co kilka lat, wielkiego impulsu w postaci papieskich wizyt. To nieustanne pielgrzymowanie po całym świecie, bogate w bezpośrednie kontakty z wiernymi, w przypadku wizyt w Polsce niosło w sobie wiele wartości dodanych. Co jakiś czas Jan Paweł II, przybywając do ojczyzny, ożywia zainteresowanie znanymi miejscami kultu. Często też przez swoje wizyty kreował nowe przestrzenie spotkań, nadawał wartości lokalnym sanktuariom, które bez takiego wsparcia długo czekałyby na swoją szansę. Tak było np. w przypadku sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na Krzeptówkach czy ponownego ożywienia Starego Sącza, jako atrakcyjnego ośrodka turystyki religijnej. Odejście Jana Pawła II sprawiło, że zasadne stało się pytanie

o zachowanie i wzmocnienie wytworzonych w ten sposób wartości. Równocześnie uparte i mocne dążenie do beatyfikacji papieża-Polaka powodowało, że eksperci, dziennikarze i przedstawiciele branży wyrażali wiele wątpliwości, czy ta kolejna szansa na rozwój ruchu pielgrzymkowego nie zostanie zmarnowana.

Spory i polemiki

W latach 2009 i 2010, na łamach regionalnej prasy w Krakowie opublikowano kilka dużych, publicystycznych tekstów formułujących długą listę zarzutów, kierowanych głównie pod adresem przedstawicieli władz samorządowych. Za kluczowe problemy uznano brak systemowego podejścia do ruchu pielgrzymkowego i turystyki religijnej, zarówno w mieście, jak i regionie. Krytycznie oceniano poziom zaangażowania różnych instytucji miejskich czy wojewódzkich, jak i znajomość realiów turystyki religijnej (stereotyp pielgrzyma – turysty z termosem i kanapką). Pojawiły się zarzuty „grzechu braku koordynacji”, „grzechu braku współpracy Kościoła” i bardziej szczegółowo formułowane negatywne oceny, dotyczące stosowanych technik promocji tego produktu turystycznego. Na dodatek w mediach widoczne były spory o sposób, w jaki instytucje świeckie i kościelne kultywują pamięć o zmarłym papieżu. Najbardziej wyrazistym przykładem stały się kontrowersje wokół relikwii, umieszczanych wówczas w Centrum Jana Pawła II. Ta fala krytyki spotkała się z dość precyzyjną i wyważoną polemiką ze strony świeckich oraz kościelnych instytucji, odpowiedzialnych z jednej strony za opiekę nad tworzącym się naturalnie kultem Jana Pawła II, z drugiej zaś za rozwój turystyki pielgrzymkowej, którą ten kult stymulował. Z perspektywy czasu, spory i polemiki z końca poprzedniej dekady wydają się mocno przesadzone, a zarzuty wówczas stawiane – przerysowane. Jednakże sam fakt prowadzenia tego typu dyskusji okazał się pożytecznym impulsem do wzmocnienia wielu działań i korekty już realizowanych przedsięwzięć. Od tego czasu mieliśmy kilka bardzo istotnych zdarzeń, wpływających na kondycję turystyki pielgrzymkowej w Krakowie i całym regionie. Beatyfikacja i kanonizacja Jana Pawła II – jako wydarzenia ideowo ściśle powiązanego z kultem Bożego Miłosierdzia – wspierały pozycję Łagiewnik, światowego ośrodka tego kultu. Natomiast Światowe Dni Młodzieży, których twórcą był Jan Paweł II, miały wielowymiarowy i długofalowy wpływ na realne i potencjalne zainteresowanie Krakowem – celem pielgrzymek i turystyki religijnej. Warto zauważyć, że te bardzo pozytywne okoliczności następowały w krótkich odstępach czasu i we wzajemnym powiązaniu. Zatem były to czynniki stale mobilizujące do kolejnych działań promocyjnych, inwestycyjnych, a z uwagi na charakter zdarzeń, wymuszające podejście systemowe. W konsekwencji ten segment turystyki w mieście i regionie stał się obszarem

realnego i szerokiego zainteresowania wielu podmiotów. Zdecydowanie zmienił się także potoczny wizerunek gości, dla których dominującym lub jednym z głównych powodów podróży do Krakowa są cele religijne. Niebagatelne znaczenie dla takiego traktowania tego segmentu ruchu turystycznego miały pewne perturbacje, związane z przeciążeniem tradycyjnego centrum miasta ruchem turystycznym czy negatywne skutki zachowań niektórych grup gości. Krakowianie dostrzegli, w jeszcze bardziej wyrazisty sposób, że rozwój turystyki religijnej nie niesie z sobą tego rodzaju obciążeń. Warto przy tym zauważyć, iż – podobnie jak w przypadku polemik na temat mankamentów wsparcia dla turystyki pielgrzymkowej – także obecne spory eksperckie i publicystyczne o negatywne skutki rozwoju masowej turystyki, wydają się nazbyt wyostrome. Zwłaszcza w kontekście opinii samych mieszkańców, którzy w Barometrze Krakowskim 2018, w 70 procentach pozytywnie oceniają napływ turystów do miasta, a w 64 procentach wyrażają opinię, że wzrost ruchu turystycznego jest i będzie zjawiskiem pozytywnym.

Dynamika zmian – pułapka nadmiernych oczekiwań

Kraków i Małopolska, na przestrzeni 12 lat od śmierci Jana Pawła, wzmocniły swoją pozycję jednego z kilku wiodących centrów turystyki religijnej w Europie. Skumulowane w okresie pontyfikatu papieża-Polaka wartości nie zostały utracone, lecz istotnie wzmocnione o nowe elementy związane m.in. z kultem jego osoby. Nadal często w przekazach medialnych pojawiają się odniesienia i porównania, świadczące o niezaspokojonych oczekiwaniach. Pytania, czy będziemy „jak Fatima” lub „Lourdes” stawiane czasami na łamach prasy wskazują, że nie zostały jeszcze skonsumowane aspiracje rozbudzone w okresie od 2011 do 2016 roku. Szczególnym przypadkiem tego rodzaju nadziei i oczekiwań było przekonanie, że możemy w Krakowie liczyć na skokowy wzrost ilości turystów, dla których dominującym powodem przyjazdu są motywacje duchowe związane z wyznawaną religią. Jak się wydaje w przypadku naszego miasta, mamy jednak do czynienia z odmienną ścieżką rozwoju. Charakteryzuje się ona systematycznym, lecz stosunkowo wolnym wzrostem ilościowym w tym segmencie turystyki miejskiej, przy równoczesnych istotnych zmianach jakościowych. Ich przejawem jest np. zwiększanie się odsetek osób deklarujących motywacje religijne w całej grupie gości, wysoki udział przyjazdów zagranicznych w tym segmencie ruchu turystycznego czy deklarowana, także przy okazji ŚDM, gotowość do powtórnych odwiedzin. Wydaje się, że odmienna charakterystyka turystyki religijnej jest już dostrzegana w przekazach medialnych, także w okresie prób podsumowania efektów Światowych Dni Młodzieży. Ze zrozumiałych względów odmienne bywają oceny ze strony

branży turystycznej, która traktuje ten segment rynku z perspektywy potencjału atrakcyjnego produktu, a np. reprezentantów samorządu czy Kościoła patrzących na to zjawisko jako na element promocji wartości wspólnych czy kreowania pozytywnego wizerunku miasta.

Nowoczesne spojrzenie i systemowe rozwiązania

Na pewno pozytywną zmianą jest powszechne wśród przedstawicieli wspólnot samorządowych przekonanie o szczególnym znaczeniu i potencjale, jaki kryje się w turystyce religijnej. Dodatkowo w ostatnich kilku latach – co także dostrzegane jest w ocenach i przekazach medialnych – pojawia się coraz więcej działań systemowych, realizowanych wspólnie przez branżę turystyczną, samorządy i Kościół. Widać je w całym zestawie poczynań Małopolskiej Organizacji Turystycznej zmierzających do promocji, ożywiania i poprawy dostępności „Szlaku Architektury Drewnianej” lub w powoływaniu instytucji wspólnych, takich jak Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II w Wadowicach oraz Instytutu Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II. Istotną zmianą jest poszerzanie się systemowej współpracy wielu podmiotów w sferze promocji. Dobrym przykładem takiego działania stają się doroczne Kongresy Turystyki Pielgrzymkowej i Religijnej, które jednocześnie pełnią funkcję targów i „study toursów”. W przekazie medialnym dostrzegane jest stałe modernizowanie infrastruktury turystycznej, pozostającej w gestii Kościoła. W ostatniej dekadzie modernizacja objęła stare ośrodki, gdzie powstają nowoczesne, wielofunkcyjne obiekty, jak na przykład w Kalwarii Zebrzydowskiej. Pojawiają się także ciekawie zrealizowane przedsięwzięcia zgromadzeń zakonnych (Tyniec z dobrą ofertą hotelową i bardzo bogatym programem dla gości czy Hebdów z dużymi możliwościami organizowania projektów konferencyjnych). Wiele owych nowinek tworzonych jest z istotnym wsparciem funduszy unijnych i ma spory wpływ na ożywienie walorów turystycznych nie tylko samych obiektów sakralnych. Poczynania te, choć w niektórych przypadkach traktowane były w mediach z pewnym dystansem (nadmierne łączenie sfery profanum z sacrum w miejscach szczególnego skupienia, jakim są klasztory), generalnie dobrze wpływają na odbiór i oceny tego segmentu turystyki. Przyczyniają się do zmiany wizerunku pielgrzymów czy turystów, dla których motywacje religijne są dominujące. Warto jednocześnie odnotować, że nie wszystkie pomysły czy inicjatywy związane z rozwojem tego segmentu turystyki kończyły się sukcesem, a niepowodzenia były dość szeroko komentowane – zarówno przez media, jak i przedstawicieli branży. Przykładem dość spektakularnego fiaska jest pociąg papieski, który w założeniu miał stanowić odrębny produkt turystyczny, spinający podstawowy element małopolskiego szlaku papieskiego.

Po początkowym, entuzjastycznym przyjęciu, stosunkowo szybko okazało się, że zainteresowanie nie jest w stanie zrównoważyć dość wysokich kosztów przedsięwzięcia i nie pomogły nawet próby wkomponowania go w całą ofertę PKP. Podobna sytuacja dotyczy projektu przekształcenia w Krakowie tramwaju linii 8 w „Tramwaj Papieski”. Tu, choć koszty utrzymania były niewielkie, a sam produkt już na etapie projektu został płynnie wbudowany w normalne funkcjonowanie komunikacji miejskiej, także to przedsięwzięcie zakończyło się niepowodzeniem. Co więcej, szybka redukcja projektu i rezygnacja np. z dźwiękowego przewodnika po miejscach papieskich (połączonego ze standardowym systemem zapowiedzi dla pasażerów), była swego rodzaju ostrzeżeniem przed huraoptymizmem i brakiem szerszej analizy otoczenia przy tego rodzaju inicjatywach. Te dwa niepowodzenia są też przestrożą, że rozwijający się kult Jana Pawła II nie może zapewnić powodzenia każdemu przedsięwzięciu, które jest z nim związane.

Łagiewniki – synergia sukcesu, sukces synergii

Szczególnym przypadkiem, gdy chodzi o ocenę szans, mocnych stron i słabości naszej oferty w sferze turystyki pielgrzymkowej i religijnej, są krakowskie Łagiewniki. To wyjątkowe miejsce na mapie miasta i regionu. W powszechnej świadomości istnieje od niespełna trzech dekad, a jednocześnie stanowi najbardziej dynamicznie rozwijający się ośrodek kultu w Europie Środkowej. W tym przypadku mamy, od wielu lat, pozytywne oceny podejmowanych na tym terenie działań, zarówno związanych z budową Sanktuarium Miłosierdzia Bożego, jak i, od dekady, tworzeniem Centrum Jana Pawła II. Warto przy tym dostrzec pewną istotną różnicę. O ile zarówno idea, jak i materialny kształt Sanktuarium Miłosierdzia Bożego nie budził w zasadzie kontrowersji, o tyle w przypadku Centrum Jana Pawła II tego typu wątpliwości były, zwłaszcza na początku obecnego dziesięciolecia, dość głośno wyrażane. Niepokoje te miały swój medialny wymiar w postaci pytań czy obaw dotyczących programu całego Centrum. Były też swoistym, spotęgowanym echem dyskusji prowadzonych wówczas (w okresie poprzedzającym beatyfikację Jana Pawła II) na temat form kultu i przełożenia nauczania papieskiego na realia życia codziennego. Najczęściej stawianym pytaniem było, czy Centrum nie ograniczy się wyłącznie do ośrodka kultu religijnego, skupionego wokół relikwii krwi papieża-Polaka. W kontekście rozwoju ruchu pielgrzymkowego oraz turystyki religijnej pojawiało się pytanie, czy potrafimy wykorzystać „papieską markę”. Projekt Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” zakłada połączenie tradycyjnych funkcji sanktuarium – ośrodka kultu religijnego, dedykowanego osobie polskiego papieża, z zespołem wielu instytucji, poczynając od naukowych czy muzealnych, po charytatywne lub

zdrowotne. Całość z założenia miała zatem szeroko otworzyć się nie tylko na gości, lecz przede wszystkim na mieszkańców Krakowa i w tym wymiarze uzupełniać także Sanktuarium Miłosierdzia Bożego, gdzie wyraźnie dominuje przesłanie sakralne o światowym zasięgu. W przypadku obu centrów kultu od początku mieliśmy do czynienia z dyskusją o ich lokalizacji i ewentualnych trudnościach, wynikających z peryferyjnego położenia oraz niezbyt atrakcyjnego otoczenia. W momencie, kiedy Sanktuarium Miłosierdzia Bożego zyskiwało swój obecny kształt, czyli w drugiej połowie lat 90., ta część miasta była mało atrakcyjnym terenem postindustrialnym o nieznanym jeszcze kierunku przekształceń przestrzennych i funkcji. Także – a może przede wszystkim – dostępność komunikacyjna, zwłaszcza dla gości, którzy koncentrowali swoją uwagę na centrum miasta, była stosunkowo słaba, a dla osób niepełnosprawnych dramatycznie mała. Na przełomie wieków kwestię tę nie raz podnoszono w krakowskiej prasie i mediach, które pilnie śledziły wszelkie próby zmiany tego stanu. Istotnie, nie był to problem wyimaginowany i poważnie rzutował na perspektywę rozwoju turystyki. Dodatkowo, do czasu budowy Centrum Jana Pawła II i zagospodarowania terenu osadników po fabryce „Solvay”, jako poważny mankament traktowano charakter otoczenia. Kompleks Sanktuarium Miłosierdzia Bożego to przykład konsekwentnego projektu, spójnego architektonicznie i przestrzennie, z jasno zadeklarowaną i realizowaną misją. W ciągu 20 lat stał się rzeczywiście światową stolicą kultu Bożego Miłosierdzia z bardzo dużym, jak na warunki europejskich sanktuariów katolickich, odsetkiem gości zagranicznych (do 25 proc. rocznie). Jego siła przyciągania jest tak wielka, że np. narodowa pielgrzymka Słowaków to wyjątkowe zjawisko w całej Europie Środkowej. Szalenie istotnym wsparciem dla rozwoju łagiewnickiego środka kultu stało się zaangażowanie Jana Pawła II (dwie pielgrzymki), pielgrzymka Benedykta XVI i skonstruowanie przesłania ŚDM wokół idei miłosierdzia. Ze strony Kościoła krakowskiego i polskiego podobne znaczenie ma kultywowanie i poszerzanie zasięgu Święta Miłosierdzia. W wymiarze turystyki pielgrzymkowej dodatkowym atutem jest pełne i nowoczesne zagospodarowanie całego terenu oraz fakt, że niejako początek sezonu w Krakowie to czas świąt wielkanocnych i – bezpośrednio po nich – Święto Miłosierdzia.

Powstanie Centrum Jana Pawła II, z sanktuarium błogosławionego a następnie świętego, było z jednej strony odpowiedzią na naturalne oczekiwania wiernych, a z drugiej działaniem od początku kompleksowym i systemowym (jednocześnie obciążonym niemal takim samym ryzykiem z punktu widzenia rozwoju ruchu pielgrzymkowego i turystyki religijnej, jak tworzenie Sanktuarium Miłosierdzia Bożego). Obiekty na „Białych Morzach” tworzą kompletny układ, założenie projektowane od samego początku jako ośrodek kultu

i zespół instytucji, których działanie jest przedłużeniem tego kultu w wielu obszarach aktywności. To także – absolutnie unikalny w skali naszego kontynentu – projekt stworzenia takiego ośrodka w procesie rekultywacji całkowicie zdegradowanych terenów poprzemysłowych. Powiązanie tego przedsięwzięcia z biografią Jana Pawła II powoduje, że mamy do czynienia – w dziejach sanktuariów katolickich w Polsce – z ewenementem, a rozwój ośrodka powinien być przedmiotem stałej obserwacji i oceny, także pod kątem wartości tak sformułowanego pomysłu dla zmian w ruchu pielgrzymkowym i turystycznym. Od samego początku inicjatywa ma aktywne wsparcie Kościoła krakowskiego oraz polskiego, poprzez lokowanie w Sanktuarium wielu uroczystości poświęconych osobie tak wyjątkowej, jaką był Jan Paweł II. Podobnie jak sanktuarium Miłosierdzia Bożego, Centrum musi poradzić sobie z istotnymi komunikacyjnymi wadami lokalizacji. Jednak w tym przypadku bardzo szybko wyciągnięto wnioski z trudności sąsiedniego kompleksu i powiązano teren liniami transportu miejskiego. Wielkie inwestycje komunikacyjne ostatnich lat (linia kolei aglomeracyjnej z przystankiem, który po pokonaniu ok. 200 m od peronu pozwala znaleźć się w centrum kompleksu oraz budowa Trasy Łagiewnickiej, z przystankiem szybkiego tramwaju ok. 100–150 m od drzwi kościoła) spowodują, że za dwa lata będzie to najlepiej skomunikowany tego rodzaju kompleks sakralny w Europie. Dodatkowo powiązania bezkolizyjne z Sanktuarium Miłosierdzia stwarzają warunki, aby cały obszar radykalnie przybliżyć do turystycznego centrum miasta. Oznacza to, że obydwie kompleksy sakralne zyskują nową wartość z punktu widzenia np. tworzenia bazy noclegowej. Należy podkreślić, że realizowane projekty zyskują coraz więcej pozytywnych ocen, także w publikacjach prasowych czy – szerzej – w opiniach wyrażanych w mediach. Niewątpliwie bardzo istotnym impulsem wspierającym zamianę i ich upowszechnienie, były dwie ostatnie pielgrzymki papieskie, a zwłaszcza ŚDM. W przypadku Łagiewnik chyba bez przesady można powiedzieć, że mamy do czynienia z synergią sukcesu. Jakościowe zmiany, widoczne gołym okiem, nie spowodowały jednak przyrostu liczby gości (pielgrzymów i turystów) w takim wymiarze, jak często przywoływane w porównaniach sukcesy San Giovanni Rotondo czy Santiago de Compostela. To zjawisko było niejako punktem wyjścia do dyskusji o szansach i problemach turystyki religijnej i ruchu pielgrzymkowego w Krakowie oraz regionie, która odbyła się podczas VI Małopolskiego Forum Turystyki Religijnej i Pielgrzymkowej.

Debata 2018. Mocne i słabe strony turystyki pielgrzymkowej, perspektywy rozwoju w Krakowie i Małopolsce

W ramach Małopolskiego Forum Turystyki Pielgrzymkowej i Religijnej organizowana jest dyskusja, w której ścierają się poglądy ekspertów na ważne tematy, związane z tym segmentem ruchu turystycznego. Na zakończenie VI Forum, które stanowiło próbę podsumowania 40 lat doświadczeń wynikających ze zmian, do których doszło po wyborze Jana Pawła II, wiodącym tematem były – z jednej strony sukcesy, z drugiej natomiast problemy i wyzwania, jakie pojawiają się obecnie w regionie dysponującym tak unikalnymi walorami i doświadczeniami. Ponieważ te atuty wymagają permanentnej weryfikacji oraz doskonalenia, istotna staje się konfrontacja opinii prezentowanych z odmiennej perspektywy. Część uczestników starała się rozwinąć wątki, które zaprezentowała w wystąpieniach podczas Forum. Do dyskusji zaproszono zarówno ekspertów ze świata nauki oraz praktyków działających w samorządach (bardzo różnej wielkości) i instytucjach kultury. Dominujące zagadnienia, które zamierzano w ten sposób omówić, to przede wszystkim: specyfika turystyki religijnej i ruchu pielgrzymkowego w Krakowie i regionie, powiązanie tego segmentu z innymi rodzajami turystyki, a także problemy, na jakie nadal napotykać zarówno organizatorzy z branży, jak i samorządy.

W dyskusji uczestniczyli:

dr Krzysztof Borkowski – Wydział Turystyki i Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, autor badań i raportów na temat rozwoju ruchu turystycznego w Krakowie i Małopolsce, **Katarzyna Gądek** – Zastępca Dyrektora Wydziału Promocji i Turystyki Urzędu Miasta Krakowa, **Piotr Lasowski** – Prezes Krakowskiej Izby Turystyki, **Tomasz Gromala** – Wójt Gminy Lipnica Murowana, **ks. dr Jacek Pietruszka** – Dyrektor Muzeum Dom Rodziny Ojca Świętego Jana Pawła II. Moderator – **Marek Szczepanek**, dziennikarz telewizyjny, członek Rady Centrum Jana Pawła II.

MAREK SZCZEPANEK. **Od wielu lat oczekiwaliśmy radykalnego wzrostu liczby turystów, których celem byłyby ośrodki kultu religijnego. Może to dobrze, że takiego skokowego przyrostu ruchu turystycznego w tym zakresie nie mamy? Może nie jest problemem, że ruch ten, poprzez swoje wartości dodane, rozwija się płynnie?**

KRZYSZTOF BORKOWSKI. Nie lubię takich wskaźników, z poprzedniej epoki – że zrobimy 200% albo 500% normy. Wolę proces, który ewoluuje. Mamy do czynienia z tendencją progresywną i ten strumień ruchu, którego celem głównym są przyjazdy religijne, rozwija się bardzo dobrze. Przy okazji pojawia się drugie skrzydło – ci, którzy przyjeżdżają w celach turystycznych zakładają także przyjazd w celach religijnych. Osoby, które przyjeżdżają jedynie w celach pątniczych, religijnych, nie wskazują drugiego celu lub innych, pobocznych celów. Przyjeżdżają dokładnie po to, po co przyjechali – zanurzyć się w sacrum, wejść do sanktuarium, przeżyć tę podróż z nadzieją spotkania z Najwyższym. Kraków ma różne oblicza, ale nie poszedł drogą takich miast, jak Praga, Budapeszt, Ryga, które po otwarciu się na Unię Europejską zostały, między nami mówiąc, sprostytuowane. Przyjeżdżali tam ludzie, którzy za małe pieniądze, w tanich krajach chcieli osiągnąć tylko sobie znane cele, upić się, zażyć wolności. Kraków ma również takie oblicze, ale posiada, mówiąc obrazowo, trzy kolory – czerwony, zielony i niebieski, tj. miłość, nadzieję i wiarę. Dodatkowo w Łagiewnikach mamy czwarty kolor, który jest wypadkową tych trzech kolorów, tj. miłosierdzie. Mamy pełne spektrum, czego w Hamburgu, Kopenhadze czy Rydze nie można spotkać. W Pradze także, mimo że bije rekordy, jeśli chodzi o turystykę. Trzeba rozwijać bardzo ostrożnie, w sposób wrażliwy ten sektor, bez poszukiwania gwałtownego skoku i sukcesu. Kraków został pokazany we wszystkich mediach świata w trakcie ŚDM. Ta wartość jest niezaprzeczalna. Tylko w paru krajach nie wiedziano, że ŚDM odbyły się w Krakowie. Oblicze Łagiewnik zmieniło się nie do poznania. Strumień ruchu turystycznego jest tam tak wielki, że czasami, będąc na koronce do Bożego Miłosierdzia chętnie wytłumaczyłbym młodemu człowiekowi, który o piętnastej podrywa całą grupę, bo trzeba jeszcze wejść na wieżę, że właśnie jest ta wyjątkowa godzina skupienia. Bywa i tak, że czasami trudno wejść tam do domów. Ale takie są konsekwencje wzmożenia ruchu turystycznego.

MAREK SZCZEPANEK. Skoro mówimy o tym, jak dalej ma się rozwijać turystyka pielgrzymkowa, że nie jest najważniejsza ilość, to rodzi się pytanie o jakość. Warto ocenić, jak z perspektywy samorządu krakowskiego widać zmiany jakościowe. Co trzeba jeszcze robić np. z dążeniem do wydłużenia czasu pobytu, bo z tym mamy pewien problem.

KATARZYNA GADEK. Nie odbierałabym tego w kategorii problemu. Na pewno dla miasta i jego dochodów byłoby to bardzo zadowalające. Natomiast muszę przypomnieć, że cały czas mamy do czynienia ze zjawiskiem turystyki miejskiej, która rządzi się swoim prawami i zwykle „city break” to około trzy

dni. Dlatego, jeżeli organizatorzy wyjazdów religijnych – bo w większości są to wyjazdy zorganizowane – nie zaproponują swoim klientom, oprócz pobytu w Sanktuarium w Łagiewnikach np. „turu” szlakiem architektury drewnianej czy zwiedzania innych krakowskich sanktuariów, pobyt ten się istotnie nie wydłuży. Pamiętajmy też, że nie są to np. pobyty wakacyjne.

Trzeba dostrzec, że przyjazdy *stricte* religijne determinowane są kalendarzem wydarzeń, w przypadku Kościoła katolickiego wydarzeń katolickich, w przypadku innych wyznań, wydarzeń tych wyznań. 1 listopada jest dniem Wszystkich Świętych, a także okazją do znalezienia paru dni wolnego. W przypadku polskich turystów to dni do wykorzystania. Tak naprawdę tę dyskusję można przełożyć na dyskusję, która się toczy w ramach projektów realizowanych przez Kraków, np. „Miasta historyczne”, dyskusję na temat pozytywnych i negatywnych skutków turystyki, gdzie występuje opozycja turyści versus mieszkańcy. Z tym zjawiskiem mamy już do czynienia choćby w Sanktuarium. Nie wiem, czy osoby głęboko lub mniej wierzące są w stanie, w pewnych okresach, godnie uczestniczyć w wydarzeniach religijnych albo poddać się samodzielnej kontemplacji. Pojawiają się więc zasadne pytania o granice sacrum i profanum. Wracając do kwestii jakości. W swoim wystąpieniu zasygnalizowałam kwestie tych gości, którzy przyjeżdżają w celach religijnych, a wskazują jeszcze kilka innych celów swojego pobytu. Oni właśnie korzystają z wydarzeń kulturalnych czy odwiedzają restauracje, przedłużają swój pobyt np. wyjeżdżając poza granice Krakowa. To jest turysta bardziej „jakościowy”, który wydaje – mówiąc otwarcie – więcej pieniędzy w naszym mieście czy regionie. Naturalnie jest to też sfera niełatwej decyzji w dziedzinie turystyki religijnej, bo trudno tutaj, gdzie mamy sferę duchowości, tak brutalnie mówić o pieniądzach.

MAREK SZCZEPANEK. Czy jest taka perspektywa, by turystów, którzy mają inne cele dominujące, zainteresować ofertą turystyki religijnej?

KATARZYNA GĄDEK. Mamy na naszym rynku specjalistyczne firmy obsługujące grupy zagraniczne i budujące dla nich program, który wymusza dużą aktywność. Dobrze rozwijają się choćby pobyty Włochów, które są organizowane przez parafie. Z własnych obserwacji we Włoszech wiem, że Włosi mają taką tradycję wyjazdów na wycieczki – najpierw chwila uniesień, a potem korzystają maksymalnie z życia, w tym dobrym znaczeniu. Te grupy, których przyjazd jest organizowany przez księży, mają urozmaicony program pobytu. Pojawia się potrzeba aktywności edukacyjnej księży w parafiach polskich. Przy okazji takich wyjazdów religijnych można byłoby wyeksponować w Krakowie lub

w regionie również inne wątki – historyczne i patriotyczne, zwłaszcza, że wszystkie się ze sobą łączą. Powinno się pojawić zatem trochę „żyłki” edukacyjnej wśród gremiów, które te wyjazdy organizują.

PIOTR LASKOWSKI. Odniosę się do tego, czy turysta może skorzystać jeszcze z czegoś innego oprócz turystyki religijnej. Jeśli mówimy o badaniach prowadzonych przez Polską Organizację Turystyczną i o tym, że ponad 90% respondentów deklaruje, że tu wróci. To, czy oni przyjadą w celu religijnym czy rozrywkowym, ma mniejsze znaczenie. Czysto statystycznie dziewięciu na dziesięciu twierdzi, że tutaj wróci. Przynajmniej to deklarują. Dlatego my dajemy im wersję „demo” Krakowa. Oglądają sanktuaria, uczestniczą w wydarzeniach religijnych. Być może przyjadą ponownie, bo po drodze dowiedzieli się, że w Krakowie jest *Dama z łasiczką*, o czym wcześniej nie wiedzieli. Może zorientują się, że tanie linie lotnicze dolatują do Krakowa, więc wrócą. Nie wtlaczałbym ich na siłę z turystyki religijnej w inną. Może dzięki turystyce religijnej pierwszy raz tu przyjechali i powrócą, gdyż Kraków ich zacieka.

KS. JACEK PIETRUSZKA. Dużą część naszych turystów, pielgrzymów stanowią grupy parafialne, które przyjeżdżają ze swoimi duszpasterzami z różnych powodów – czy to z okazji pierwszej komunii świętej, bierzmowania czy w ramach pielgrzymki. Jest to już turysta przygotowany do tego, jaka będzie trasa, program. Często bywa to pielgrzymka trudna pod względem emocjonalnym, bo zwykle jest na trasie Kalwaria, Wadowice, ale też i Oświęcim. Niektórzy natomiast chcieliby mieć i pakiet Dom Rodzinny w Wadowicach z Energylandią. Albo Inwałd, ale z dominującym zainteresowaniem Parkiem Miniatur. I tu jest to raczej do pogodzenia. Dinozaury w Zatorze także, bardziej jednak dla tych najmniejszych. Bardzo istotną rzeczą, gdy chodzi o odbiorców-gości Muzeum, jest ich świadomość. Musimy pamiętać, że młodzież licealna traktuje Jana Pawła II jako postać historyczną, nie mówiąc już o najmłodszych. Tak więc wszystko musi zaczynać się od początku – taki był pomysł stworzenia Muzeum, które byłoby biograficzne, narracyjne, multimedialne, a więc pomogłoby w odbiorze tego wszystkiego, co niesie życie i działalność Jana Pawła II. Każda z 16 sfer ekspozycji, która jest inaczej skonstruowana, posiada bogate treści, przekazywane przez naszych przewodników. Zatem ma przede wszystkim wymiar edukacyjny. To pozwala zwiedzającym powracać, bo nie wszystkie multimedia zobaczyli, albo coś ich specjalnie zaciekało. Jest w tej sferze szerokie pole do działania, nie tylko w zakresie prezentacji, ale także tworzenia i realizacji warsztatów, lekcji muzealnych, spotkań i wydarzeń kulturalnych, które mają

scałać środowisko tych, którzy żyją w Wadowicach. A nie jest to łatwe także dlatego, że jeżeli od 40 lat mówi się w Wadowicach o Janie Pawle w różny sposób, to każdy ma świadomość, iż „ja już chyba wszystko wiem”.

MAREK SZCZEPANEK. Rozumiem, że dla wadowiczian jest to oczywiste. Ksiądz mówi z perspektywy ludzi, dla których wszystko się tam zaczyna. Może pytanie bardziej szczegółowe – jaka jest szansa zbudowania np. wspólnej oferty Wadowic i Łagiewnik. Takiej, która byłaby mocno osadzona w swoistym ruchu wahadłowym między Łagiewnikami a Wadowicami?

KS. JACEK PIETRUSZKA. Zapewne powoli będziemy dochodzić do pewnych rozwiązań. Takim idealnym byłby, na nowo, pociąg papieski. Ta oferta powinna być związana z infrastrukturą, z transportem. Zauważyć przy tym trzeba, że Muzeum rocznie odwiedza ok. 250 tys. zwiedzających, ale wiele grup z jakimiś powodów woli obejrzeć dom rodzinny papieża z zewnątrz lub odprawić mszę. Myślę, że mamy rocznie ok. 400 tys. odwiedzających Wadowice.

MAREK SZCZEPANEK. Ponieważ Wadowice bez Jana Pawła II nie istniałyby na mapie turystycznej, chciałbym zapytać pana Tomasza Gromalę, wójta Lipnicy Murowanej, miejscowości o wyjątkowych walorach turystycznych, jak z jego perspektywy wygląda możliwość wykorzystania unikalnych możliwości?

TOMASZ GROMALA. Trzeba przyznać, że jest więcej szans niż zagrożeń. Chciałbym jeszcze nawiązać do dyskusji dotyczącej Krakowa, w szczególności do sprawy narzucania sobie pewnych wyników, reżimów, co może być bardzo niebezpieczne. Patrzenie przez pryzmat kanonizacji na to, o ile zwiększy się wymiar turystyki, ile razy wzrośnie ruch, może powodować frustracje i niezadowolenie. Tymczasem – patrząc z perspektywy Małopolski i naszej gminy – te sukcesy mamy. Każdego roku bite są rekordy, rekordy ilości turystów w Krakowie, rekordy dotyczące lotniska. Sukces może zostać rozmyty z powodu narzucanych sobie oczekiwań, które niekoniecznie muszą być realizowane tylko z tego względu, że tak chcemy i pewien algorytm miałby na to wskazywać. Małopolska rozkwita i atrakcji nie brakuje. Jeśli mówić z perspektywy małej miejscowości, jaką jest Lipnica Murowana, to widoczne są szanse dla nas i dla turystyki w Małopolsce. Wszyscy wiemy, iż jeżeli mówimy o turystyce w Krakowie, to w praktyce oznacza dla turysty, że trzeba zobaczyć Oświęcim, Wadowice i Kalwarię. Ale są też mniejsze ośrodki, które niosą ze sobą duży potencjał. Nie chodzi tylko, żartobliwie mówiąc, że zaludnienie na metr

kwadratowy, jeśli chodzi o świętych, jest największe w Lipnicy Murowanej, ale też o szersze dziedzictwo. To spektrum powoduje, że turysta nie tylko może się zapoznać z dziedzictwem historycznym, kulturowo-ludowym, gdy chodzi o Lipnicę. Warto wspomnieć np. o lipnickich palmach. Tradycja to wielowiekowa, ale historia wyplatania ma 60 lat, a więc jest stosunkowo młoda. To ona przyciąga dzisiejszego turystę. Nie chcielibyśmy, aby kult świętych, zwłaszcza św. Szymona, którego szczątki znajdują się w kościele Bernardynów w Krakowie, był przesłaniany przez lipnickie palmy, które tylko są raz w roku. To jest też cecha nas wyróżniająca – żeby zobaczyć palmy, trzeba przyjechać do Lipnicy w jednym konkretnym dniu. Ten dzień chcemy wykorzystać, by pokazać, że w Lipnicy są pokłady, dla których warto przyjechać w ciągu całego roku, np. zobaczyć modrzewiowy kościół wpisany 15 lat temu na listę UNESCO czy zapoznać się z żywotem naszych świętych i błogosławionych. Nie tylko dlatego, że byli, żyli i zostali świętymi, ale również dlatego, że z ich życia i świętości wynikają wartości. Teraz, w związku ze 100-leciem odzyskania niepodległości, przypominamy postać Urszuli Ledóchowskiej, nazywanej Matką Niepodległości – osoby, która o niepodległość walczyła, była ambasadorską niepodległości, została odznaczona najwyższymi odznaczeniami państwowymi. Okazuje się, że te postaci mogą uzupełniać największych świętych. Nikt nie chciałby ich mierzyć z osobą Jana Pawła II, ale możemy pokazać bogactwo religijne, bogactwo historyczne właśnie poprzez nich i takie mniejsze ośrodki. Służy temu Szlak Architektury Drewnianej, który prowadzi z Krakowa poprzez inne miejscowości, m.in. do Lipnicy Murowanej i tam tej wędrówki nie zamknie, lecz ją poszerzy. Poszerzy ją o obiekty UNESCO, bo przecież w Małopolsce jest ich największe zagęszczenie w skali kraju. Dzięki liście UNESCO, która nie ogranicza się tylko do dużych aglomeracji, do mniejszych miejscowości docierają turyści, np. każdego roku Lipnicę odwiedzają tysiące Japończyków. Oczywiście zastanawiamy się, czy oni wiedzą, że jadą do Lipnicy Murowanej, czy wiedzą, że jadą zwiedzić kolejny obiekt UNESCO. Ale to chyba od nas zależy, czy my to właściwie wykorzystamy, czy my będziemy walczyć o tożsamość, żeby wiedzieli, iż nie tylko przyjeżdżają zobaczyć malowniczo położony obiekt, ale że przyjeżdżają do miejsca naznaczonego wielowiekową historią. W kościele znajduje się belka, pozostałość po gontynie pogańskiej, zatem jej historia może sięgać X, XI wieku, a na pewno jest już udokumentowana od XII wieku. Zawsze mówimy o tym w opozycji do historii Stanów Zjednoczonych; jak jest to wielka historia, i jak to Amerykanów – tak przywiązanych do swojej ojczyzny i swojej historii – kolokwialnie mówiąc „przykrywamy”. Z naszego punktu widzenia chcielibyśmy, aby oferta turystyki religijnej, turystyki w Małopolsce była poszerzana o mniejsze ośrodki, które nie muszą mieć kompleksów w zetknięciu

z dużą turystyką, dużą ofertą. Staramy się stawać na wysokości zadania, choćby przez rozmaite opracowania i interaktywne projekty. W tamtym roku, wspólnie z Fundacją Pełni Kultury i lipnicką parafią opracowaliśmy platformę, na której nie wychodząc z domu możemy obejrzeć wszystkie nasze zabytkowe świątynie, centrum miejscowości. Są zdigitalizowane wszystkie dobra kultury, sformatowane w schemacie 3D, co daje też pewien komfort odnośnie konserwacji lub renowacji tych obiektów. W ostatnim czasie ksiądz proboszcz pozyskał środki do opracowania „audio guidu” i trwa przygotowanie nagrania w 8 językach. Turyści będą mogli rozpocząć wędrówkę w domu św. Szymona, tam zobaczyć przygotowane multimedia, w tym m.in. palmy, i udać się na spacer po miejscowości, do obiektu UNESCO, gdzie będzie czekać przewodnik. Dzięki wsparciu Małopolskiej Organizacji Turystycznej nasz obiekt jest dostępny. To bardzo ważne, bo wiele osób przyjeżdża indywidualnie, np. kamperami. Chcą zobaczyć obiekt i niejednokrotnie są pozytywnie zaskoczeni, że jest otwarty, że jest ktoś, kto ich oprowadzi, coś ciekawego im opowie. Dzięki „audio guidom” i stronie internetowej nie muszą się obawiać, że w takiej małej miejscowości nikt ich nie zrozumie i nie odpowie na ich oczekiwania. Reasumując, ten potencjał, który mamy, mógłby być uzupełnieniem dla dużej oferty miejskiej.

Krótkie posumowanie, czyli kilka zdań o przyszłości

PIOTR LASKOWSKI. Największym atutem Małopolski w zakresie turystyki religijnej jest to, że tu... wszystko jest. Nie musimy niczego budować, nie trzeba wymyślać postaci, aby zachęcić do przyjazdu. My te wielkie postacie, nie tylko w znaczeniu regionu, ale świata, mamy. Posługując się nimi w kontekście religijnym jesteśmy w stanie bardzo dużo osiągnąć. Poprawy wymaga kwestia lobbingu w zakresie wspólnej promocji turystyki religijnej na poziomie regionu i Polski.

KATARZYNA GĄDEK. Paradoksalnie największym atutem i jednocześnie barierą są kwestie współpracy. Póki wszyscy interesariusze nie będą dobrze współpracować w jednym celu, zawsze napotkamy na trudności. Wydaje się czasami, że cele są rozbieżne, ale tak naprawdę spotykają się one w jednym punkcie. Ta współpraca i tak jest już fantastyczna. Na początku było znacznie mniej zrozumienia, kiedy organizowaliśmy wspólne spotkania z przedstawicielami branży, przedstawicielami diecezji, archidiecezji, sanktuariów. Teraz już praktycznie wszyscy dobrze współpracują. Sprawy tego segmentu turystyki powinny znaleźć zrozumienie na wyższym szczeblu centralnym i, jako wiceprzewodnicząca Rady Polskiej Organizacji Turystycznej, przekażę swoje uwagi prezesowi tej organizacji.

TOMASZ GROMAŁA. Zaczęć może od pewnych mankamentów, z którymi się borykam. Z racji posiadania obiektu UNESCO, jesteśmy w stowarzyszeniu Liga Polskich Miast i Miejsc UNESCO. Od kilku lat walczymy w Generalnej Dyrekcji Dróg i Autostrad o właściwe oznakowanie zjazdów z autostrady. Okazuje się, że jest problemem nie do pokonania, żeby przy autostradzie stała tablica: „UNESCO Lipnica Murowana”. Tylko tyle i aż tyle. Nie wierzymy, że będzie ona rozpraszać kierowcę. Jeżeli tablica będzie odpowiednio usytuowana, to turysta, który jedzie tranzytem, zachęcony taką informacją może odwiedzi po drodze kopalnię w Bochni i Lipnicę. Myślę, że to nie jest problem o charakterze dezorganizacyjnym, gdy chodzi o ruch drogowy. Pokazuje jednak, że istnieją pewne mankamenty, które występują w sferze – wydaje się – bardzo oczywistej. Patrząc z punktu widzenia naszej miejscowości, na pewno potrzebna jest stabilizacja rozwoju ruchu turystycznego, stała współpraca. Myślę tutaj o gastronomii, a nawet o sprawie pamiątek, nie w znaczeniu komercjalizacji. Ktoś, kto chciałby to zorganizować powinien mieć pewność, że będzie działać w stabilnych warunkach. W zasadzie mamy już takie poczucie, bo skoro kilka tysięcy Japończyków odwiedza Lipnicę, to widać porozumienie między biurem podróży, parafią i zarządzającym obiektem. Możemy wzmocnić potencjał województwa, znając swoje „miejsce w szeregu”. Chcemy uzupełnić ofertę turystyczną i wiemy, że będzie to turystyka jednodniowa. Chcemy także być uwzględniani w planach oraz działaniach strategicznych.

KRZYSZTOF BORKOWSKI. To, że turystyka religijna przynosi mniej pieniędzy niż inna turystyka związane jest z faktem, iż są to podróże organizowane po kosztach, bardzo często przez parafie czy dla szkół. W tym przypadku cena wyjazdu jest bardzo istotna, by każdego było na niego stać. Wszyscy muszą zostać tak długo w poszczególnych miejscach, jak długo pozostaje cała grupa. Warto przypomnieć słowa wypowiedziane przez Jana Pawła II z okna na Franciszkańskiej: „Przyjdą zaś”. Przyjdą z przyjaciółmi, z rodzicami, i to nie tylko jako grupa zorganizowana, ale z własną sakiewką i wydadzą więcej niż w grupie zorganizowanej. Tak więc warto inwestować w ten strumień ruchu turystycznego, nie oczekując od razu niesamowitych zysków.

KS. JACEK PIETRUSZKA. Najważniejszym elementem jest wykorzystanie tego bogactwa, które mamy. Nie musimy szukać, nie musimy wymyślać, to wszystko jest. Dlatego teraz potrzebna jest współpraca, współpraca i jeszcze raz współpraca. Wtedy każdy, kto przyjeżdża będzie nasycony, a i te miejsca, które

odwiedzi, będą też szczęśliwe. I w wymiarze duchowym i merkantylnym, finansowym. Myślę, że współpraca i wykorzystanie bogactwa które posiadamy, to są dwa priorytety, na których można budować resztę działań.

Dyskusja ekspertów pokazuje, jak wielkie są obecnie zmiany w ruchu pielgrzymkowym i turystyce religijnej na terenie Małopolski. W ciągu kilku dekad region stał się liderem nie tylko na skalę tej części kontynentu, ale także w wymiarze całej Europy. Jednocześnie nie realizuje się scenariusz bardzo szybkiego wzrostu liczby gości deklarujących cel religijny jako podstawową motywację swojego przyjazdu. Tu oceny są zbieżne i wskazują, że istotna jest nie tyle ilość, ile jakość, a przede wszystkim stabilna perspektywa połączona ze swoistym zrównoważonym rozwojem całego segmentu. Co więcej, niebagatelne znaczenie ma także czynnik jakościowy, postrzegany w kontekście negatywnych skutków ubocznych bardzo dynamicznego rozwoju turystyki w Krakowie. Jest to bardzo widoczne na przykładzie Łagiewnik, które z całkowicie peryferyjnego terenu, praktycznie bez znaczenia turystycznego, obecnie stają się jednym z najważniejszych tego typu obszarów w mieście. Debata pokazuje także, że wiele zmian wynika z systemowego działania zmierzającego do unowocześniania oferty, tak w małych, jak i największych ośrodkach pielgrzymkowych. Ważnym elementem stymulującym wzrost jest właśnie systemowe podejście do tego segmentu turystyki i obudowywanie go dodatkowymi możliwościami, jakie posiada region, np. w sferze turystyki historycznej czy kulturowej. Konferencja i podsumowująca ją debata pokazują, że kluczowe znaczenie miała i mieć będzie współpraca samorządów, Kościoła i branży turystycznej. Musi ona polegać na coraz lepszym zrozumieniu specyfiki nie zawsze tożsamy interesów i konsekwentnym, trwającym przez lata doskonaleniu oferty. W tej sferze widoczny jest bardzo duży postęp, ale nadal pozostaje sporo do zrobienia. Przy czym obecnie nie ma już potrzeby budowania fundamentów współdziałania, lecz raczej pojawia się konieczność usuwania drobnych przeszkód i wypełniania luk w systemie. A niezwykle ważne będzie w tym procesie wykorzystanie dziedzictwa Karola Wojtyły biskupa-turysty, Jana Pawła II papieża-pielgrzyma, który nadał nowy wymiar tej części chrześcijańskiej tradycji.

CZĘŚĆ II

TURYSTYKA RELIGIJNA
I PIELGRZYMKI
W ŚWIETLE BADAŃ

PROF. DR HAB. ANTONI JACKOWSKI DR H.C.
PROFESOR HONOROWY UNIwersYTETU Jagiellońskiego,
EMERYTOWANY PROFESOR ZWYCZAJNY
W INSTYTUCIE GEOGRAFII I GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ UJ,
PRZEWODNICZĄCY POLSKIEGO TOWARZYSTWA GEOGRAFICZNEGO

Turystyka religijna w Krakowie i wpływ św. Jana Pawła II na jej rozwój

ANTONI JACKOWSKI

Wstęp

Wbrew ogólnym we współczesnym świecie tendencjom ku sekularyzacji, w przypadku migracji pielgrzymkowych obserwuje się od pewnego czasu ich gwałtowny rozwój. Szacuje się, że we wszystkich religiach w pielgrzymkach do głównych ośrodków kultu religijnego (o zasięgu międzynarodowym i krajowym) uczestniczy obecnie na świecie kilkaset milionów osób rocznie. Jeżeli dodamy do tego wędrówki do ośrodków o zasięgu regionalnym lub lokalnym, liczba pielgrzymów wzrośnie do około 1 miliarda osób, które każdego roku, w różnych zakątkach świata podejmują wędrówki do miejsc świętych.

Ocenia się, że w samej Europie około 50 mln chrześcijan, głównie katolików, poświęca swe urlopy i wakacje (lub ich część) na odbywanie pielgrzymek. Najwięcej pątników wędruje w Europie do San Giovanni Rotondo (9 mln osób), Lourdes (6 mln), Fatimy (5 mln), Santiago de Compostela (5 mln), na Jasną Górę (4–5 mln), Montserrat (3 mln), Medjugorje (2,5 mln), Krakowa-Łagiewnik (ponad 2 mln). Specyficznym ośrodkiem jest Rzym (ponad 10 mln osób w ciągu roku). W okresie ostatnich kilku dziesięcioleci wykształciły się nowe

ośrodki pielgrzymkowe, przyciągające coraz większe rzesze wiernych. Do takich ośrodków należy m.in. Sanktuarium Miłosierdzia Bożego zlokalizowane w krakowskich **Łagiewnikach**, które w ostatnim okresie przeżywa niebywały rozwój zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej, globalnej. W ostatnich latach w jego sąsiedztwie pojawiło się sanktuarium św. Jana Pawła II. Oba te ośrodki (a także Jasna Góra) znajdują się w gronie 30–40 najważniejszych centrów pielgrzymkowych chrześcijaństwa i w grupie około 60 głównych centrów pielgrzymkowych wszystkich religii.

Większość chrześcijańskich ośrodków pielgrzymkowych wiąże się z kultem maryjnym (ponad 80% ogółu), który jest powszechny we wszystkich zakątkach świata. Liczba sanktuariów poświęconych Jezusowi Chrystusowi (w tej grupie znajdują się **Łagiewniki** w Krakowie) w skali całego świata przekracza niewiele ponad 10%, natomiast związanych z kultem świętych około 5%.

W 2016 roku sanktuaria o randze międzynarodowej i krajowej w Polsce odwiedziło ponad 12 mln osób. Obok katolików obrządków łacińskiego i wschodniego, pielgrzymują wyznawcy prawosławia i islamu. W przeszłości pielgrzymowali także członkowie wspólnot żydowskich, a w latach rozbiorów również polscy protestanci. Polacy stanowią obecnie około 5% chrześcijan pielgrzymujących na świecie i ponad 20% w Europie.

W Polsce rejestruje się ponad 760 sanktuariów Kościoła katolickiego. Wśród nich zdecydowanie dominują sanktuaria maryjne (ponad 500), z których 232 posiada koronowane na prawie papieskim wizerunki Matki Bożej.

Najważniejsze ośrodki mają zasięg międzynarodowy. Są to m.in.: Jasna Góra, Kraków, Kalwaria Zebrzydowska, Licheń, Niepokalanów, Góra św. Anny.

Głównym centrum pielgrzymkowym jest Jasna Góra (4–5 mln pątników rocznie). Kolejne miejsca zajmują: Kraków – Łagiewniki z sanktuariami Miłosierdzia Bożego oraz św. Jana Pawła II (w każdym po około 2 mln pielgrzymów) oraz Kalwaria Zebrzydowska i Licheń (około 2 mln).

Głównymi ośrodkami Kościoła prawosławnego są Grabarka (zasięg międzynarodowy) oraz Jabłeczna (zasięg krajowy).

Dla wyznawców judaizmu nadal głównym ośrodkiem jest Kraków, gdzie na cmentarzu Remuś pojawiają się pielgrzymi żydowscy ze wszystkich zakątków świata. Do dzisiaj swój zasięg międzynarodowy utrzymał Leżajsk. Natomiast życie religijne wyznawców islamu koncentruje się w Bohonikach i Kruszynianach.

Polskę odwiedza około 1,5 mln pielgrzymów zagranicznych rocznie. Zdecydowanie wyróżniają się Jasna Góra, krakowskie Łagiewniki, Kalwaria Zebrzydowska oraz Góra św. Anny. W prawosławiu przyjazdy pielgrzymów zagranicznych notuje się zwłaszcza w Grabarce. Coraz bardziej ożywione

są wędrówki religijne chasydów z całego świata na groby świętych cadyków, zlokalizowane w różnych częściach Polski. Największą sławę posiadają cmentarze żydowskie w Krakowie oraz w Leżajsku. Specyficznym ośrodkiem jest teren byłego obozu koncentracyjnego Auschwitz, w którym rejestruje się „para pielgrzymki” wyznawców różnych religii i wyznań z całego świata (Jackowski 2008; Jackowski, Sołjan 2011).

I. Tradycje pielgrzymkowe Krakowa

Kraków jest miastem przesiąkniętym świętością. Na przestrzeni dziejów miasto odwiedzało wielu pielgrzymów, wśród których był zarówno prosty lud, jak też władcy państw czy kościelni hierarchowie. W 1596 roku Kraków odwiedził Giovanni Paolo Mucante, mistrz ceremonii w delegacji kardynała Enrico Caetanego, legata *a latere* w Polsce (1596–1597). Pod wrażeniem istniejących w mieście licznych świątyń i miejsc świętych związanych zarówno z kultem relikwii, jak i cudownymi wizerunkami, napisał: *Cracovia altera Roma (Kraków drugim Rzymem)*. Termin ten jest stosowany również współcześnie. Nie ma bowiem, poza Rzymem, drugiego miasta na świecie, którego przestrzeń byłaby tak „wypełniona” świętością. Określenie Krakowa *drugim Rzymem* nabrało szczególnego znaczenia w kontekście posługi papieskiej św. Jana Pawła II. Obecnie rejestruje się w mieście ponad 160 miejsc i przedmiotów kultu religijnego o zróżnicowanym zasięgu oddziaływania. Pochowanych jest tutaj siedem osób już kanonizowanych i osiem błogosławionych.

Tradycje Krakowa jako ośrodka pielgrzymkowego sięgają XII stulecia. Przez wieki ciągnęli tu pątnicy, którzy nawiedzali groby „świętych krakowskich”. Głównymi ośrodkami kultu były zawsze katedra na Wawelu oraz Skalka. Nowa epoka w dziejach pielgrzymek krakowskich wiąże się przede wszystkim z Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach i kultem św. Faustyny Kowalskiej. Obok zostało usytuowane sanktuarium św. Jana Pawła II.

Kult św. Stanisława biskupa i męczennika, jednego z głównych patronów Polski, już w XIII wieku nabrał charakteru ogólnokrajowego. Grób świętego spełniał w przeszłości funkcję Ołtarza Ojczyzny – *Ara Patriae*. Prawdopodobnie XIV stulecia sięga tradycja pieszych pielgrzymek królów polskich z Wawelu na Skalkę, odbywanych w przeddzień uroczystości koronacyjnych. Przypuszczalnie jeszcze ze średniowiecznej tradycji wywodzi się procesja z relikwiami świętego, z katedry wawelskiej na Skalkę, stanowiąca również dzisiaj centralny punkt uroczystości odpustowych. Uczestniczy w niej episkopat Polski z księdzem prymasem na czele. Obok katedry wawelskiej miejscem kultu św. Stanisława jest również Skalka, gdzie w 1079 roku zginął on śmiercią męczeńską. Na dziedzińcu znajduje się sadzawka, zwana „Kropielnicą Polską”. Według

tradycji, po zamordowaniu świętego jego ciało poćwiartowano i wrzucono do sadzawki. Dzięki temu woda nabrała mocy uzdrawiającej, zwłaszcza przy schorzeniach wzroku. Kronikarz, piszący w XIII w. biografię św. Stanisława, wśród przybywających do sadzawki chorych pątników wymienia również pielgrzymów narodowości żydowskiej.

Szczytowy okres pątnictwa w Krakowie przypadał na wiek XV, kiedy to rejestrowano tutaj 17 *loca sacra*. Obok kultu św. Floriana (zwłaszcza na Kleparzu) najbardziej rozwinięty był kult św. Stanisława biskupa i męczennika. Kraków piętnastowieczny otrzymał nazwę *Felix saeculum Cracoviae* (*Szczęśliwy wiek Krakowa*), wynikającą z faktu, że w mieście żyło i działało sześć osób zmarłych w opinii świętości: Jan Kanty, Izajasz Boner, Michał Giedroyc, Świętosław zwany Milczącym, Szymon z Lipnicy, Stanisław Kazimierczyk. Ponadto liczni pielgrzymi wędrowali też do miejsc związanych m.in. z kultem Jacka Odrowąża, Salomei, Jana Prandoty, Jadwigi Królowej. W następnych stuleciach pojawił się kult innych osób zmarłych w opinii świętości, m.in. św. Alberta Chmielowskiego, św. Faustyny Kowalskiej i wreszcie św. Jana Pawła II. Ważną rolę odgrywał również kult Chrystusa, zwłaszcza w opactwie oo. Cystersów w Mogile (niegdyś wieś, od lat 50. XX w. w granicach Wielkiego Krakowa). Na przełomie XIV i XV w. zaczął rozwijać się kult maryjny, przejawiający się przede wszystkim czcią cudownych wizerunków. Od XIV w., przy kościele oo. Franciszkanów, rozwinięty był kult eucharystyczny wokół figury cierpiącego Chrystusa i kult maryjny wokół wizerunku Matki Bożej Bolesnej. Wiązało się z tym powstanie w 1595 roku Arcybractwa Męki Pańskiej. Pielgrzymki do Krakowa odżyły w latach zaborów, w ramach rozwijającego się wówczas „pątnictwa narodowego”, formy nieznanej w innych krajach. Pojawiło się ono w drugiej połowie XIX w. i trwało do I wojny światowej. W okresie tym Kraków ponownie stał się duchową stolicą Polski.

Rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach i kultu św. Faustyny Kowalskiej stanowią nowy rozdział w dziejach pielgrzymowania i turystyki religijnej do Krakowa. Pielgrzymki do Łagiewnik rozpoczęły się wkrótce po śmierci siostry Faustyny (5 października 1938 roku), w okresie II wojny światowej. Po zakończeniu wojny kult zataczał coraz szersze kręgi. W dniu 22 czerwca 1968 roku metropolita krakowski kardynał Karol Wojtyła wpisał to miejsce na listę sanktuariów diecezjalnych. W latach 70. pielgrzymi pochodzili głównie z ówczesnej archidiecezji krakowskiej i sąsiadujących z nią diecezji katowickiej i tarnowskiej. Obecnie zasięg Łagiewnik ma charakter globalny.

Od stuleci Kraków był ważnym ośrodkiem kultu religijnego wyznawców judaizmu. Krakowski Kazimierz, zwany był w XVII w. „świętą gminą nad rzekami Wisłą i Wilgą”. Obecnie należy do najbardziej znanych dzielnic żydowskich w Europie (Bilska-Wodecka, Sołjan 2015; Jackowski, Sołjan 2011; Sołjan 2007).

2. Pielgrzym krakowski Karol Wojtyła i Jan Paweł II

Z miejscami świętymi Krakowa od wczesnej młodości związany był Karol Wojtyła, późniejszy metropolita krakowski, a następnie papież Jan Paweł II (Jackowski 2006). Jeszcze jako uczeń przyjeżdżał z Wadowic w celu nawiedzenia znajdujących się w mieście *loca sacra*. Potem, już jako metropolita, starał się podtrzymywać tradycje pielgrzymkowe Krakowa. Wiązały się one zwłaszcza z dorocznymi uroczystościami św. Stanisława (Wawel, Skałka) i świętem Podwyższenia Krzyża Świętego (Mogiła). Później doszły Łagiewniki. Jako papież nawiedzał to miasto siedmiokrotnie. Na pewno zapoczątkował tradycję pielgrzymowania do Krakowa swych następców. W 2006 roku śladami Jana Pawła II wędrował w mieście Benedykt XVI, zaś w 2016 roku Ojciec Święty Franciszek.

Silne więzy łączyły Karola Wojtyłę zwłaszcza z katedrą wawelską. „Jest we mnie od dziecka szczególne przywiązanie do Katedry Wawelskiej. Nie pamiętam, kiedy byłem tam pierwszy raz, ale odkąd tam zacząłem bywać, czułem się szczególnie zauroczony i osobiście związany z tą katedrą”¹. Jego obecność w tej świątyni zwielokrotniła się po osadzeniu tutaj przez władze kościelne ks. Kazimierza Figlewicza, który przedtem pracował w Wadowicach, będąc m.in. spowiednikiem młodego Wojtyły. Na Wawelu pełnił on funkcję podkustosza katedralnego. Jako kilkunastoletni chłopak Wojtyła został zaproszony do Krakowa przez swego dawnego opiekuna duchowego do uczestnictwa w *Triduum Sacrum*, które zaczynało się od Ciemnej Jutrznii w Wielką Środę. Wydarzenie to wywarło na Karolu wielkie wrażenie, które zachował w sobie do końca. „Nie zapomnę nigdy pierwszego przeżycia tych słów i tej liturgii w wielkiej oprawie katedry wawelskiej (...) Nieraz zastanawiałem się nad tym przeżyciem, którego nigdy już później nie dała mi w takim stopniu Ciemna Jutrznia, nawet w tej samej katedrze”². Po rozpoczęciu studiów i przeniesieniu się z ojcem do Krakowa, Wojtyła często odwiedzał ks. Figlewicza, który ponownie stał się jego stałym spowiednikiem. Ostatni raz przed wojną Wojtyła odwiedził katedrę w dniu 1 września 1939 roku. Po wojnie jego więzi z tą świątynią były coraz mocniejsze. Tutaj bowiem – w krypcie św. Leonarda – odprawił swoje pierwsze trzy msze święte prymicyjne. „Wybierając tę kryptę na miejsce pierwszych

1 Jan Paweł II, *Wstanie, chodźmy!*, Kraków 2004, Wydawnictwo św. Stanisława BM, s. 22.

2 Rekolekcje wygłaszane w 1976 roku przez Karola Wojtyłę dla Pawła VI i Kurii Rzymskiej.

Mszy św., chciałem dać wyraz szczególnej więzi duchowej z wszystkimi, którzy w tej katedrze spoczywają. Katedra wawelska jest niezwykłym fenomenem. Jest bowiem, tak jak żadna inna świątynia w Polsce, nasycona treścią historyczną, a zarazem teologiczną³. W 1958 roku został w katedrze konsekrowany na biskupa. Gdy 30 grudnia 1963 roku papież Paweł VI powołał Wojtyłę na stanowisko arcybiskupa metropolity krakowskiego, automatycznie stał się on głównym gospodarzem tej świątyni. Szczególnie umiłowanymi miejscami jego modlitwy w katedrze wawelskiej była konfesja św. biskupa Stanisława oraz grób Jadwigi Królowej, kanonizowanej przez niego w 1997 roku na krakowskich Błoniach. Relikwie królowej zostały przeniesione w 1987 roku do ołtarza pod słynnym krzyżem królewskim.

Z Wawelu często udawał się na pobliską Skałkę. Przyjeżdżając z Wadowic do Krakowa, nawiedzał też położone przy trasie na dworzec kolejowy sanktuaria ojców franciszkanów i dominikanów, w których czci się niektórych „krakowskich świętych”. Później, już jako kapłan, biskup i kardynał szczególnie lubił zachodzić do bazyliki oo. Franciszkanów. Miał tam swoją ulubioną ławkę, w której się modlił, często odprawiał też drogę krzyżową przy stacjach, będących dziełem malarza Józefa Mehoffera. „Chętnie tam chodziłem na Drogę krzyżową, bo te stacje są oryginalne, nowoczesne”⁴.

Zasięg wędrówek Karola Wojtyły po krakowskich świątyniach znacznie rozszerzył się, gdy osiadł on w Krakowie, podejmując w 1938 roku studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zapewne w tym czasie słyszał już o widzeniach Chrystusa, doznanych przez mistyczkę siostrę Faustynę Kowalską ze Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. Zmarła ona w Krakowie w opinii świętości, a przekazane Jej przez Pana Jezusa przesłanie ma charakter ponadczasowy. Pielgrzymki do Łagiewnik rozpoczęły się w okresie II wojny światowej. Kaplica klasztorna została wówczas udostępniona ogółowi wiernych, a wiele osób zaczęło nawiedzać grób siostry Faustyny na przyklasztornym cmentarzu. W 1943 roku, w drugą niedzielę Wielkanocy, w kaplicy poświęcony został obraz Jezusa Miłosiernego z podpisem „Jezu ufam Tobie”, autorstwa Adolfa Hyły. Już wówczas Karol Wojtyła stał się wielkim admiratorem kultu Bożego Miłosierdzia i siostry Faustyny. W latach okupacji hitlerowskiej był tutaj niemal codziennym pątnikiem, o czym wspominał Jan Paweł II podczas konsekracji nowej bazyliki w dniu 17 sierpnia 2002 roku⁵. „Pamiętam, że podczas wojny, gdy byłem robotnikiem w fabryce »Solvay«, miejscu, które łączy

3 Jan Paweł II, *Dar i tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*, Kraków 1996, s. 46.

4 Jan Paweł II, *Wstańcie, chodźmy!*, op. cit., s. 16.

5 Jan Paweł II, homilia wygłoszona podczas konsekracji nowej bazyliki w krakowskich Łagiewnikach w dniu 17 sierpnia 2002 roku.

się z Łagiewnikami, nieraz chodziłem do grobu siostry Faustyny, gdy jeszcze nie była ogłoszona błogosławioną. (...) Czy mogłem wtedy przypuszczać, że będzie mi dane najpierw ją beatyfikować, a potem kanonizować?"⁶.

Po zakończeniu wojny kult się rozwijał, zataczając coraz szersze kręgi. Pielgrzymi pochodzili z całej Polski, coraz częściej zaczęli się pojawiać obcokrajowcy. Od 1945 roku zarejestrowano tutaj około 8 tys. doznanych łask. Święto Miłosierdzia Bożego jest obchodzone w pierwszą niedzielę po Wielkanocy. Na tę uroczystość przybywa do Łagiewnik niekiedy nawet kilkaset tysięcy pielgrzymów z wielu regionów Polski oraz liczne grupy z zagranicy. Z omawianym kultem związane jest również odmawianie specjalnej koronki w Godzinie Bożego Miłosierdzia (godzina śmierci Jezusa na krzyżu). Nabożeństwa te odprawiane są w tej właśnie godzinie w większości krajów świata. Jest to ważny element duchowej integracji wiernych z sanktuarium łagiewnickim. W dniu 22 czerwca 1968 roku metropolita krakowski kardynał Karol Wojtyła wpisał to miejsce na listę sanktuariów diecezjalnych. Liczba pielgrzymów wyraźnie wzrosła w drugiej połowie lat 60., po rozpoczęciu w 1965 roku przez Karola Wojtyłę procesu informacyjnego zmarłej w opinii świętości siostry Faustyny i przeniesieniu Jej doczesnych szczątków z cmentarza do kaplicy klasztornej.

Jako papież Jan Paweł II dokonał w 1993 roku beatyfikacji siostry Faustyny, a w 2000 roku jej kanonizacji. Po raz pierwszy Jan Paweł II odwiedził sanktuarium łagiewnickie 7 czerwca 1997 roku, po raz wtóry przybył tu 17 sierpnia 2002 roku. Celem tego ostatniego pobytu była konsekracja nowej bazyliki Bożego Miłosierdzia.

Oba pobyty Ojca Świętego w Łagiewnikach odegrały ważną rolę w rozwoju kultu Bożego Miłosierdzia i św. Faustyny w Kościele powszechnym i na całym świecie. Wizyta w roku 2002 była wielkim wołaniem o Miłosierdzie Boże dla współczesnego świata. Znalazło to swój wyraz zwłaszcza w przejmującym *Akcie zawierzenia świata Bożemu Miłosierdziu*. Ojciec Święty mówił wtedy m.in.: „Dlatego dziś w tym sanktuarium chcę dokonać uroczystego aktu zawierzenia świata Bożemu miłosierdziu. Czynię to z gorącym pragnieniem, aby orędzie o miłosiernej miłości Boga, które tutaj zostało ogłoszone za pośrednictwem Siostry Faustyny, dotarło do wszystkich mieszkańców ziemi i napełniało ich serca nadzieją. [...] Trzeba przekazywać światu ogień miłosierdzia. [...] To zadanie powierzam wam, drodzy bracia i siostry, Kościołowi w Krakowie i w Polsce oraz wszystkim czcicielom Bożego miłosierdzia, którzy tutaj przybywać będą z Polski i z całego świata. Bądźcie świadkami miłosierdzia”⁷.

6 Jan Paweł II, *Wstańcie, chodźmy*, op. cit., s. 149.

7 Jan Paweł II, homilia wygłoszona podczas konsekracji nowej bazyliki w krakowskich Łagiewnikach w dniu 17 sierpnia 2002 roku.

8 Jan Paweł II, *Wstańcie, chodźmy!*, op. cit., s. 20.

Po wojnie Karol Wojtyła często nawiedzał opactwo Ojców Benedyktynów w Tyńcu. Tutaj odprawił też swoje rekolekcje przed przyjęciem święceń biskupich w 1958 roku. Po wielu latach pisał: „W roku 2002, podczas wizyty w Krakowie, przed mým odlotem do Rzymu udało mi się odwiedzić, choć bardzo krótko, Tyniec. Było to swoiste spłacenienie osobistego długu wdzięczności. Dużo zawdzięczam Tyńcowi. Prawdopodobnie nie tylko ja, ale i cała Polska”⁸.

Ważną rolę w kształtowaniu duchowości młodego Karola Wojtyły odegrał też kościół parafialny pw. św. Stanisława Kostki na Dębnikach, w którym zresztą odprawił jedną ze swych mszy świętych prymicyjnych. Potem, już jako kapłan, był silnie związany z kościołami św. Floriana i św. Anny. Szczegółne miejsce w jego posłudze biskupiej zajmowała sprawa budowy kościołów w Nowej Hucie, zwłaszcza w Mistrzejowicach, Bieńczycach i na Wzgórzach Krzesławickich. Zasłynęły zwłaszcza pasterki, odbywane wspólnie z metropolitą pod gołym niebem, niekiedy w bardzo niekorzystnych warunkach atmosferycznych.

Karol Wojtyła często nawiedzał również miejsca czci „krakowskich świętych”, zwłaszcza związane z Bratem Albertem, św. Jackiem Odrowążem, bł. Anielą Salawą. „Tych naszych krakowskich świętych uważam za swoich protektorów. Mógłbym ich wyliczać bez końca: święty Stanisław, św. Jadwiga Królowa, św. Jan Kanty, św. Kazimierz królewicz i tylu innych. Rozmyślam o nich i modłę się do nich za mój naród”⁹.

Wspomnieć też należy o bardzo specyficznych pielgrzymkach Polaków i obcokrajowców, wędrujących na spotkanie z Janem Pawłem II podczas jego wizyt w Krakowie. Ojciec Święty odwiedził nasze miasto siedem razy, w latach: 1979, 1983, 1987, 1991, 1997, 1999, 2002. Na główne uroczystości z udziałem papieża przybywały setki tysięcy, a nawet miliony pątników, niekiedy z regionów i krajów znacznie oddalonych od Krakowa. W latach systemu komunistycznego te spotkania z papieżem dawały wszystkim poczucie siły, wzajemnej solidarności. Najbardziej zapadły w pamięci spotkania z Janem Pawłem II na krakowskich Błoniach w latach 1979 i 2002 oraz na Skałce z młodzieżą w 1979 roku. Podczas Jego ostatniej pielgrzymki w spotkaniu uczestniczyło około 2,5 mln wiernych. Wielu z uczestników tych zgromadzeń zaczęło potem regularnie nawiedzać główne miejsca święte Krakowa.

3. Główne uwarunkowania rozwoju turystyki religijnej w Krakowie

Podsumowując dotychczasowe rozważania można nakreślić uwarunkowania, które w zasadniczy sposób decydują o rozwoju turystyki religijnej w Krakowie. Znaczna ich część wiąże się z osobą Karola Wojtyły, późniejszego papieża Jana Pawła II.

8 Jan Paweł II, *Wstańcie, chodźmy!*, op. cit., s. 20.
9 *Ibidem*, s. 151.

Na międzynarodową pozycję Krakowa jako centrum turystyki religijnej wpłynęły, bądź wpływają nadal, następujące czynniki:

- Ustanowienie tutaj przez Jana Pawła II światowego centrum kultu Bożego Miłosierdzia.
- Nawiedzenie miasta przez trzech kolejnych papieży: Jana Pawła II, Benedykta XVI oraz Franciszka.
- Rozwój kultu Jana Pawła II (po Rzymie i Wadowicach najważniejszy ośrodek na świecie), ustanowienie w Krakowie Centrum „Nie lękajcie się” i sanktuarium św. Jana Pawła II.
- W krakowskich kościołach znajdują się groby bądź relikwie 14 świętych, 13 błogosławionych oraz 13 kandydatów do wyniesienia na ołtarze (w grupie świętych są m.in.: biskup Stanisław ze Szczepanowa, Florian, Jacek Odrowąż, Stanisław Kazimierczyk, Jadwiga Królowa, Jan Kanty, Kazimierz Królewicz, Szymon z Lipnicy, Rafał Kalinowski, siostra Faustyna Kowalska, Józef Sebastian Pelczar, Brat Albert Chmielowski, Maksymilian Maria Kolbe, Jan Paweł II,
- W krakowskich świątyniach znajduje się najwięcej w Polsce, bo aż 15, koronowanych wizerunków Matki Bożej.
- Kraków należy do grona elitarnych na świecie miast (13), w których odbyły się Światowe Dni Młodzieży. Miało to miejsce w 2016 roku, przyczyniając się do wzrostu popularności miasta na całym świecie (Borkowski, red., 2017).
- Przez Kraków przebiega 6 europejskich szlaków kulturowych: Droga św. Jakuba, Szlak Cysterski, Via Regia, Szlak Europejskich Cmentarzy, Szlak Dziedzictwa Żydowskiego oraz Szlak Miast Hanzy.
- Kraków stanowi jeden z najważniejszych na świecie ośrodków kultu dla przedstawicieli religii mojżeszowej. Odwiedzają oni zazwyczaj krakowski Kazimierz, cmentarz Remuh oraz cmentarze żydowskie Małopolski. W regionie zachowało się 11 oheli, w których pochowani są sławni cadycy. Coraz popularniejszym staje się Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie.

4. Turystyka religijna w Krakowie i wpływ na jej rozwój kultu św. Jana Pawła II

Obecnie wśród wielu obiektów kultowych Krakowa wiodącą rolę odgrywają przede wszystkim: katedra na Wawelu (kult św. Stanisława oraz św. Jadwigi Królowej), Sanktuarium Miłosierdzia Bożego i sanktuarium św. Jana Pawła II

w Łagiewnikach oraz sanktuarium Krzyża Świętego w Mogile. Chętnie nawiedzane jest również sanktuarium *Ecce Homo*. Coraz większym zainteresowaniem cieszą się świątynie Nowej Huty (Bilska-Wodecka, Sołjan 2015).

Od dziesiątków lat Kraków był przede wszystkim miastem Karola Wojtyły i Jana Pawła II. Podkreślał to z całą mocą przy każdej okazji. Jan Paweł II kochał Kraków. W swoich przemówieniach mówił m.in.: „Mój Kraków, miasto mojego życia (...) Moja miłość do Krakowa jest starsza niż mój pobyt w Krakowie”¹⁰. I takim miastem Kraków pozostanie również w przyszłości.

Wizyty Jana Pawła II w Łagiewnikach, kanonizacja siostry Faustyny, ustanowienie tu przez Ojca Świętego światowego centrum kultu Miłosierdzia Bożego oraz dokonane właśnie w Łagiewnikach zawierzenie świata Bożemu Miłosierdziu sprawiły, że ośrodek ten zaczął odgrywać coraz znaczącą rolę w światowych migracjach pielgrzymkowych (Jackowski, Sołjan 2000, 2010; Liro 2014; Sołjan 2012; Sołjan, Liro 2014). Kult Bożego Miłosierdzia ma zasięg globalny, notuje się go w różnych zakątkach ziemi. Świątynie pod tym wezwaniem powstają na wszystkich kontynentach. W milionowych nakładach drukowane są obrazki z wizerunkiem Chrystusa Miłosiernego oraz *Dzienniczek św. Faustyny*, tłumaczony na wiele języków. Stale wzrasta na świecie rzesza czcicieli Bożego Miłosierdzia, których liczbę określa się na kilkadziesiąt milionów osób.

W ostatnich latach znaczenie Łagiewnik wzrosło poprzez usytuowanie tutaj sanktuarium św. Jana Pawła II, ustanowionego dekretem ks. kard. Stanisława Dziwisza z dnia 11 czerwca 2011 roku (Bilska-Wodecka, Sołjan 2015; Jackowski, Sołjan 2011; Liro 2014; Sołjan, Liro 2014). Przybliży ono całemu światu postać i nauczanie tego niezwykłego papieża.

Do Sanktuarium Bożego Miłosierdzia przybywa co roku ponad 2 mln pątników, co stawia je na drugim miejscu w Polsce (po Jasnej Górze 3–4 mln) i w trzydziestce najważniejszych ośrodków kultu religijnego (nie tylko chrześcijańskich) na świecie. Zaczęły się pojawiać pielgrzymki piesze, zwłaszcza z odległych miast, np. Poznania, Warszawy, Białegostoku. Do Sanktuarium przybywa – podobnie jak na Jasną Górę – około 500 tys. pielgrzymów z zagranicy. Dominują przyjeźdźni z Europy (78%), a następnie z Ameryki Północnej (16%). Pątnicy zagraniczni stanowią blisko 25% ogółu odwiedzających to Sanktuarium, co na tak młody ośrodek, będący jeszcze w fazie intensywnego wzrostu, z pewnością jest wartością znaczącą. Równocześnie jest to najwyższy odsetek w Polsce i jeden z najwyższych w Europie (przykładowo Lourdes 15%, San Giovanni Rotondo ponad 5%). Pielgrzymi przybywają z ponad 90 krajów,

10 Trzecia pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, Poznań-Warszawa 1987, s. 77, przemówienie z 10 czerwca 1987 roku, *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. 1, Warszawa 1999, s. 97, przemówienie z dnia 8 czerwca 1979 roku.

niekiedy bardzo oddalonych od Polski. Każdego roku około 30% pątników przybywa do Sanktuarium po raz pierwszy, ale równocześnie taki sam odsetek przyjeżdża tu wielokrotnie, a blisko 20% nawiedza Sanktuarium każdego roku. Zasięg przestrzenny oddziaływania Sanktuarium w Łagiewnikach jest obecnie największy na świecie (Jasna Góra niewiele ponad 80, Lourdes i Fatima ponad 70 krajów), co potwierdza powszechność kultu Bożego Miłosierdzia (Bilska-Wodecka, Sołjan 2015; Jackowski, Sołjan 2010, 2011; Liro 2014; Sołjan 2012; Sołjan, Liro 2014). Należy przypuszczać, że już w niedalekiej przyszłości liczba pielgrzymów zbliży się do 3 milionów. Podobnie rozwinięte przyjazdy obserwuje się w Sanktuarium św. Jana Pawła II (około 2 miliony osób).

Wzrost kultu św. Jana Pawła II spowodował, że już obecnie do Krakowa przyjeżdża coraz więcej osób z kraju i z zagranicy. Zazwyczaj wędrują oni *Szlakiem Jana Pawła II*. Obejmuje on wiele miejsc związanych z różnymi momentami życia i działalności Karola Wojtyły, a także nawiedzanych później podczas wizyt papieskich. Wymieńmy przynajmniej kilka, do których najczęściej kierują się osoby wędrujące śladami Jana Pawła II: Pałac Biskupów Krakowskich ze słynnym na cały świat oknem, z którego Jan Paweł II prowadził rozmowy z wiernymi, a zwłaszcza z młodzieżą; pobliską bazylikę oo. Franciszkanów, którą często nawiedzał już od czasów akademickich, modląc się w ławce, którą dziś nazywa się „papieską”; katedrę na Wawelu, gdzie w krypcie św. Leonarda odprawił w dniu 2 listopada 1946 roku swoją mszę św. prymicyjną; Skałkę, na którą przez szereg lat prowadził tradycyjną procesję z Wawelu; Uniwersytet Jagielloński, zwłaszcza Collegium Novum i Collegium Maius (jak sam pisał: „Pierwszy raz wszedłem w mury Collegium Maius jako dziesięcioletni uczeń szkoły podstawowej, aby uczestniczyć w promocji doktorskiej mojego starszego brata, absolwenta Wydziału Lekarskiego UJ. Do dzisiaj mam w oczach tę uroczystość w auli uniwersyteckiej”¹¹); bazylikę św. Floriana, w której był wikarym i duszpasterzem akademickim w latach 1949–1951; cmentarz Rakowicki, na którym spoczywają Jego Rodzice; bazylikę Mariacką; kościół Arka Pana w Bieńczycach, miejsce które zasłynęło z walki z władzą komunistyczną o drewniany krzyż, w którym od 1960 roku Karol Wojtyła odprawił słynne pasterki pod gołym niebem; kamieniołomy na Zakrzówku oraz tereny po dawnych Zakładach Sodowych „Solvay” w Borku Fałęckim, gdzie Wojtyła pracował jako robotnik w latach okupacji niemieckiej; sanktuarium Bożego Miłosierdzia oraz Sanktuarium św. Jana Pawła II w Łagiewnikach (Bilska-Wodecka, Sołjan 2015). Ale Janem Pawłem II jest „napełniony” cały Kraków, wszystkie ulice, place, zaułki, Planty, teatry, biblioteki i oczywiście świątynie. Pielgrzymi nawiedzają też groby osób beatyfikowanych i kanonizowanych przez „naszego”

¹¹ Jan Paweł II, fragment przemówienia wygłoszonego w dniu 22 czerwca 1983 roku z okazji nadania doktoratu *honoris causa* UJ.

papieża: bł. Angeli Truszkowskiej (kościół sióstr felicjanek), św. Brata Alberta i bł. matki Bernardyny Jabłońskiej (kościół *Ecce Homo*), bł. Anieli Salawy (bazylika oo. Franciszkanów), św. Faustyny (Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach), bł. Stanisława Kazimierczyka (kościół Bożego Ciała). Ponadto w kościele salezjańskim wierni czczą pamięć beatyfikowanego w 1999 roku ks. Józefa Kowalskiego, zamordowanego przez Niemców w obozie koncentracyjnym Auschwitz.

Podstawowym celem przyjazdów, o charakterze pielgrzymkowym, Żydów z całego świata jest grób Mojżesza Isserlesa (ok. 1522–1572). Grób znajduje się na cmentarzu Remuń, który jest jednym z najstarszych cmentarzy żydowskich w Europie. Miejsce pochówku tego wybitnego rabina, talmudysty i filozofa przetrwało różne zawirowania historyczne, nie zniszczyli go nawet Niemcy (rzekomo bali się jego kłątwy) i komuniści. W opinii wiernych potwierdziło to jeszcze dobitniej niezwykłą moc tego uczonego Żyda, uważanego powszechnie za cudotwórcę.

5. Zaplecze regionalne

Wielką szansą dla rozwoju turystyki religijnej w Krakowie jest jego „zaplecze duchowe”. Przypomnijmy więc pokrótce kilka podstawowych faktów:

- W województwie małopolskim znajduje się 121 ośrodków kultu religijnego, tj. około 15% ogółu.
- Blisko 70 świątyń Małopolski (13% ogółu) wiąże się z kultem maryjnym.
- W świątyniach małopolskich znajduje się 25 wizerunków koronowanych na prawie papieskim.
- W Małopolsce znajdują się 33 sanktuaria (18% ogółu) związane z kultem świętych i błogosławionych oraz 21 sanktuariów Pańskich (20%).

Zasięg międzynarodowy mają Kalwaria Zebrzydowska i Wadowice. Międzynarodowy wymiar ma również Centrum św. Maksymiliana, które powstało na początku lat 90. XX w. na terenie byłego podoboju KL Auschwitz – Aussenkommando Harmense w Harmężach. Zasięg ogólnokrajowy posiada m.in. sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na Krzeptówkach w Zakopanem. Coraz więcej osób odwiedza sanktuaria w Ludźmierzu, Czernej, Alwerni czy na Wiktorówkach.

Od 1983 roku zaczęły funkcjonować w Karpatach „Szlaki Papieskie”, dedykowane Janowi Pawłowi II. Obecnie oznakowaniem i utrzymaniem szlaków zajmuje się Fundacja Szlaki Papieskie. Do tej pory ukazał się cały cykl przewodników po tych szlakach, autorstwa Urszuli J. Własiuk.

Dla uczestników turystyki religijnej cenny walor stanowi drewniana architektura sakralna. Na terenie województwa zachowało się kilkadziesiąt zabytkowych, drewnianych kościołków katolickich i ponad 30 dawnych cerkwi greckokatolickich. Największą grupę stanowią kościoły gotyckie lub nawiązujące do stylu gotyckiego (XV–XVII w.). Niektóre z kościołków znalazły się na liście światowego dziedzictwa kultury UNESCO. Utworzono Małopolski Szlak Architektury Drewnianej, który na terenie naszego województwa objął 52 kościoły i 30 cerkwi.

Z każdym rokiem wzrastają przyjazdy religijne Żydów z różnych stron świata. Wędrują oni głównie do grobów świętych cadyków. Do najbardziej znanych należą cadycy z Nowego Sącza, Bobowej, Grybowa i Gorlic. W 16 miejscowościach województwa zachowały się budynki dawnych synagog. Istnieje projekt wytyczenia szlaku chasydzkiego, który miałby funkcjonować jako szlak turystyczny. Obok grobów cadyków i sławnych rabinów, przyjeżdżający chętnie odwiedzają również miejsca i muzea martyrologii, zabytki działalności gospodarczej i technicznej Żydów, zabytki architektury – głównie sakralnej, ale nie tylko (Sołjan 2007).

Podsumowanie

Celem rozważań było podkreślenie unikatowego waloru Krakowa, jakim jest jego ranga wielkiego ośrodka kultu religijnego. Tworzy go, z jednej strony gęsta sieć miejsc świętych posiadających długą tradycję pielgrzymek, z drugiej zaś świadomość, że jest to miasto Jana Pawła II. Ważną rolę we współczesnej promocji Krakowa, jako światowego centrum pielgrzymkowego, odgrywa kult Bożego Miłosierdzia powiązany z kultem św. Faustyny oraz kult św. Jana Pawła II. Mają one charakter globalny, ogólnoświatowy. Najważniejszą rolę w kształtowaniu tej funkcji religijnej współczesnego Krakowa i regionu odegrała osoba Jana Pawła II. Kraków stanowi też unikatowy przykład ośrodka religijnego bogatego w inne miejsca kultu religijnego. Wraz z całym „zapleczem przestrzennym”, jakie stanowi województwo małopolskie, Kraków stał się stolicą wykształconego już regionu pielgrzymkowego. Turystyka religijna powinna stać się jednym z głównym segmentów polityki turystycznej i gospodarczej w regionie.

Dzięki swojej niezwyklej przestrzeni sakralnej Kraków oferuje setki miejsc umożliwiających wędrowcom medytację, zadumę nad własnym życiem i nabranie innej perspektywy do problemów dnia powszedniego. Takiego waloru i takich możliwości nie ma – poza Rzymem – żadne inne miasto Europy, a chyba i świata.

BIBLIOGRAFIA

- Bilska-Wodecka E., Sołjan I., 2015, *Turystyka religijna w Krakowie na przykładzie ośrodków kultu Kościoła rzymskokatolickiego* [w:] E. Bilska-Wodecka, I. Sołjan (red.), *Geografia na przestrzeni wieków. Tradycja i współczesność. Profesorowi Antoniemu Jackowskiemu w 80. rocznicę urodzin*, IGiP UJ, Kraków, s. 557–570.
- Borkowski K. (red.), 2017, *Ruch turystyczny w Krakowie 2016. Uczestnicy Światowych Dni Młodzieży w Krakowie w 2016 roku*, MOT, Kraków.
- Jackowski A., 2006, *Kraków miastem papieskiego pielgrzymowania*, „Alma Mater”, nr 87/88, s. 19–23.
- Jackowski A. 2008, *Kraków jako międzynarodowe centrum turystyki religijnej*, „Alma Mater”, nr 109, s. 114–120.
- Jackowski A., Sołjan I., 2000, *Łagiewniki w systemie ośrodków pielgrzymkowych Polski i świata*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 9, s. 145–155.
- Jackowski A., Sołjan I., 2010, *Rozwój sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach i jego wpływ na przemiany przestrzenno-funkcjonalne dzielnicy Łagiewniki i Borek Fałęcki* [w:] S. Ciok, P. Migoń (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Wrocław, s. 419–429.
- Jackowski A., Sołjan I., 2011, *Perspektywy rozwoju turystyki religijnej w Krakowie* [w:] I. Mierzejewska, M. Wdowicka (red.), *Współczesne problemy rozwoju miast i regionów*, Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 109–120.
- Liro J., 2014, *Znaczenie Sanktuarium Miłosierdzia Bożego i Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” w kształtowaniu funkcji pielgrzymkowej Krakowa* [w:] R. Pawłusiński (red.), *Współczesne uwarunkowania rozwoju turystyki*, IGiP UJ, Kraków, s. 385–392.
- Sołjan I., 2007, *Dziedzictwo religijne jako czynnik rozwoju turystyki na przykładzie województwa małopolskiego*, „Prace Geograficzne”, t. 117, s. 197–214.
- Sołjan I., 2012, *Sanktuaria i ich rola w organizacji przestrzeni miast na przykładzie największych europejskich ośrodków katolickich*, IGiP UJ, Kraków.
- Sołjan I., Liro J., 2014, *Nowe centrum pielgrzymkowe w krakowskiej dzielnicy Łagiewniki-Borek Fałęcki*, „Peregrinus Cracoviensis”, nr 25 (4), s. 135–151.

DR KRZYSZTOF BORKOWSKI
WYDZIAŁ TURYSTYKI I REKREACJI
AKADEMII WYCHOWANIA FIZYCZNEGO W KRAKOWIE

Identyfikacja
segmentu
turystyki
religijnej
na podstawie
analizy
danych
z badań
ankietowych
ruchu
turystycznego
w latach 2008–2017
w Krakowie

KRZYSZTOF BORKOWSKI

Wprowadzenie

W obecnych czasach ruch turystyczny jest nie tylko zjawiskiem przestrzennym, dynamicznym i bardzo zróżnicowanym pod względem zachowań konsumenckich jego uczestników, ale również stanowi jeden z ważniejszych elementów składających się na obraz funkcji danego obszaru. Identyfikacja tej funkcji wymaga zastosowania wielu mierników pokazujących m.in.: wielkość ruchu, jego strukturę, rozmieszczenie, charakter, sezonowość itp.¹ To z kolei wiąże się z koniecznością posiadania stosownych informacji, których zebranie stwarza znaczne trudności, m.in.

¹ Borkowski K. *Untersuchung der Beurteilung touristischer Leistungen durch Touristen, die Polen Besuchen. Das Bild der Qualittat und Art Ihrer Übermittlung*, Filozoficka fakulta Presovskej univerzity, Instytut turizmu a hotelowego manazmentu, „Urbánne a krajinne štúdie” NR 3, *Urbánny vývoj na rozhrani milénii*, Renè Matlović (ed.) Prešov 2000, s. 355–365.

ze względu na wielość rodzajów i form turystyki, ich rozproszony charakter, nieregularne występowanie oraz dużą zmienność. Również różnorodność materiałów źródłowych, niespójnych w swojej istocie, uniemożliwia zarówno przeprowadzenie dokładniejszych analiz, a także precyzyjne całościowe przedstawienie tego zjawiska w skali badanego obszaru. Dlatego też ruch turystyczny ocenia się poprzez szacunki, na podstawie przeprowadzanych badań i pomiarów, dokonywanych w różnych okresach, do tego różnymi metodami i za każdym razem według różnej metodologii². W 2003 roku Międzyuczelniany Zespół Ekspertów Małopolskiej Organizacji Turystycznej³ opracował własną metodykę ilościowych badań ruchu turystycznego, która już od wielu lat (okres 2003-2006 i 2008-2017)⁴ stanowi podstawę analizy wielkości i struktury tego zjawiska w Krakowie i Małopolsce⁵. Ten stały, przez kilkanaście lat systematycznie prowadzony i udoskonalany monitoring pozwolił na poznanie przyjazdowego ruchu turystycznego do konkretnej przestrzeni turystycznej. Tym bardziej jest to znamienne, iż Kraków zalicza się obecnie do czołówki polskich ośrodków recepcji turystycznej. Dlatego też zasadniczym celem poszerzania dotychczasowych badań jest identyfikacja i charakterystyka profilowa jednorodnych grup odwiedzających destynację Kraków i ukazanie ich głównych cech demograficzno-społecznych. Operacjonalizacja wyników tego badania powinna wytworzyć katalog zaleconych procedur kontaktu z tego typu klientem, konsumentem usług turystycznych oferowanych przez MIASTO pojmowane jako PRODUKT TURYSTYCZNY TYPU MIEJSCE [OBSZAR].

- 2 Należy zwrócić uwagę na zjawiska i zmiany społeczno-polityczne zachodzące we współczesnym świecie i Europie, które są trudne do przewidzenia oraz oszacowania. Przykładowo, w wyniku niekontrolowanego napływu na kontynent europejski imigrantów, podjęto działania polegające na uszczelnianiu własnych granic państwowych przez coraz większą liczbę krajów funkcjonujących w ramach układu z Schengen. Zachodzące procesy wymuszają również zmianę metodologii badań ruchu turystycznego z rejestracji granicznej w kierunku badań reprezentacyjnych, uzupełnianych innymi badaniami, np. budżetów domowych, rejestracją w bazie noclegowej czy też statystykami transportu.
- 3 Międzyuczelniany Zespół Ekspertów Małopolskiej Organizacji Turystycznej stanowią/ stanowili: K. Borkowski AWF KRAKÓW, T. Grabiński UE KRAKÓW, L. Mazanek AWF KRAKÓW, R. Seweryn UE KRAKÓW, A. Wilkońska AWF KRAKÓW (w latach 2003–2015), A. Mostowy Gut (w latach 2003–2006), M. Pociecha AWF KRAKÓW i M. Grzywa AWF KRAKÓW (w roku 2003), E. Grabińska UJ KRAKÓW (w latach 2014–2017).
- 4 W latach 2016–2017 zespół w składzie: K. Borkowski, T. Grabiński, L. Mazanek, R. Seweryn, E. Grabińska kontynuował rozpoczęte w 2003 roku eksperckie badania ruchu turystycznego w Krakowie, w ramach Międzyuczelnianego Zespołu Ekspertów Małopolskiej Organizacji Turystycznej.
- 5 Eksperci w składzie: K. Borkowski, T. Grabiński, L. Mazanek, R. Seweryn, A. Wilkońska – Międzyuczelnianego Zespołu Ekspertów Małopolskiej Organizacji Turystycznej przekazali w ramach umowy partnerskiej pomiędzy Małopolską Organizacją Turystyczną a Regionalną Organizacją Turystyczną Województwa Łódzkiego swoje *Know-how* (termin określający konkretną wiedzę techniczną z danej dziedziny, umiejętność wykonania lub wyprodukowania czegoś, kompetencje, biegłość), jak również wykonali analizę zebranych danych w opracowanym przez siebie raporcie: *Badania ruchu turystycznego w Łodzi i województwie łódzkim w roku 2008*.

Metoda badań i cel badań

W 2017 roku dla Urzędu Miasta Krakowa, jako członka Małopolskiej Organizacji Turystycznej, został przeprowadzony według jednolitej metody badawczej pomiar ruchu turystycznego w Krakowie. Ten stały, systematycznie prowadzony od 2003 roku monitoring pozwala na coraz lepsze poznanie ruchu turystycznego przyjazdowego do Krakowa. Ponadto umożliwia prowadzenie analiz porównawczych tendencji zachodzących w branży turystycznej.

Głównym celem badań jest otrzymanie całościowego obrazu wielkości i jakości turystyki przyjazdowej do Krakowa.

Badania wykonano przy pomocy dwóch podstawowych narzędzi: badania typu *desk research* oraz wywiady bezpośrednie. W tym przypadku doszło do triangulacji badań ilościowych i jakościowych⁶.

Pierwsza grupa narzędzi (badania typu *desk research*) opierała się na powszechnie dostępnych danych, szczególnie z Głównego Urzędu Statystycznego. Przede wszystkim były to dane pochodzące z Banku Danych Regionalnych oraz komunikatów, biuletynów, publikacji elektronicznych (w tym danych archiwalnych) dostępnych na witrynie GUS. Ponadto w badaniach wykorzystywano wszelkie inne możliwe do uzyskania informacje pozyskane od pracowników szeroko rozumianego sektora turystycznego, przewodników, gestorów atrakcji turystycznych, organizatorów ruchu turystycznego – służby celnej, MPL w Balicach. W analizach wykorzystano własne doświadczenia, jak również opracowane wcześniej raporty z badań ruchu turystycznego w Krakowie za lata 2008–2016.

W drugiej grupie narzędzi posłużono się wywiadami bezpośrednimi w formie ankiety (bezpośrednia rozmowa z respondentem przeprowadzona przez ankietera, przy użyciu formularza). Ankietowanymi byli odwiedzający krajowi i zagraniczni, przybywający do Krakowa, tj. turyści (co najmniej z jednym noclegiem, ale ich pobyt nie przekraczał 90 dni) oraz odwiedzający jednodniowi, którzy przybyli w celu poznawczym, wypoczynkowym, zawodowym, religijnym, rodzinnym, zdrowotnym itp. W badaniach pominięto

6 „Najprościej mówiąc, koncepcja triangulacji oznacza, że badany temat ujmuje się z co najmniej dwóch różnych punktów widzenia. Zwykle tego rodzaju wielorakie ujęcie uzyskuje się dzięki zastosowaniu różnych perspektyw metodologicznych [to jest – różnych technik badawczych –].“ (Flick 2011, 79). Można wskazać kilka sposobów, przy pomocy których próbuje się przezwyciężyć ostry podział na badania jakościowe i ilościowe. Punktem wyjścia tych prób jest przyjmujące się powoli założenie, że „metody jakościowe i ilościowe powinno się postrzegać jako komplementarne, a nie konkurencyjne“ (Jick 1983, 135). „Prowadzi to w prostej linii do łączenia badań jakościowych i ilościowych“ (Flick 2011, 154), Flick, U., *Triangulation: Eine Einführung (Qualitative Sozialforschung) (German Edition) (German) Paperback – April 18, 2011 Edition: 3.*

przyjazdy, które wiązały się ze stałą pracą lub nauką w mieście. Dla potrzeb procesu badawczego, oprócz wersji polskiej ankiety, stworzono sześć wersji językowych: francuską, hiszpańską, angielską, niemiecką, włoską i rosyjską.

Z przeprowadzonych w 2017 roku badań ostatecznie do analizy przyjęto próbę 3673 ankiet – pobranych od respondentów po selekcji merytorycznej i formalnej – z zebranych i prawidłowo wypełnionych pod względem jakościowym formularzy.

Z badań wynika, że w 2017 roku ogółem przyjechało do Krakowa prawie 13 milionów odwiedzających. Z czego odwiedzających z kraju było prawie 10 milionów a z zagranicy ponad 3 miliony. Osoby te ogółem pozostawiły w mieście Krakowie prawie pięć i pół miliarda złotych polskich w wymiarze całego roku 2017. Kierując się uzasadnioną ciekawością postanowiono zbadać, w oparciu o posiadane dane, wielkość „segmentu” odwiedzających miasto Kraków w celu religijnym.

Dla tego procesu zdefiniowano istotę problemu i przygotowano metody, narzędzia, opracowano wyniki analizy segmentowej opierającej się na danych ankietowych zebranych w ramach badań ruchu turystycznego w Krakowie, przeprowadzanych w latach 2008–2017 przez Małopolską Organizację Turystyki na zlecenie Urzędu Miasta Krakowa. Analizę przeprowadzono w oparciu o zbiór 36 371 ankiet z analizowanego okresu 2008–2017.

Pod pojęciem **segmentu** rozumiano odpowiednio zdefiniowany podzbiór respondentów, w którym występują specyficzne prawidłowości odbiegające od tych, które charakteryzują całą zbiorowość ankietowanych⁷. Dla potrzeb prowadzonego procesu badawczego zjawisk generowanych przez przyjeżdżających do Krakowa turystów, zastosowano segmentację opisywanej zbiorowości wychodząc z założenia, że turystyka jest aktywnością człowieka:

7 Kryteria wyodrębniania segmentów są różnorodne. Mogą to być proste kryteria socjo-demograficzne (metryczkowe): np. płeć, wiek, miejsce zamieszkania, zawód, status materialny. Bardziej złożone są kryteria koniunkcyjne, np. turystyka seniorów wysoko-budżetowych. Kolejnym szczeblem kryteriów segmentacyjnych są cechy jakościowe charakteryzujące style życia, zainteresowania, ulubione formy spędzania wolnego czasu (segmentacja psychograficzna). Problematyka segmentacji jest jednym z obszarów badań podejmowanych w ramach taksonomii. Jest to odrębna dyscyplina naukowa zajmująca się zasadami i metodami porządkowania i klasyfikacji. Taksonomia jest uniwersalną dyscypliną wiedzy. Stosowana jest w socjologii, psychologii, ekonomii, zarządzaniu, marketingu, finansach, bankowości, genetyce, biologii, medycynie, kryminalistyce, cybernetyce itd. Jej głównym zadaniem jest klasyfikacja, której synonimami są takie określenia jak: porządkowanie, grupowanie, podział, delimitacja, segregacja, kategoryzacja, systematyka, typologia, dyskryminacja, hierarchizacja, partycja, segmentacja, regionalizacja, periodyzacja. Spotyka się opinie, że klasyfikacja to początek i ukoronowanie wiedzy, a nauka zaczyna się i kończy na klasyfikacji. W ramach taksonomii największą rolę odgrywają metody ilościowe, które generują takie subdyscypliny jak taksonomia numeryczna, taksonomia matematyczna, analiza wiązek, analiza skupisk, analiza dyskryminacyjna, wielowymiarowa analiza porównawcza, które łącznie określa się jako taksonometrię.

„każda sytuacja, w której turysta się znalazł, określona jest przede wszystkim przez jej elementy składowe oraz cechy, przez stan poszczególnych elementów składowych w określonym momencie oraz wzajemne stosunki, jakie w tym momencie zachodzą między jej elementami”⁸.

Poniżej przedstawiona jest procedura wyodrębniania segmentu na przykładzie „**turystyki religijnej**”. Punktem wyjścia jest tu pytanie o **szczegółowe** cele przyjazdu, w odpowiedzi na które ankietowany wskazuje z listy obejmującej 22 możliwe cele te lub ten, które lub który najlepiej opisuje jego sytuację. Ponadto respondent proszony jest o wskazanie, który z wymienionych przez niego celów jest celem **głównym**. W tabeli 1 podane są nazwy celów zamieszczone w formularzu ankietowym dotyczące pytania nr 6, wraz z ich skrótowymi określeniami stosowanymi w analizie.

Segment 6 – Podział pozwalający na wydzielenie z odwiedzających Kraków osób, według kategorii celów przyjazdu do destynacji. Wielokrotność wskazań pozwala na analizę asocjacyjną celów i statystykę zależności zachodzących pomiędzy nimi, szczególnie po uwzględnieniu w analizie wskazań celu głównego:

Pytanie nr 6.

Jaki jest cel Pana(i) przyjazdu do Krakowa? Można zaznaczyć kilka odpowiedzi

Proszę również podkreślić jeden cel główny

8 Borkowski K., *Sociálne aspekty cestovného ruchu v meste Krakov*, rigorózná práca Ro13893, Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická Fakulta, Ružomberok 2013, s. 59

Tabela 1.

Wykaz celów przyjazdu do Krakowa w formularzu ankietowym.

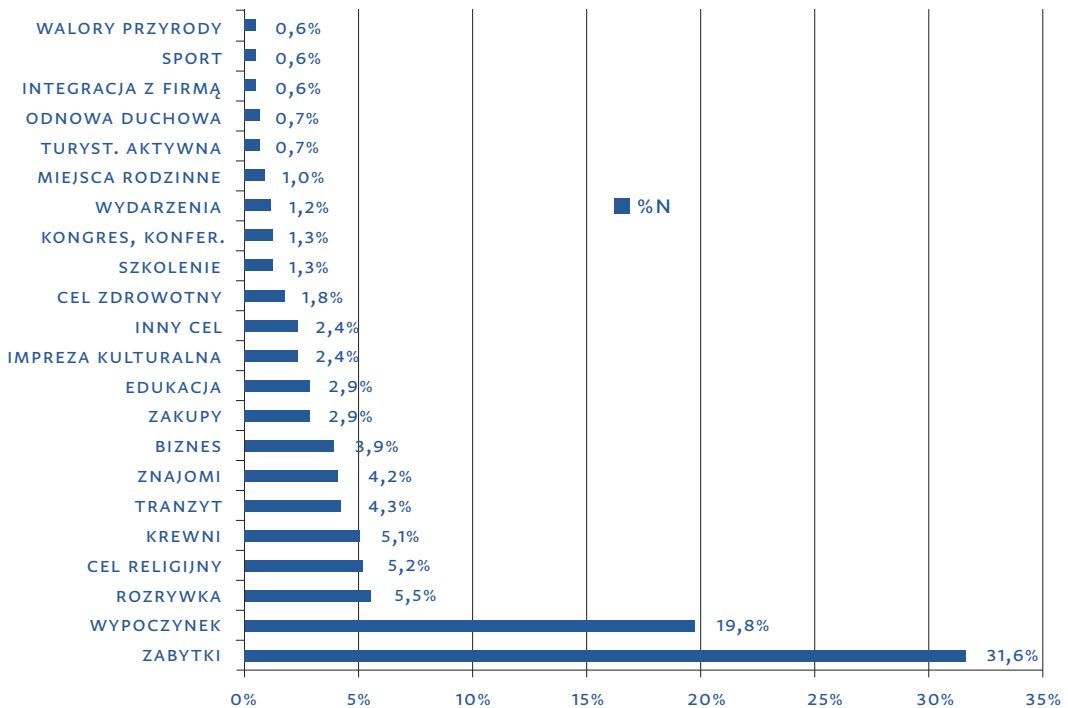
Jaki jest cel Pani/Pana przyjazdu do Krakowa? Można podać kilka odpowiedzi		
1	wypoczynek	Wypoczynek
2	udział w konferencji, kongresie	Konferencja
3	edukacja	Edukacja
4	zwiedzanie zabytków	Zabytki
5	udział w szkoleniu	Szkolenia
6	zakupy	Zakupy
7	odwiedziny miejsc rodzinnych	Miejsca rodz.
8	firmowy wyjazd integracyjny	Firma
9	udział w imprezie sportowej	Sport
10	rozrywka (kluby, puby, dyskoteki)	Rozrywka
11	sprawy służbowe (biznes)	Biznes
12	turystyka aktywna (kwalifikowana)	Turyst.aktywna
13	cel religijny	Religia
14	odwiedziny krewnych	Krewni
15	poznanie walorów przyrody	Przyroda
16	odnowa duchowa	Odnowa
17	odwiedziny znajomych	Znajomi
18	tranzyt	Tranzyt
19	udział w imprezie kulturalnej	Imprezy
20	zdrowie	Zdrowie
21	inny cel (jaki)	Inne
22	udział w wydarzeniu (jakim)	Wydarzenia

Źródło: Opracowanie własne zespołu naukowego: prof. dr hab. Tadeusz Grabiński, dr Krzysztof Borkowski, prof. UEK, dr hab. Renata Seweryn, mgr Leszek Mazanek, dr Ewa Grabińska

Jak można zauważyć na wykazie znajdują się dwa cele o zbliżonej interpretacji – **religia** oraz **odnowa duchowa**.

W procesie identyfikacji segmentów turystycznych największą rolę odgrywają informacje z pytania o najważniejszym celu przyjazdu. Z reguły cel ten powinien pojawić się wśród odpowiedzi na pytania o cele szczegółowe.

Wyniki agregacji celów głównych zawarte są w rysunku nr 1 (dla sumarycznych danych rocznych 2008–2017).

Rys. 1. Cele główne w latach 2008–2018. Suma wskazań % udziałów.

Źródło: *op. cit.*

Jak z przedstawionego powyżej wykresu wynika, przyjazdy do Krakowa w celu religijnym znajdują się na czwartym miejscu, po dwóch wiodących celach jakimi są: zwiedzanie zabytków i wypoczynek, również w celach rozrywkowych (trzecie miejsce z wynikiem 5,5% struktury celów). Jednak przy aglomeracji celów podobnych lub identycznych (dotyczy to przyjazdów w celu odnowy duchowej, który co prawda osiągnął wynik jedynie 0,7%) układ rankingowy zmienia się jednak na korzyść turystyki religijnej i z wynikiem 5,9% spycha przyjazdy w celach rozrywkowych (5,5%) z trzeciego na czwarte miejsce. Jest to zjawisko budzące dużą dozę satysfakcji i nadziei na prawidłowy rozwój funkcji turystycznej miasta Krakowa jako destynacji, w której mocnym elementem jest oferta dla aktywności turystów oparta o zasady eutrapeli⁹, a nie tylko hedonizmu¹⁰.

9 Eutrapelia – cnota traktowana jako rozumne działanie, które w żartach, zabawie i odpoczynku szuka złotego środka i zachowuje szlachetny umiar, unika czynów moralnie złych, w radości znajduje pewien stopień powagi, kieruje się godnością osoby. Etyczne problemy związane z wolnym czasem w odniesieniu do turystyki. pptx prezentacja Maciej Ostrowski slajd 24.

10 Hedonizm – przyjemność, rozkosz. Doktryna, uznająca przyjemność, rozkosz własną za najwyższe dobro i cel życia, główny motyw ludzkiego postępowania. Unikanie własnego cierpienia i bólu jest głównym warunkiem osiągnięcia osobistego szczęścia. Działanie to, kierując się egoizmem nie uwzględnia dobra innych osób.

Identyfikacja segmentu turystyki religijnej

Kryteriami pozwalającymi na ustalenie przynależności respondentów do segmentu turystyki religijnej są wskazania w ankiecie celu religijnego i odnowy duchowej jako celu głównego.

W całym 10-letnim zbiorze ankiet segment turystyki religijnej tworzy ok. 13% całej analizowanej zbiorowości respondentów.

W procesie identyfikacji segmentu turystyki religijnej istotną rolę odgrywają powiązania celów religijnych oraz odnowy duchowej z celami podanymi jako główny cel przyjazdu. Zazwyczaj mamy tu do czynienia z koincydencją celów szczegółowych z celami głównymi, ale występują także inne sytuacje. Chodzi tu w szczególności o powiązanie szczegółowych celów religijnych oraz odnowy duchowej z innymi celami głównymi i ustalenie siły tych powiązań.

Z analizy danych przedstawionych w tabeli nr 2 wynika, że przyjazdy w celach religijnych powiązane są mocno ze zwiedzaniem zabytków, wypoczynkiem, jak również z odwiedzinami krewnych, odnową duchową a nawet z zakupami.

Tabela 2.

Współwystępowanie celu religijnego z celami głównymi (dane roczne, udziały %).

Cel religijny	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Suma
Cel religijny	47,5%	36,8%	44,1%	36,2%	38,6%	37,7%	41,0%	40,9%	44,8%	34,7%	40,8%
Zabytki	13,6%	17,0%	26,5%	22,1%	28,9%	36,4%	25,1%	15,5%	15,1%	26,7%	23,4%
Wypoczynek	24,7%	13,2%	9,7%	23,3%	18,9%	14,6%	14,2%	18,6%	9,5%	13,7%	16,6%
Krewni	7,3%	2,4%	8,4%	4,4%	4,1%	3,1%	5,6%	3,2%	1,6%	5,0%	4,3%
Odnowa duchowa	0,0%	4,2%	2,9%	1,5%	2,0%	1,3%	2,3%	14,1%	0,6%	1,5%	2,4%
Inny cel	0,2%	0,7%	0,4%	0,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,5%	22,7%	2,3%	2,3%
Zakupy	0,4%	7,3%	1,7%	1,2%	1,3%	0,8%	1,0%	0,9%	0,3%	2,7%	1,5%
Tranzyt	0,7%	2,1%	0,4%	4,4%	0,5%	2,1%	1,8%	0,5%	0,3%	0,4%	1,3%
Znajomi	0,0%	2,8%	0,4%	1,5%	1,3%	1,0%	1,3%	1,4%	0,3%	2,3%	1,3%
Rozrywka	0,7%	2,8%	0,0%	0,5%	1,3%	1,3%	0,0%	0,0%	0,3%	3,4%	0,9%
Zdrowie	1,1%	1,0%	1,3%	1,0%	0,5%	0,8%	1,3%	1,8%	0,0%	1,5%	0,9%
Edukacja	1,3%	2,4%	1,3%	1,7%	0,3%	0,3%	0,5%	0,9%	0,3%	0,0%	0,9%
Miejsca rodzinne	0,9%	0,7%	1,3%	0,7%	0,0%	0,0%	0,5%	0,9%	0,0%	2,3%	0,6%
Wydarzenia	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,5%	0,8%	3,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,6%
Imprezy	0,2%	1,4%	0,0%	0,2%	0,3%	0,0%	0,3%	0,0%	2,5%	1,1%	0,5%
Biznes	0,7%	0,0%	0,4%	0,7%	0,0%	0,0%	0,8%	0,0%	0,6%	1,1%	0,5%
Przyroda	0,2%	4,9%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,4%
Szkolenie	0,0%	0,0%	0,0%	0,2%	1,5%	0,0%	0,3%	0,5%	0,6%	0,0%	0,3%
Konferencja	0,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,5%	0,0%	0,4%	0,2%
Firma	0,0%	0,0%	0,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,8%	0,0%	0,0%	0,4%	0,1%
Sport	0,0%	0,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,4%	0,1%
Turyst. aktywna	0,0%	0,0%	0,8%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,3%	0,0%	0,1%
Suma	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Źródło: op. cit.

Segmenty turystyki religijnej w przekroju cech metryczkowych

Wstępna analiza odpowiednio zdefiniowanego segmentu turystyki polega na przedstawieniu profili respondentów tworzących ten segment. Chodzi tu nie tylko o charakterystykę turystów „religijnych”, ale także o ustalenie czy jest, a jeżeli tak to na czym polega specyfika segmentu turystyki religijnej w stosunku do innych segmentów lub w stosunku do profilu przeciętnego turysty, niezależnie od wyróżnionych segmentów.

Tabela 3.

Segmenty turystyki religijnej w przekroju wybranych cech metryczkowych w 2017 roku i suma udziałów procentowych w latach 2008–2017.

Dane sumaryczne udziały %	2017	Suma
Segm. główny	4,7%	6,6%
Segm. dodatk.	5,3%	6,7%
Inne	90,0%	86,7%
Suma	100%	100%

Polska udziały %	2017	Suma
Segm. główny	6,3%	8,2%
Segm. dodatk.	4,8%	6,1%
Inne	88,9%	85,7%
Suma	100%	100%

Zagranica udziały %	2017	Suma
Segm. główny	3,4%	5,1%
Segm. dodatk.	5,9%	7,3%
Inne	90,6%	87,6%
Suma	100%	100%

Kobiety udziały %	2017	Suma
Segm. główny	5,8%	8,1%
Segm. dodatk.	6,4%	7,5%
Inne	87,8%	84,4%
Suma	100%	100%

Mężczyźni udziały %	2017	Suma
Segm. główny	3,3%	4,9%
Segm. dodatk.	4,2%	5,8%
Inne	92,5%	89,3%
Suma	100%	100%

Źródło: *op. cit.*

Z powyższej tabeli nr 3 wynika, że ogółem przyjazdy w celu religijnym deklarowanym jako cel główny prawie pokrywają się z przyjazdami, w których cel religijny jest jednym z kilku wskazanych celów.

Różnice pojawiają się jednak przy segmentacji na odwiedzających z kraju i z zagranicy. Przewagę przyjazdów religijnych jako celu głównego nad religijnym celem pobocznym pobytu wyraźnie widać u odwiedzających krajowych, a u odwiedzających zagranicznych obserwuje się sytuację odwrotną. Podobne zjawisko obserwuje się przy segmentacji płci respondentów. Kobiety sygnalizują częściej przyjazd religijny do Krakowa jako cel główny, natomiast u mężczyzn jest na odwrót. Jednak różnice wskazań nie są na poziomie istotnym.

Z pobieżnej analizy wynika, że istnieje równowaga pomiędzy głównym celem przyjazdów religijnych do Krakowa a celami pobocznymi, wśród których sygnalizowany jest cel religijny. Jest to bardzo dobra wiadomość, gdyż pobyty *sensu stricto* pielgrzymkowo-pątnicze osób organizowane są najczęściej przez parafie i/lub profesjonalnych touroperatorów jako grupy wielkości ok. 30–50 osób (pojemność autokaru), będąc pobytami przedpłaconymi w ramach wcześniejszych rezerwacji świadczeń i bazują na względnie taniej bazie noclegowej, jak również w dużej mierze na aprowizacji własnej uczestników. Osoby te, podróżując w grupie, realizują wcześniej zaplanowany przez organizatora program, bez możliwości inwencji własnej i indywidualnej decyzji by zobaczyć coś dodatkowego lub przedłużyć swój pobyt. Dlatego też segment dodatkowy jest bardzo istotny, bo stanowią go osoby, które przyjechały najczęściej indywidualnie lub rodzinnie, ewentualnie w ramach wyjazdu partnerskiego, i mają możliwość aktywnie kształtować swój czas pobytu i kierunki penetracji Krakowa jako wybranej przez siebie destynacji. Potwierdza to wynik analizy wydatkowanych kwot przez jeden i drugi segment turystów religijnych, opisany w kolejnych akapitach.

Estymacja rozmiarów turystyki religijnej w Krakowie w latach 2008–2017

Dysponując informacjami o rozmiarach ruchu turystycznego oraz parametrami wyznaczonymi na podstawie danych ankietowanych o udziale respondentów tworzących segment turystyki religijnej, w całej zbiorowości ankietowanych oszacowano rozmiary tego segmentu wyrażone poprzez liczbę odwiedzających Kraków.

Poniżej przedstawiono metodę tych szacunków oraz ich wyniki odnoszące się do 10 lat (2008–2017). W analizach uwzględniono trzy wymiary ruchu turystycznego:

- Liczba turystów (czyli osób z co najmniej 1 noclegiem).
- Liczba odwiedzających Jednodniowych (czyli osób bez noclegu).
- Liczba odwiedzających ogółem.

W przypadku segmentu turystyki religijnej wyróżniono trzy poziomy:

- Segment podstawowy (RELIGIA), w którym cel religijny lub odnowa duchowa był wskazany przez respondentów jako główny cel przyjazdu.
- Segment dodatkowy (religia), w którym cel religijny lub odnowa duchowa były wymieniane przez respondentów jako cele towarzyszące innym celom, a celem głównym był inny cel przyjazdu niż cel religijny lub odnowa duchowa).
- Ogółem (obydwa powyższe segmenty razem) pod nazwą Segment religijny.

Analizę przeprowadzono w przekroju turystów krajowych i zagranicznych, wyliczając rozmiary segmentu turystyki religijnej w Krakowie w latach 2008–2017.

Tabela 4.

Szacunki liczby odwiedzających w wyróżnionych segmentach ruchu turystycznego w tysiącach osób.

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Suma
Odwiedzający ogół											
RELIGIA	750	360	720	670	600	530	780	670	720	610	6530
religia	640	570	360	690	870	730	750	390	650	680	6440
Segm. religijny	1380	930	1070	1360	1470	1260	1530	1050	1370	1290	12980
Turyści ogółem											
RELIGIA	580	300	540	550	460	390	480	470	500	410	4790
religia	530	440	270	540	780	630	610	330	460	520	5140
Segm. religijny	1110	750	810	1090	1240	1020	1090	800	960	940	9930
Jednodniowi ogółem											
RELIGIA	200	60	170	100	140	150	370	190	210	200	1760
religia	80	130	90	140	110	110	150	40	190	140	1250
Segm. religijny	290	180	260	240	250	260	530	230	410	340	3010

Odwiedzający kraj.											
RELIGIA	610	240	700	540	500	400	680	870	580	620	5870
religia	270	380	270	500	510	540	590	380	440	470	4460
Segm. religijny	880	620	970	1040	1010	940	1260	1250	1020	1090	10330
Turyści kraj.											
RELIGIA	440	190	480	410	360	260	350	630	390	390	4030
religia	210	260	200	360	390	470	460	350	290	320	3330
Segm. religijny	650	460	680	770	760	730	820	980	680	710	7360
Jednodniowi kraj.											
RELIGIA	200	50	200	90	140	150	410	190	190	220	1840
religia	50	120	60	140	130	110	150	40	150	160	1160
Segm. religijny	250	170	260	230	270	260	550	230	340	380	3010
Odwiedzający zagr.											
RELIGIA	180	110	120	140	140	140	160	60	160	100	1330
religia	280	180	90	190	270	200	180	80	180	180	1820
Segm. religijny	450	290	210	330	410	340	340	140	340	290	3150
Turyści zagr.											
RELIGIA	160	110	110	150	130	130	150	60	140	100	1230
religia	270	170	80	180	290	200	180	70	150	180	1760
Segm. religijny	440	280	190	330	430	340	320	130	300	280	2990
Jednodniowi zagr.											
RELIGIA	10	10	10		10	10	10	10	20		80
religia		10	10	10			10		20		80
Segm. religijny	10	20	10	10	10	10	20	10	40	10	160

Źródło: op. cit.

Po dokonaniu korekty prognozy przedstawiają się następująco:

Tabela 5.

Skorygowane wartości prognoz analizowanych parametrów w tysiącach osób.

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Suma
Odwiedzający ogół											
RELIGIA	790	350	820	680	640	540	840	930	740	720	7200
religia	550	560	360	690	780	740	770	460	620	650	6280
Segm. religijny	1330	910	1180	1370	1420	1280	1600	1390	1360	1380	13480
Turyści ogółem											
RELIGIA	600	300	590	560	490	390	500	690	530	490	5260
religia	480	430	280	540	680	670	640	420	440	500	5090
Segm. religijny	1090	740	870	1100	1190	1070	1140	1110	980	990	10350
Jednodniowi ogółem											
RELIGIA	210	60	210	90	150	160	420	200	210	220	1920
religia	50	130	70	150	130	110	160	40	170	160	1240
Segm. religijny	260	190	270	240	280	270	570	240	380	390	3170
Odwiedzający kraj.											
RELIGIA	610	240	700	540	500	400	680	870	580	620	5870
religia	270	380	270	500	510	540	590	380	440	470	4460
Segm. religijny	880	620	970	1040	1010	940	1260	1250	1020	1090	10330
Turyści kraj.											
RELIGIA	440	190	480	410	360	260	350	630	390	390	4030
religia	210	260	200	360	390	470	460	350	290	320	3330
Segm. religijny	650	460	680	770	760	730	820	980	680	710	7360
Jednodniowi kraj.											
RELIGIA	200	50	200	90	140	150	410	190	190	220	1840
religia	50	120	60	140	130	110	150	40	150	160	1160
Segm. religijny	250	170	260	230	270	260	550	230	340	380	3010
Odwiedzający zagr.											
RELIGIA	180	110	120	140	140	140	160	60	160	100	1330
religia	280	180	90	190	270	200	180	80	180	180	1820
Segm. religijny	450	290	210	330	410	340	340	140	340	290	3150
Turyści zagr.											

RELIGIA	160	110	110	150	130	130	150	60	140	100	1230
religia	270	170	80	180	290	200	180	70	150	180	1760
Segm. religijny	440	280	190	330	430	340	320	130	300	280	2990
Jednodniowi zagr.											
RELIGIA	10	10	10		10	10	10	10	20		80
religia		10	10	10			10		20		80
Segm. religijny	10	20	10	10	10	10	20	10	40	10	160

Źródło: *op. cit.*

Wnioski

W 2017 roku z analizy zebranych danych przez Małopolską Organizację Turystyczną wynika, że cały „Segment religijny” oszacowano na jeden milion trzysta osiemdziesiąt tysięcy odwiedzających miasto w celu religijnym (1 380 000). Sumarycznie za okres analizowanych lat 2008 – 2017 przyjechało do Krakowa w celu religijnym prawie trzynaście i pół miliona osób (13 480 000). Z tego w celu głównym (w tabeli RELIGIA) w 2017 roku przyjechało siedemset dwadzieścia tysięcy odwiedzających (720 000), a w kategorii osób wybierających cel religijny jako jeden z możliwych celów przyjazdu (w tabeli religia) sześćset pięćdziesiąt tysięcy odwiedzających (650 000). Natomiast sumarycznie, w ciągu 10 analizowanych lat, przyjechało trzynaście i pół miliona osób (13 480 000), z czego ponad siedem milionów (7 200 000) w celu głównym i ponad sześć milionów w celu pobocznym (6 280 000).

Z wartości ogółem wydzielono osoby przybyłe do Krakowa w celu religijnym deklarujące minimum jeden nocleg w mieście (zgodnie z definicją dalej nazywanych turystami).

Szacuje się, że turystów religijnych ogółem do Krakowa w 2017 roku przybyło dziewięćset dziewięćdziesiąt tysięcy (990 000). Z tego w celu głównym (w tabeli RELIGIA) czterysta dziewięćdziesiąt tysięcy odwiedzających (490 000), a w kategorii osób wybierających cel religijny jako jeden z możliwych celów przyjazdu (w tabeli religia) pięćset tysięcy odwiedzających (500 000).

Natomiast sumarycznie, w ciągu 10 analizowanych lat, turystów religijnych do Krakowa przyjechało ponad dziesięć milionów osób (10 350 000), z czego ponad pięć milionów (5 260 000) w celu głównym i ponad pięć milionów w celu pobocznym (5 090 000).

Szacuje się, że turystów religijnych z kraju do Krakowa w 2017 roku przybyło siedemset dziesięć tysięcy (710 000). Z tego w celu głównym (w tabeli RELIGIA) trzysta dziewięćdziesiąt tysięcy odwiedzających (390 000), a w kategorii osób wybierających cel religijny jako jeden z możliwych celów przyjazdu (w tabeli religia) trzysta dwadzieścia tysięcy odwiedzających (320 000).

Natomiast sumarycznie, w ciągu 10 analizowanych lat, turystów religijnych z kraju do Krakowa przyjechało ponad siedem milionów osób (7 360 000), z czego ponad cztery miliony (4 030 000) w celu głównym i ponad trzy miliony (3 330 000) w celu pobocznym.

Szacuje się, że turystów religijnych z zagranicy do Krakowa w 2017 roku przybyło dwieście osiemdziesiąt tysięcy (280 000). Z tego w celu głównym (w tabeli RELIGIA) sto tysięcy odwiedzających (100 000), a w kategorii osób wybierających cel religijny jako jeden z możliwych celów przyjazdu (w tabeli religia) sto osiemdziesiąt tysięcy odwiedzających (180 000).

Natomiast sumarycznie, w ciągu 10 analizowanych lat, turystów religijnych z zagranicy do Krakowa przyjechało prawie trzy miliony osób (2 990 000), z czego ponad milion (1 230 000) w celu głównym i prawie dwa miliony (1 760 000) w celu pobocznym.

W analizie segmentu osób przybyłych do Krakowa w celach religijnych i/lub w celach odnowy duchowej nie doliczono świadomie uczestników Światowych Dni Młodzieży w 2016 roku, gdyż wydarzenie to miało okazjonalny i niepowtarzalny charakter, co zostało opisane w oddzielnej pozycji¹¹. Również w oddzielnej publikacji policzony został wpływ ekonomiczny tego wydarzenia na gospodarkę miasta Krakowa.¹²

Z analizy danych zebranych w 2017 roku przez Małopolską Organizację Turystyczną wynika, że wydatki całego „Segmentu religijnego” oszacowano na prawie sześćset milionów złotych, wydanych przez odwiedzających Kraków w celu religijnym (574 820 000 PLN). Z tego przybyli w celu głównym (w tabeli RELIGIA) wydali prawie dwieście pięćdziesiąt milionów złotych (245 480 000 PLN), a osoby wybierające cel religijny jako jeden z możliwych celów swojego przyjazdu (w tabeli religia) wydały prawie trzysta trzydzieści milionów złotych (329 340 000).

Z wartości ogółem wydzielono osoby przybyłe do Krakowa w celu religijnym deklarujące minimum jeden nocleg w mieście (zgodnie z definicją dalej nazywanych turystami).

11 *Ruch Turystyczny w Krakowie 2016 UCZESTNICY ŚWIATOWYCH DNI MŁODZIEŻY W KRAKOWIE W 2016 ROKU*, <http://www.mot.krakow.pl/media/badanie-ruchu-turystycznego/uczestnicy-swiatowych-dni-mlodziezy-2016.pdf> ISBN 978-83-65249-94-4 Krzysztof Borkowski, Tadeusz Grabiński, Antoni Jackowski, Maciej Ostrowski, Renata Seweryn, Roman Bogacz, Elżbieta Bilka-Wodecka, Izabela Sołjan, Marek Łabaj, Bożena Alejsiak, Ewa Grabińska, Franciszek Mróz, Jadwiga Sobczuk, Justyna Liro, Leszek Mazanek.

12 *Ekonomiczny wpływ Światowych Dni Młodzieży Kraków 2016 na gospodarkę miasta*, <http://www.mot.krakow.pl/media/badanie-ruchu-turystycznego/ekonomiczny-wplyw-sdm-na-gospodarke-miasta-2016.pdf> Renata Seweryn; Jadwiga Berbecka; Krzysztof Borodako; Agata Niemczyk.

Szacuje się, że turyści religijni w Krakowie w 2017 roku wydali ponad czterysta dwadzieścia milionów złotych (420 400 000). Z tego przybyli w celu głównym (w tabeli RELIGIA) wydali prawie sto siedemdziesiąt milionów złotych (167 060 000 PLN), a w kategorii osób wybierających cel religijny jako jeden z możliwych celów przyjazdu (w tabeli religia) wydali ponad dwieście pięćdziesiąt milionów złotych (253 340 000 PLN).

Szacuje się, że turyści religijni z kraju przybyli do Krakowa w 2017 roku wydali prawie czterysta pięćdziesiąt milionów złotych (449 520 000 PLN). Z tego przybyli w celu głównym (w tabeli RELIGIA) wydali ponad dwieście dziesięć milionów złotych (211 380 000 PLN), a osoby w kategorii wybierających cel religijny jako jeden z możliwych celów przyjazdu (w tabeli religia) wydały prawie dwieście czterdzieści milionów złotych (238 140 000 PLN).

Szacuje się, że turyści religijni z zagranicy przybyli do Krakowa w 2017 roku wydali ogółem ponad sto dwadzieścia pięć milionów złotych (125 290 000 PLN). Z tego przybyli w celu głównym (w tabeli RELIGIA) wydali prawie trzydzieści pięć milionów złotych (35 090 000 PLN), a osoby w kategorii wybierających cel religijny jako jeden z możliwych celów przyjazdu (w tabeli religia) wydały ponad dziewięćdziesiąt milionów złotych (91 200 000 PLN).

Natomiast sumarycznie, w ciągu 10 analizowanych lat, wydatki całego „Segmentu religijnego” docierającego do Krakowa jako destynacji pątniczo-turystycznej oszacowano na pięć miliardów sześćset milionów złotych (5 600 000 000).

Nadmienić należy, że kwoty te mogą być zaniżone, gdyż istnieje strumień pątników, który bardzo trudno poddaje się procedurom pozyskiwania danych przy pomocy ankiety papierowej, jak również z powodu nieliczenia przez większość pątników nawiedzających sanktuaria pieniędzy, pozostawianych w skarbonach jako podziękowania za otrzymane łaski. Podobnie jest z pieniędzmi „ofiarnymi“, składanymi w trakcie modlitw czy też nabożeństwa.

Opisany profil Krakowa – jako siedziby *Sacrum-Genius Loci* – jest bardzo dobrym prognostykiem na przyszłość rozwoju przyjazdowego ruchu turystycznego do miasta, tak z kraju jak i z zagranicy, i ma szansę uratować oblicze stolicy Małopolski od całkowitej turystycznej komercjalizacji.

BIBLIOGRAFIA

- Borkowski K., Grabiński T., Seweryn R., Mazanek L., Wilkońska A. *Szacowanie wielkości rozmiarów ruchu turystycznego w m. Krakowie w latach 2006–2007 (na podstawie badań ankietowych)*, [w:] „Handel Wewnętrzny” nr specjalny: Turystyka szansą wypoczynku i rozwoju regionów, red. J. Witek, E. Marszałek, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, Warszawa listopad 2009, s. 57–69.
- Borkowski, K.: *Wizerunek destynacji turystycznej – Element produktu turystycznego* „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły i Turystyki w Suchej Beskidzkiej”, nr 3/2013.
- Borkowski K.: *Untersuchung der Beurteilung touristischer Leistungen durch Touristen, die Polen besuchen. Das Bild der Qualität und Art Ihrer bermittlung* Filozoficka fakulta Prešovskej univerzity, Instytut turizmu a hotelowego manażmentu, „Urbánne a krajinne štúdie” nr 3, *Urbánny vývoj na rozhrani milénii*, Renè Matlović (ed.), Prešov 2000.
- Drzewieck M.I., *Podstawy agroturystyki*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2001.
- Dziedzic T., Radkowska B., *Charakterystyka rynków zagranicznych. Rozszerzone charakterystyki wraz z segmentacją*, Instytut Turystyki, Warszawa, 2007.
- Engel J.F., Blackwell R. D., *Consumer Behavior*, Uniwersytet Minnesoty, Dryden Press, 1982.
- Haley, Russell I., *Benefit Segmentation: A Decision-Oriented Research Tool*, *Journal of Marketing*, Vol. 32, 1968.
- Jakubowska-Łazęcka J., Klimczyk-Bryk M., *Kryteria i zmienne segmentacyjne*, [w:] „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 457/1995.
- Janowski I., *Agroturystyka i ekoturystyka – szansą odmiany oblicza świętokrzyskiej wsi*, [w:] „Wybrane problemy rozwoju regionalnego, Prace Instytutu Geografii Akademii Świętokrzyskiej”, 2004, z. II.
- Komor M., *Turystyka na eurorynku a segmentacja konsumentów*, [w:] „Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 79, 2011.
- Manczak I., *Kryteria segmentacji rynku turystycznego miasta – zarys koncepcji*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 805, „Ekonomiczne problemy turystyki”, nr 1(25), 2015.
- Michalak S., *Od segmentacji statycznej do segmentacji dynamicznej*, [w:] „Marketing i Rynek”, 2005, nr 4.
- Mirek J., *Kryteria segmentacji rynku*, [w:] „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 543/2000.
- Nowicki M., Zmysłony P., *Segmentacja rynku turystycznego na podstawie pomiaru percepcji wizerunku miasta*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 699, „Ekonomiczne problemy usług”, nr 84, 2012.

- Pałka-Łebek E., *Segmentacja rynku usług agroturystycznych na przykładzie regionu Gór Świętokrzyskich*, [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 847, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, nr 1 (29), 2015.
- Perreault W.D., Darden D.K.&Darden W.R., *A Psychographic Classification of Vacation Life Styles*, *Journal of Leisure Research*, vol. 9, 1977.
- Pociecha J., *Statystyczne metody segmentacji rynku*, [w:] „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Seria specjalna: Monografie”, nr 71, 1986.
- Schewe D.C., Calantone J.R., *Psychographic Segmentation of Tourists*, *Journal of Travel Research*, 1987, No. 16.
- Seweryn R., *Segmentacja rynku polskich turystów z punktu widzenia przesłanek wyboru destynacji w kraju (na podstawie wyników badań ankietowych)*, [w:] „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 716/2006.
- Walesiak M., Bąk A., *Segmentacja rynku z wykorzystaniem metody conjoint measurement*, [w:] *Zastosowanie metod wielowymiarowych w badaniach segmentacji i selektywności rynku*, praca zbiorowa pod red. S. Mynarskiego, Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 1999.

MGR AGNIESZKA KONIOR
MGR WERONIKA POKOJSKA
INSTYTUT KULTURY
WYDZIAŁ ZARZĄDZANIA I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ
UNIwersytetu Jagiellońskiego

Analiza istniejącej oferty z zakresu turystyki religijnej i pielgrzymkowej w Krakowie i Małopolsce

AGNIESZKA KONIOR
WERONIKA POKOJSKA

Wprowadzenie

Motywację do odwiedzenia miejsc związanych z religią i wiarą mogą stanowić zarówno cele duchowe, jak i kulturowe, związane z podróżowaniem do miejsc kultu religijnego np. z uwagi na ich walory zabytkowe. Ze względu na brak możliwości zbadania jakie cele kierują poszczególnymi osobami w realizacji ich podróży oraz płynność owych celów, badacze mówią raczej o turystyce religijno-pielgrzymkowej¹.

Miejsca kultu religijnego mogą być także celem odwiedzin turystów niewyznających danej religii lub stanowić atrakcję turystyczną przy okazji innych wizyt (np. miejskiej turystyki kulturowej). Z uwagi na dużą popularność Małopolski jako destynacji turystycznej, a w szczególności jej stolicy – Krakowa, obiekty kultu religijnego znajdujące się na terenie województwa stanowią cel wizyt zarówno uczestników turystyki religijno-pielgrzymkowej,

¹ Zob. Jędrusiak, Tadeusz (2008). *Turystyka kulturowa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, s. 85–88; Mikos von Rohrscheidt, Armin (2010). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Poznań: Wydawnictwo KulTour.pl, s. 167–176.

jak i kulturowej w ogóle. Oferta skierowana do pielgrzymów i turystów religijnych może być więc z powodzeniem wykorzystywana także przez pozostałe grupy odwiedzających dane miejsca. Analizując potencjał z zakresu turystyki religijno-pielgrzymkowej zwróciliśmy uwagę zarówno na ogólną ofertę turystyczną województwa, jak i atrakcje przygotowane specjalnie dla pielgrzymów i turystów religijnych.

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie istniejącej oferty z zakresu turystyki religijnej i pielgrzymkowej w Krakowie i Małopolsce, a także wskazanie zaobserwowanych braków i nieprawidłowości.

Metodyka badań

Badanie zostało wykonane na podstawie analizy danych zastanych (*desk research*) na stronach internetowych: diecezji, parafii, organizacji turystycznych, oficjalnych stron miast, przewodników miejskich itp. Analizie poddano potencjał województwa małopolskiego w zakresie turystyki religijnej i pielgrzymkowej oraz istniejące produkty turystyczne, dedykowane tej grupie odbiorców. Ze względu na duże rozproszenie danych, zdecydowano o dokonaniu analizy jakościowej zgromadzonego materiału.

Jako rama teoretyczna badania posłużyła klasyfikacja produktów turystycznych stworzona przez J. Kaczmarską, A. Stasiak i B. Włodarczyka². Autorzy wyróżniają proste i złożone produkty turystyczne. Do grupy prostych produktów turystycznych zaliczają:

- obiekty,
- rzeczy (np. przewodniki i mapy, pamiątki, sprzęt turystyczny),
- usługi (np. hotelarskie, gastronomiczne, transportowe, przewodnickie),
- wydarzenia („charakteryzują się dużą spójnością tematyczną, organizacyjną oraz konkretnym umiejscowieniem w czasie i przestrzeni”).
- Z kolei zdaniem autorów do produktów złożonych, na które składa się kilka lub więcej produktów prostych, należy zaliczyć:
- imprezy (oferowane w ramach pakietu turystycznego, w którym cena poszczególnych produktów prostych nie jest wyodrębniona np. wczasy),
- szlaki,
- miejsca.

2 Kaczmarska Jacek, Stasiak Andrzej, Włodarczyk Bogdan, *Produkt turystyczny*, „Turystyka i hotelarstwo”, nr 1/2002, s. 33–52.

W niniejszym tekście opisane zostaną produkty proste oraz jedynie wybrane produkty złożone m.in. dlatego, że np. szlaki kulturowe są przedmiotem osobnego artykułu w tym tomie. Jeśli chodzi o kategorię wydarzeń, to te o charakterze religijnym są zarówno elementem dziedzictwa, jak i produktem turystycznym. W związku z tym zostały scharakteryzowane w pierwszej części pracy, choć oczywistym jest, że drugi aspekt – aspekt potencjału turystycznego również ich dotyczy.

Dominującą religią w województwie małopolskim, zarówno pod względem liczby wiernych, parafii, jak i świątyń, jest religia rzymskokatolicka³. Podział administracyjny Kościoła Katolickiego w Polsce nie jest zbieżny z podziałem administracyjnym kraju. Na terenie województwa małopolskiego znajdują się archidiecezja krakowska oraz leżące w tej samej metropolii krakowskiej części diecezji: bielsko-żywieckiej, kieleckiej, tarnowskiej, a także przynależąca do metropolii częstochowskiej część diecezji sosnowieckiej oraz znajdująca się w metropolii przemyskiej część diecezji rzeszowskiej⁴. Na terenie województwa znajdują się także ośrodki kultu innych religii i wyznań, w tym: grekokatolików, Ormian, protestantów, prawosławnych czy Żydów.

Przeprowadzone w 2017 roku badania ruchu turystycznego w Małopolsce wykazały, że województwo jest obecnie celem turystyki religijno-pielgrzymkowej. Jako cel wizyty podróż w intencjach religijnych wskazało 6,4% odwiedzających krajowych, wśród odwiedzających zagranicznych ten odsetek był podobny. Jako główny cel podróży wskazało go 3,9% odwiedzających krajowych, wśród odwiedzających zagranicznych ten odsetek był wyższy i wynosił 5% (było to czwarte najpopularniejsze wskazanie na liście celów głównych wizyty dla odwiedzających zagranicznych)⁵.

Zabytki sakralne na terenie Małopolski i Krakowa

Aby móc przedstawić możliwości rozwoju turystyki religijno-pielgrzymkowej, konieczna jest analiza potencjału dostępnych zasobów. W tym celu zostanie pokrótce przedstawiona charakterystyka obiektów sakralnych i innych miejsc o charakterze religijnym oraz ich obecne wykorzystanie. W szczególności opisana zostanie sytuacja w Krakowie, nie tylko jako stolicy województwa, ale przede wszystkim silnego ośrodka kultu religijnego.

3 Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, s. 99. http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf, [dostęp: 13.10.2018].

4 Religia w województwie małopolskim. https://pl.wikipedia.org/wiki/Religia_w_województwie_ma%C5%82opolskim, [dostęp: 13.10.2018].

5 Badanie Ruchu Turystycznego w Województwie Małopolskim. Raport końcowy. www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/Badania%20oRuchu%20Turystycznego/Raport_2017.pdf.

Rejestr zabytków województwa małopolskiego wymienia łącznie 2205 zabytków lub zespołów zabytków nieruchomości⁶. Analiza spisu pokazuje, że praktycznie połowa z nich to obiekty lub miejsca związane z kultem religijnym. Są to cmentarze i świątynie różnych wyznań (kościół różnego typu, cerkwie, synagogi); plebanie, dzwonnice, klasztory itd., a także kaplice, kapliczki, figury, pustelnie, grobowce itp.

Z kolei spis *Zespoły i obiekty z terenu miasta Krakowa wpisane do rejestru zabytków*⁷ obejmuje łącznie 1215 obiektów. Wśród nich jest:

- 69 kościołów i zespołów klasztornych;
- 5 kościołów drewnianych (kościół św. Bartłomieja, kościół Matki Boskiej Królowej Polski, kościół Wszystkich Świętych, kościół św. Krzyża, kaplica św. Małgorzaty);
- 8 synagog (synagoga Izaaka, synagoga Kupa, synagoga Popera, synagoga i cmentarz Remuh, Stara Synagoga, synagoga Tempel, synagoga Wysoka, dawna Mykwa zw. Wielką);
- 5 cmentarzy (cmentarz dysydencki, cmentarz Rakowicki, nowy cmentarz Podgórski, stary cmentarz Podgórski, cmentarz żydowski).

Pokazuje to jak duży jest zasób obiektów o charakterze religijnym będących pod ochroną prawną, wynikającą z przepisów *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

Analizując strony internetowe dotyczące rekomendacji turystycznych Krakowa (np. *Magiczny Kraków*), widoczna jest jednak silna centralizacja w promocji obiektów sakralnych. Mapy i opisy ograniczone są bardzo często jedynie do obiektów i miejsc leżących bezpośrednio w centrum miasta i na Kazimierzu. Jest to zrozumiałe ze względu na fakt, że tam skupia się największy ruch turystyczny i znajdują się tam obiekty najbardziej znane, do których zaliczają się m.in. kościół Wniebowzięcia NPM (Mariacki), kościół św. Anny, kościół św. Idziego, kościół śś. Piotra i Pawła, kościół św. Tomasza, kościół św. Wojciecha, kościół św. Marcina, kościół św. Marka. Sugerowane jako atrakcje są jednakże również miejsca mniej znane, jak np. kościół Matki Bożej Śnieżnej i klasztor Dominikanek czy kościół św. Norberta. Jeśli chodzi o Kazimierz, to praktycznie wszystkie synagogi i zabytki związane z kulturą żydowską są wymieniane i w ten sposób promowane.

Poza ścisłym obszarem Starego Miasta i Kazimierza oznaczane są zwykle klasztor oo. Benedyktynów w Tyńcu oraz Centrum Jana Pawła II i Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach. Bardzo często pomijane są

6 Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa małopolskiego. www.wuoz.malopolska.pl/images/file/2018/rejestr_malopolski_2018.pdf [dostęp: 10.10.2018].

7 *Zespoły i obiekty z terenu miasta Krakowa wpisane do rejestru zabytków*. www.wuoz.malopolska.pl/images/file/2018/rejestr_krakowski_2018.pdf [dostęp: 10.10.2018].

jednak obiekty ważne i potencjalnie również atrakcyjne dla turystów, ale leżące np. we wschodnich dzielnicach jak kościół św. Bartłomieja i opactwo Cystersów w Mogile czy Arka Pana w dzielnicy Bieńczyce.

Na arenie międzynarodowej dziedzictwo sakralne Małopolski również zostało wyróżnione i objęte ochroną w ramach *Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO*. Część obiektów stanowi element wpisów obejmujących obszary, jak np. Stare Miasto w Krakowie, ale są też takie, które dotyczą tylko pojedynczych miejsc kultu religijnego.

W 1999 roku na listę UNESCO został dodany „manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy” w Kalwarii Zebrzydowskiej, gdzie „uderza malowniczy krajobraz kulturowy o wymowie duchowej. Otoczenie naturalne, w które wpisują się symboliczne miejsca odnoszące się do Męki Pańskiej oraz do życia Matki Boskiej, pozostało prawie niezmienione od XVII w.”⁸

Cztery lata później nastąpiło dodanie wpisu seryjnego⁹ sześciu drewnianych kościołów na terenie południowej Małopolski. Kościoły w Binarowej, Bliznem, Dębnie, Haczowie, Lipnicy Murowanej i w Sękowej trafiły na listę, ponieważ

„stanowią wyjątkowy przykład różnych aspektów tradycji budowlanych kościołów średniowiecznych w kulturze rzymsko-katolickiej. Do ich budowy wykorzystano technikę zrębową, [...]. Kościoły powstawały z fundacji rodzin szlacheckich i były symbolem prestiżu. Stanowiły interesującą alternatywę dla budowli murowanych, powstających w miastach.”¹⁰

Również zbiorczo, w ramach wpisu transgranicznego¹¹, dołączono w 2013 roku drewniane cerkwie. Obok obiektów na terenie Ukrainy i Podkarpacia, cztery znajdują się również w Małopolsce: cerkiew św. Jakuba Młodsze Apostoła w Powroźniku, cerkiew Opieki Bogurodzicy w Owczarach, cerkiew św. Paraskiewy w Kwiatoniu, cerkiew św. Michała Archanioła w Brunarach Wyżnych. Budowle te

„są świadectwem odrębnych tradycji budowlanych, zakorzenionych w tradycji Kościoła Wschodniego. Zawierają elementy lokalnego budownictwa

8 *Polskie obiekty na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO*. www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/polskie-objekty/ [dostęp: 10.10.2018].

9 Kłaś, Jarosław (2016). *Materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe w świetle konwencji UNESCO* [w:] Ł. Gawęł, W. Pokojska, A. Pudełko red. *Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym*. Kraków: Attyka, s. 136.

10 *Polskie obiekty na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO*. www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/polskie-objekty/ [dostęp: 10.10.2018].

11 Kłaś, *op. cit.*, s. 136.

i symboliczne odniesienia do kosmogonii danej społeczności. Trójdzielne świątynie wieńczą namiotowe lub cebulaste hełmy. W obrębie obszarów wpisanych, poza cerkwiami znajdują się drewniane dzwonnice, cmentarze i bramy, wewnątrz cerkwi – ikonostasy i polichromie.”¹²

Mogłoby się zdawać, że tak bogaty zasób dziedzictwa religijnego wpływa również na świadomość zarządzania i ochrony tego typu obiektów. Jednakże przykłady potraktowania np. twórczości Jerzego Nowosielskiego w kaplicy przy ul. Kanoniczej w Krakowie pokazują, że wciąż istnieją duże problemy z pogodzeniem interesów a zachowaniem dziedzictwa¹³.

Warto też zwrócić uwagę na fakt, że wiele z obiektów sakralnych ma również swoją reprezentację w świecie cyfrowym. O ile strony internetowe same w sobie są zwykle miejscem informacji o liturgiach, historii obiektu, patronach itd., to coraz częściej można zaobserwować dodatkowe funkcje w formie transmisji np. z mszy świętej lub usługę wirtualnego zwiedzania.

Wirtualne spacerzy i interaktywne panoramy są z pewnością atrakcyjne dla osób przyjezdnych chcących uprzednio zapoznać się z obiektem i ocenić czy warto zobaczyć go w rzeczywistości. Natomiast wszelkiego rodzaju relacje na żywo to znakomite udogodnienie i bardzo wartościowe medium, umożliwiające kontakt z wiarą np. osobom chorym czy starszym, które nie mogą bezpośrednio uczestniczyć w wydarzeniu.

Dziedzictwo niematerialne

Pisząc o potencjalne Krakowa i Małopolski pod względem turystyki religijno-pielgrzymkowej, niewątpliwie należy również wspomnieć o wydarzeniach związanych z rokiem liturgicznym, a będących obecnie również atrakcjami turystycznymi.

Wprowadzenie do polskich celebracji kościelnych procesji z okazji uroczystości Bożego Ciała przypisuje się biskupowi Nankierowi właśnie w diecezji krakowskiej¹⁴. Obecnie jest to wydarzenie przyciągające uwagę atmosferą. Obok aspektów *stricto* religijnych, procesja imponuje dużą liczbą uczestników ubranych w habity, stroje tradycyjne i folklorystyczne. Można więc stwierdzić, że jest to od wieków krakowska tradycja religijna. Podobnie jak tzw. Procesja

12 Polskie obiekty na Liście... *op. cit.*

13 Hajnosz, Iwona, Skowrońska, Małgorzata (2015). Ul. Kanonicza 15 bez kaplicy z ikonami Nowosielskiego. <http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,18717555,kosciol-krakowski-pozbyl-sie-ekumenicznej-kaplicy-z-ikonami.html> [dostęp: 15.10.2018].

14 Kraków. Procesje Bożego Ciała na archiwalnych fotografiach. <http://krakow.naszemiasto.pl/artykul/krakow-procesje-bozego-ciala-na-archiwalnych-fotografiach,4669432,artgal,t,id,tm.html> [dostęp: 15.10.2018].

Jerozolimskie Arcybractwa Męski Pańskiej, odbywająca się w kruzgankach klasztoru Franciszkanów¹⁵ czy procesja ku czci św. Stanisława biskupa i męczennika z Wawelu na Skałkę¹⁶.

Odpust Emaus na Zwierzyńcu odbywa się w wielkanocny poniedziałek i nawiązuje nazwą do miasta, do którego Jezus Chrystus udał się po zmarłych wstaniu:

„Na pamiątkę tej biblijnej historii powszechna była w Europie tradycja odwiedzania w drugi dzień świąt wielkanocnych kościoła poza miastem, a kościół i klasztor norbertanek na Zwierzyńcu znajdował się około 1,5 km od bram średniowiecznego Krakowa. Każdego roku [...] odpust [...] oraz towarzyszący mu kiermasz przyciągają tłumy mieszkańców Krakowa i okolic. [...] Gdy zaczęto zabudowywać wzgórze Salwator, Emaus przeniesiono na ulicę Tadeusza Kościuszki, wzdłuż której stanęły liczne kramy i stoiska, ze słodyczami, dewocjonaliami i zabawkami.”¹⁷

Jeden z wielu symboli miasta, szopka krakowska, charakteryzuje się „smukłą, wielopoziomową, wieżową i bogato zdobioną konstrukcją, zrobioną z lekkich, nietrwałych materiałów” i „ma służyć za godne miejsce przedstawienia wielkiej tajemnicy Narodzin Syna Bożego”¹⁸. Różnego rodzaju modele, od miniaturowych po kilkumetrowej wysokości budowle, intrygują oglądających feerią barw oraz zachęcają do odszukiwania i identyfikowania elementów nawiązujących do krakowskich zabytków, zwyczajów i legend. O popularności szopkarstwa świadczy chociażby ich liczba zgłaszana do Konkursu Szopek Krakowskich: w 2017 roku było ich 171¹⁹. Ponadto tradycja ta wpisana jest na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego²⁰.

- 15 Gorgoń, K. (2016). *Kraków. Procesje Jerozolimskie u franciszkanów*. www.franciszkanie.pl/artykuly/krakow-procesje-jerozolimskie-u-franciszkanow [dostęp: 15.10.2018].
- 16 13 maja – główne uroczystości ku czci św. Stanisława Biskupa i Męczennika. <https://episkopat.pl/13-maja-glowne-uroczystosci-ku-czci-sw-stanislaw-biskupa-i-meczennika/> [dostęp: 15.10.2018].
- 17 Kraków: tradycyjny odpust Emaus na Zwierzyńcu. <https://ekai.pl/krakow-tradycyjny-odpust-emaus-na-zwierzyncu/> [dostęp: 15.10.2018].
- 18 Szopki krakowskie. www.mhk.pl/zbiory/szopki-krakowskie [dostęp: 15.10.2018].
- 19 75. Konkurs Szopek Krakowskich rozstrzygnięty. http://krakow.pl/aktualnosci/21568733,komunikat,75_konkurs_szopek_krakowskich_rozstrzygniety.html [dostęp: 15.10.2018].
- 20 Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/ [dostęp: 15.10.2018].

Pielgrzymki

Dziedzictwo charakteryzuje się tym, że musi być żywe i aktywne: kościół czy inne miejsce kultu nie spełnia swojej funkcji bez ludzi, bez wspólnoty. Formą takiej aktywności religijnej są pielgrzymki. „Współczesne terytoria pątnicze i trasy pielgrzymek wyznaczają, jak dawniej zasięg oddziaływania sanktuariów, ich atrakcyjność, treści kultowe i tradycję”, pisze A. Datko²¹. Do najważniejszych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce należy zaliczyć te o charakterze międzynarodowym: Częstochowa, Kalwaria Zebrzydowska, Niepokalanów, Kraków-Łagiewniki, Góra św. Anny i Gniezno²².

Pierwotnie pielgrzymki odbywały się do grobów i relikwii świętych. W późniejszym okresie, od XII wieku, na popularności zyskał kult maryjny a tym samym miejsca, w których czczono wizerunki Matki Bożej. Obecnie prawie 80% sanktuariów w Polsce to właśnie miejsca kultu maryjnego, pisze Datko. Pozostałe to sanktuaria Pańskie poświęcone Jezusowi Chrystusowi, oraz świętym²³. Jednym z kluczowych miejsc kultu maryjnego w regionie jest sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej na Krzeptówkach w Zakopanem²⁴.

Innym ważnym miejscem pielgrzymkowym jest Kalwaria Zebrzydowska, dokąd:

„w XVII w. pielgrzymki przychodziły z Litwy, Żmudzi, Moraw, Słowacji, Orawy. Później była już tylko głównym sanktuarium dla Małopolski i regionu karpacciego. Jej rola zaczęła rosnać od początku lat 70. XX w. Obecnie przybywa do Kalwarii 1 mln osób rocznie; pątnicy zagraniczni stanowią ok. 5% [...]”²⁵

Kalwaria Zebrzydowska jest też celem tzw. Ekstremalnej Drogi Krzyżowej, odbywającej się pod koniec Wielkiego Postu. W roku 2018 ok. 1,5 tys. osób przeszło 40–60 km z Krakowa, Alwerni, Oświęcimia i innych miejscowości, by wspólnie spotkać się na nocnych modlitwach²⁶.

21 Datko, Andrzej (2016). *Chrześcijańskie miejsca pielgrzymkowe w Polsce* [w:] J. Witkowski, H. Dmochowska red. *1050 lat chrześcijaństwa w Polsce*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, s. 178.

22 *Ibidem*.

23 *Ibidem*, s.160.

24 *Ibidem*, s.178. Zob. *Powstanie Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej Zakopane-Krzeptówki*. www.smbf.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=170&Itemid=702 [dostęp: 15.10.2018].

25 Datko, *op. cit.*, s. 178.

26 *Ekstremalna Droga Krzyżowa 2018*. <http://kalwaria.eu/aktualnosc/ekstremalna-droga-krzyzowa-2018> [dostęp: 15.10.2018].

Jeśli chodzi o miejsca związane z świętymi i relikwiami w Krakowie, to ich liczba jest na tyle duża, że zostały one ujęte w formie Krakowskiego Szlaku Świętych²⁷.

O tym jak powszechne jest oddawanie czci i kult świętych może świadczyć chociażby okno papieskie przy ul. Franciszkańskiej 3, gdzie praktycznie zawsze można zaobserwować zapalone znicze i kwiaty. Jednak Kraków stał się pielgrzymkowym „centrum międzynarodowym” ze względu na św. Faustynę Kowalską i Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Łagiewnikach. Jak podaje Datko, do świątyni przybywa rocznie ponad 1,5 mln wiernych, z czego aż 20% to obcokrajowcy²⁸.

Żydowski cmentarz Remuh, przy ul. Szerokiej na Kazimierzu, również jest miejscem pielgrzymek przybywających do grobu Mosze Isserlesa, który „był najwybitniejszym aszkenazyjskim kodyfikatorem prawa talmudycznego”, a ortodoksyjni wyznawcy judaizmu wciąż korzystają z jego dokonań w celu „określenia zasad swojego postępowania”²⁹.

Powyższa analiza stanowi podsumowanie dostępnego zasobu dziedzictwa religijnego w przestrzeni Krakowa i Małopolski. W dalszej części zostaną przedstawione – opierające się na niej – charakterystyki produktów turystycznych.

Obiekty

Muzea

Na obszarze województwa małopolskiego zidentyfikowano blisko 40 muzeów poświęconych w całości tematyce religijnej. Ekspozycje o charakterze sakralnym znajdują się także w zbiorach innych instytucji, jednakże wiedza na ten temat jest rozproszona, brakuje spójnej bazy poznawczej.

Organizatorami muzeów o tematyce religijnej w Małopolsce, w większości były związki wyznaniowe lub instytucje sektora publicznego. Działają więc muzea prowadzone przez diecezje (np. Muzeum Archidiecezjalne w Krakowie, Muzeum Diecezjalne w Tarnowie), parafie (np. Muzeum Katedralne im. Jana Pawła II na Wawelu, Zbiory Archiwalno-Muzealne Krakowskiego Kościoła Garnizonowego św. Agnieszki, Muzeum Parafialne im. ks. Jana Piechoty w Iwkowej, Muzeum Parafialne w Limanowej), zgromadzenia zakonne (np. Muzeum Klasztorne Ojców Cystersów w Szczyrzycu, Muzeum Klasztorne pp. Klarysek

27 Krakowski Szlak Świętych. http://krakow.pl/1300,artykul,krakowski_szlak_swietych.html [dostęp: 15.10.2018].

28 Datko, *op. cit.*, s.170.

29 *Mojższesz (Mosze) Isserles*. www.kazimierz.com/index.php?t=ludzie&t2=isserles [dostęp: 15. 10. 2018]; Zob. *Stary cmentarz żydowski*. <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/k/512-krakow/114-cmentarze/17208-stary-cmentarz-zydowski-cmentarz-remu-ul-szeroka-40> [dostęp: 15.10.2018].

w Starym Sączu, Muzeum Ojców Karmelitów w Krakowie na Piasku), a także te prowadzone przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (np. Muzeum Narodowe w Krakowie – Pałac Biskupa Erazma Ciołka) czy samorząd lokalny (np. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa – Stara Synagoga, GOK w Łopusznej – Tischnerówka). W jednym z analizowanych przypadków muzeum było prowadzone przez fundację (Muzeum Opactwa Benedyktynów w Tyńcu). Z kolei Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II w Wadowicach jest instytucją współprowadzoną przez cztery podmioty: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, województwo małopolskie, Archidiecezję Krakowską i gminę Wadowice.

Tematyka prezentowanych ekspozycji dotyczyła w większości sztuki sakralnej (np. Pałac Biskupa Erazma Ciołka, Muzeum Diecezjalne w Tarnowie), w tym sztuki ludowej (np. Ośrodek Sztuki Ludowej im. ks. Edwarda Nitki w Paszynie, Muzeum Etnograficzne w Tuchowie). Prezentowano również zbiory dotyczące różnych wyznań (np. Muzeum Parafialne w Grybowie, w którym – oprócz zbiorów ze świątyń rzymsko i grekokatolickich – znajdowały się także te z obiektów związanych z judaizmem). Osobne zbiory stanowiły muzea sanktuaryjne, prezentujące m.in. wota (np. Muzeum Sanktuarium Maryjnego w Okulicach, Muzeum Sanktuaryjne w Tuchowie). Pamiątki z prowadzonych misji pokazywane były w muzeach misyjnych (np. Muzeum Misyjne w Tuchowie, Muzeum Historyczno-Misyjne Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie). Sporą grupę stanowiły także muzea biograficzne (np. Muzeum Brata Alberta w Krakowie, Muzeum i Archiwum bł. Marii Angeli Truszkowskiej w Krakowie), szczególnie te poświęcone osobie papieża Jana Pawła II (np. Muzeum Jana Pawła II w Starym Sączu, Muzeum Archidiecezjalne w Krakowie im. Kardynała Karola Wojtyły, Muzeum Katedralne im. Jana Pawła II na Wawelu, czy Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II w Wadowicach). Poniżej zaprezentowano wybrane muzea o tematyce religijnej znajdujące się na terenie województwa małopolskiego.

Najstarsze **Muzeum Diecezjalne** znajduje się w **Tarnowie**, działa od 1888 roku. Muzeum jest zlokalizowane w kompleksie zabytkowych kamienic z XVI wieku. Wśród zbiorów podziwiać można rzeźbę i malarstwo gotyckie, tkaniny kościelne czy dzieła sztuki ludowej. W skład muzeum wchodzi także 16 filii, wszystkie z nich znajdują się na terenie województwa małopolskiego. Większość z nich to muzea parafialne, prezentujące lokalne zbiory. Wśród nich warto wymienić dwa znajdujące się w Starym Sączu: Muzeum Klasztorne

pp. Klarysek (z wystawą stałą poświęconą bł. Kindze) oraz Galerię Muzeum Jana Pawła II (w której znajdują się pamiątki z wizyty papieża w Starym Sączu w 1999 roku)³⁰.

Większość muzeów związanych ze sztuką sakralną i tematyką religijną znajduje się w Krakowie. Wśród nich należy wymienić m.in. **Muzeum Katedralne im. Jana Pawła II na Wawelu**, założone w 1978 roku przez ówczesnego kardynała Karola Wojtyłę. W jego zbiorach znajdują się regalia polskie i przedmioty związane z kultem religijnym, w tym te pochodzące ze skarbcza katedralnego. W muzeum można także zobaczyć pamiątki związane z patronem tej instytucji. Jego zbiory należą do jednych z najcenniejszych w Polsce, zarówno pod względem historycznym, jak i artystycznym³¹.

Muzeum Archidiecezjalne w Krakowie znajduje się przy ulicy Kanoniczej w Krakowie, nosi imię Kardynała Karola Wojtyły. Trwają przygotowania do otwarcia dwóch oddziałów muzeum: św. Jana Pawła II w Krakowie-Łagiewnikach oraz Mieszkania Rodziny Wojtyłów (przy ulicy Tynieckiej 10). W zbiorach muzeum znajdują się zarówno obiekty związane ze sztuką sakralną (od XIII do XX wieku), jak i eksponaty związane z papieżem-Polakiem. Odwiedzający mogą zwiedzić wystawę stałą „Kanonicza Kardynała Karola Wojtyły”, zobaczyć pokój, w którym kiedyś mieszkał i zapoznać się z darami papieskimi³².

Przy tej samej ulicy znajduje się oddział Muzeum Narodowego w Krakowie – **Pałac Biskupa Erazma Ciołka**, w którym zgromadzono dzieła polskiej sztuki średniowiecznej i nowożytnej (wśród nich znajduje się m.in. słynna rzeźba Madonny z Kruźlowej), część z nich stanowiła niegdyś wyposażenie świątyni z obszaru Małopolski. Na parterze kamienicy można zobaczyć wystawę „Sztuka cerkiewna dawnej Rzeczpospolitej”³³.

Na krakowskim Kazimierzu, przy ulicy Szerokiej, zlokalizowany jest oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa – **Stara Synagoga**. Sama świątynia jest najstarszą zachowaną synagogą w Polsce. Obecnie nie służy już celom religijnym. We wnętrzu można zobaczyć wystawę stałą „Dzieje i kultura Żydów krakowskich”, w interesujący sposób przedstawiającą nie tylko wyposażenie bożnicy, ale także życie codzienne krakowskich Żydów. Instytucja organizuje także wystawy czasowe³⁴.

30 Muzeum Diecezjalne w Tarnowie. <http://muzeum.diecezja.tarnow.pl/> [dostęp: 9.10.2018].

31 Muzeum Katedralne im. Jana Pawła II. www.katedra-wawelska.pl/muzeum-wawelskie/historia [dostęp: 10.10.2018].

32 Muzeum Archidiecezjalne w Krakowie. <https://archimuzeum.pl/> [dostęp: 9.10.2018].

33 Muzeum Narodowe w Krakowie – Pałac Biskupa Erazma Ciołka. <http://mnk.pl/oddzial/palac-biskupa-erazma-ciolka/wystawy> [dostęp: 10.10.2018].

34 Muzeum Historyczne Miasta Krakowa – Stara Synagoga. www.mhk.pl/oddzialy/stara-synagoga [dostęp: 10.10.2018].

Poza centrum Krakowa znajduje się **Muzeum Opactwa Benedyktynów w Tyńcu**, prowadzone przez Fundację Chronić Dobro. Można w nim obejrzeć zabytki archeologiczne oraz związane z historią opactwa w Tyńcu. Interesującym elementem ekspozycji jest interaktywna prezentacja „Benedyktyni. Jedność Europy” oraz film „Dzień z życia mnicha”. Muzeum organizuje także wystawy czasowe np. poświęcone roli książki w życiu opactwa³⁵.

Spośród muzeów mieszczących się poza stolicą Małopolski warto wyróżnić **Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II w Wadowicach**. Jest to multimedialna wystawa narracyjna, dotycząca życia i działalności papieża-Polaka, podzielona na 16 stref. Jej część stanowi wadowickie mieszkanie rodziny Wojtyłów³⁶. Przy projektowaniu ekspozycji wykorzystano najnowsze trendy obowiązujące w muzealnictwie, takie jak wykorzystanie multimediiów, interaktywność (polegająca na aktywizowaniu odbiorców), dbałość o scenografię wystawy czy osnucie jej wokół opowieści, która prowadzi odwiedzających przez poszczególne sale.

Wartym uwagi jest także **Muzeum Karmelitańskie w Czermnej**, zaprojektowane w podobnej konwencji co muzeum w Wadowicach. Narracyjna ekspozycja dotyczy dziejów tamtejszego klasztoru i duchowości karmelitańskiej. Na wystawie można zobaczyć obiekty związane ze św. Rafałem Kalinowskim oraz korespondencję Jana Pawła II z o. Leonardem Kowalówką, spowiednikiem Karola Wojtyły z czasów krakowskich³⁷.

Małopolska posiada więc bogatą ofertę muzealną dotyczącą turystyki religijnej. Zgromadzone zabytki należą do jednych z najcenniejszych w Polsce. Spora ich część jest związana z osobą Jana Pawła II. Muzea ulokowane są zarówno w stolicy regionu, jak i w mniejszych miejscowościach. Problematyczny bywa jednakże niekiedy dostęp do zgromadzonych zbiorów, szczególnie poza Krakowem (np. Muzeum Diecezjalne w Tarnowie w dni powszednie otwarte jest w godzinach 10–15, z godziną przerwą obiadową; część zbiorów Muzeum Klasztornej pp. Klarysek znajduje się za klauzurą i udostępniana jest za zgodą ordynariusza diecezji). Brakuje także bazy wiedzy dotyczącej muzeów o tematyce religijnej, w której znajdowałyby się podstawowe informacje na temat tych instytucji (najważniejsze zbiory, godziny otwarcia, ceny biletów, informacje odnośnie dojazdu).

35 Muzeum Opactwa w Tyńcu. <http://kultura.benedyktyni.com/muzeum/> [dostęp: 10.10.2018].

36 Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II. <https://domjp2.pl> [dostęp: 10.10.2018].

37 Muzeum Karmelitańskie w Czermnej. <http://dompielgrzyrna.net/oferta/muzeum-karmelitanskie> [dostęp: 15.10.2018].

Usługi noclegowe

Województwo małopolskie posiada rozwiniętą bazę noclegową. Według stanu na koniec lipca 2017 składała się ona z ponad 1,5 tys. obiektów, oferujących blisko 100 tys. miejsc noclegowych. Większość z nich stanowiły obiekty całoroczne. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych dla województwa w 2017 roku wyniósł 40,8%, dla Krakowa 51,2%. Najwięcej miejsc noclegowych oferowały zakłady uzdrowiskowe i hotele³⁸. W zestawieniu, opracowanym przez Główny Urząd Statystyczny w Krakowie, nie zostały wyszczególnione obiekty dedykowane ściśle pielgrzymom jak np. domy pielgrzyma/domy rekolekcyjne, które oprócz noclegów oferują także udział w rekolekcjach dla osób indywidualnych i grup, świeckich i duchownych.

Oferta w zakresie usług noclegowych dedykowanych pielgrzymom, dostępnych w województwie małopolskim, jest szeroka. Zidentyfikowano blisko 50 obiektów tego typu. Prawdopodobnie jest ich więcej, jednak dane o nich są rozproszone, przez co dotarcie do tych informacji jest utrudnione. Na stronach diecezji znajdują się informacje tylko o wybranych domach rekolekcyjnych, głównie prowadzonych przez diecezje (np. Centrum Formacyjno-Rekolekcyjne Diecezji Tarnowskiej „Arka”) lub instytucje bezpośrednio im podległe (np. Caritas, Ruch Światło-Życie). Domy pielgrzyma prowadzone są także przez parafie (np. Dom Pielgrzyma w Limanowej; Dom Pielgrzyma w Wieliczce) i zgromadzenia zakonne (Dom Rekolekcyjny św. Franciszka w Tenczynie Braci Mniejszych Kapucynów; Dom Rekolekcyjny Księża Pallotynów w Kleczk. Wadowic). Są to obiekty posiadające od kilku do kilkuset miejsc noclegowych (np. Centrum Formacyjno-Szkoleniowe Księżówka w Zakopanem), obsługujące zarówno indywidualnych pielgrzymów (np. Pustelnia św. Teresy z Lisieux; Dom Kontemplacji Ojców Kamedułów), jak i grupy zorganizowane (np. Młodzieżowy Ośrodek Rekolekcyjno-Rekreacyjny MOREKO na Śnieżnicy; Maksymilianum w Bystrej). Na miejscu znajduje się odpowiednia infrastruktura, w tym stołówka i pokoje do organizacji wspólnych spotkań, część z nich oferuje np. możliwość wypożyczenia sprzętu sportowego. W większości z nich znajdują się kaplice lub mieszczą się one przy sanktuariach. Dodatkowym atutem tego typu miejsc bywa lokalizacja – znajdują się w zabytkowych obiektach (np. Dom Pielgrzyma Starzyc w Browarze Opactwa Cystersów; Dom Rekolekcyjny Sióstr Norbertanek w Imbramowicach w budynku XVIII wiecznej szkoły klasztornej; Dom Rekolekcyjny w Siedlcu w zabytkowym dworku), przy obiektach związanych z kultem religijnym (np. Dom Pielgrzyma przy sanktuarium Pasyjno-Maryjnym w Kalwarii Zebrzydowskiej; Dom Pielgrzyma w Czernej

38 Główny Urząd Statystyczny w Krakowie (2018). *Turystyka w województwie małopolskim w 2017 r. Informacje sygnałne*. https://krakow.stat.gov.pl/files/gfx/krakow/pl/defaultaktualnosci/745/2/14/1/2018_sygnalna_turystyka.pdf [dostęp: 10.10.2018].

przy sanktuarium Matki Boskiej Szkaplerznej; Dom Pielgrzyma OPOKA przy Ołtarzu Papieskim w Starym Sączu) lub w okolicy posiadającej wysokie walory przyrodnicze (np. Ośrodek Wypoczynkowo – Rekolekcyjny Totus Tuus im. Ks. Kard. Karola Wojtyły w Zembrzycach w Beskidzie Makowskim; Dom Rekolekcyjny Grup Apostolskich RAM w Bukowinie Tatrzańskiej), co sprzyja skupieniu i kontemplacji. W większości ulokowane są poza dużymi ośrodkami miejskimi. Na swoich stronach internetowych publikują informacje dotyczące atrakcji turystycznych w okolicy, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów związanych z turystyką religijną. Domy rekolekcyjne oferują pielgrzymom podstawowy standard noclegów, chociaż istnieją także obiekty o standardzie podwyższonym (np. Dom Pielgrzyma Opoka w Starym Sączu o standardzie hotelu ^{***}, Dom Gości Opactwa Benedyktynów w Tyńcu oferujący pokoje standard i komfort). Cena za nocleg nie jest zbyt wygórowana – jest to zazwyczaj kilkadziesiąt złotych. Gościom oferowane jest także wyżywienie zbiorowe.

Usługi gastronomiczne

Na terenie Krakowa działa wiele lokali gastronomicznych posiadających różnorodną ofertę, w szerokim zakresie cenowym, dostosowaną także do specyficznych potrzeb klientów (dania wegetariańskie, wegańskie, bezglutenowe, bez laktozy itp.). Turyści religijni i pielgrzymi przybywający do stolicy Małopolski mogą skorzystać z istniejących usług – lokale gastronomiczne nie przygotowały jednak dla nich specjalnej oferty. Wyjątek stanowi kuchnia żydowska.

Na krakowskim Kazimierzu znajduje się wiele kawiarni i restauracji posiadających w menu dania kuchni żydowskiej (np. Ariel, Ester, Klezmer-Hois, Hamsa), również kosherne. Oprócz usług gastronomicznych warto zwrócić uwagę także na wygląd tych miejsc, nawiązujących do kultury żydowskiej. Często organizowane są tam również koncerty muzyki żydowskiej i inne wydarzenia, których odbiorcami są nie tylko turyści religijni, ale turyści kulturowi w ogóle. Koszerna restauracja działa także w Tarnowie (The Nosh – 2Kosher Cafe), oferowane tam produkty posiadają certyfikat koszerności³⁹.

Analizując kwestie związane z usługami gastronomicznymi warto także wspomnieć o papieskich kremówkach. Podczas podróży do Polski w 1999 roku, odwiedzając rodzinne Wadowice papież wspomniał, że po maturze razem ze znajomymi chodziło się na kremówki. Za sprawą tej wypowiedzi ciasto kremówka zyskało przydomek „papieska” i jako takie jest sprzedawane w wielu cukierniach na terenie Wadowic, Krakowa i okolic. Jedna z cukierni

39 The Nosh – Kosher Café. <http://thenoshkoshercafe.com> [dostęp: 15.10.2018].

znajdujących się w mieście rodzinnym Jana Pawła II przez ten pryzmat reklamuje swoje usługi, które w bezpośredni sposób są skierowane do turystów pielgrzymkowych i religijnych:

„[...] A tam była cukiernia. Po maturze chodziliśmy na kremówki. Że myśmy to wszystko wytrzymali, te kremówki po maturze...” ~ Wadowice, 16 czerwca 1999 roku – Święty Jan Paweł 2 ~ To jedno zdanie Ojca Świętego wypowiedziane w czasie słynnej wizyty w rodzinnym mieście zapisało się w pamięci milionów słuchających go ludzi. Wylansowało również ciastko nazwane natychmiast przez odwiedzających Wadowice pielgrzymów kremówką papieską. Dlatego Drogi Pielgrzymie i Turysto będąc w Wadowicach spróbuj jak smakuje nasza wadowicka kremówka papieska.”⁴⁰

Usługi przewodnickie

Oferta dotycząca turystyki religijnej i pielgrzymkowej w Krakowie, przygotowana przez tutejszych przewodników, jest bogata i różnorodna. Oprócz turystów indywidualnych i grup szkolnych, pielgrzymi stanowią grupę dla której najczęściej opracowano dedykowaną ofertę. Część z przewodników na swoich stronach internetowych posiada osobną zakładkę z propozycjami tras dla pielgrzymów (np. KRAKKOS, NobleKraków, Biuro Przewodników „Sowa z Krakowa”). Oferta dostępna jest także w językach obcych. Trasy tematyczne prowadzą przez najważniejsze zabytki sakralne – kościoły i klasztory. Osobne trasy dotyczą zwiedzania sanktuarium w Łagiewnikach. Dostępne są także trasy szlakiem świętych i błogosławionych – ogólne lub skupiające się na pojedynczych osobach (np. św. Jana Pawła II, św. siostry Faustyny, św. Stanisława ze Szczepanowa, św. królowej Jadwigi, św. Brata Alberta, św. Józefa – patrona miasta). Wśród oferty można znaleźć także nietypowe trasy np. Szlak Krakowskich Pomników Jana Pawła II czy Szlak Cudownych Wizerunków Matki Bożej⁴¹.

Oprócz tras związanych z religią katolicką, w ofercie przewodników dostępna jest także możliwość zwiedzenia żydowskiego Kazimierza lub trasy ekumeniczne, dotyczące świątyń różnych wyznań. Przewodnicy oferują także oprowadzania poza stolicą regionu – w Wadowicach, Kalwarii Zebrzydowskiej, Ludźmierzu czy Czernej. Na miejscu działają również lokalni przewodnicy. Analizując ofertę usług przewodnickich związanych z turystyką religijną i pielgrzymkową można stwierdzić, że przewodnicy dostrzegli potencjał w niej tkwiący i dostosowali swoją ofertę pod tym kątem.

40 Cukiernia Wadowice – kremówka. <http://cukierniawadowice.pl/kremowka/> [dostęp: 15.10.2018].

41 Zwiedzanie Krakowa: dla pielgrzymów. www.krakowianka-przewodnik.pl/dla-pielgrzymow [dostęp: 14.10.2018].

Rzeczy Przewodniki

Na rynku wydawniczym dostępnych jest niewiele pozycji dotyczących turystyki religijnej w Małopolsce. Znacznie bogatsza jest jednak oferta książek biograficznych, prezentujących życie i działalność świętych i błogosławionych związanych z regionem. Większość przewodników została opublikowana nakładem prywatnych wydawnictw. Wydawcą dwóch z nich był samorząd: regionalny – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego (*Małopolska sanktuaria oraz miejsca kultu religijnego*) i lokalny – Miasto Kraków (*Przewodnik Pielgrzymia po Krakowie*), ukazały się one także w wersji on-line. Dotyczyły samego Krakowa (np. *Przewodnik Pielgrzymia po Krakowie; Kraków Miasto Świętych*), a część z nich proponowała wycieczki poza stolicę regionu (np. *Cracovia Sacra. Przewodnik pielgrzymia po Krakowie i okolicach*). Dostępne były także książki, pozwalające zwiedzić Kraków i Małopolskę śladami świętych (np. *Szlakiem Bożego Miłosierdzia ze Św. Siostrą Faustyną; Miasto świętych. Pielgrzymka po Krakowie śladami Jana Pawła II; Śladami Jana Pawła II po Małopolsce*) lub koncentrujące się na zabytkach – świątyniach (np. *Zabytkowe Klasztory w Małopolsce. Przewodnik; Przewodnik Pielgrzymia po sanktuariach i kościołach Krakowa, Wieliczki i okolic; Przewodniki po Polsce. Sanktuaria Miłosierdzia Bożego; Opactwo Benedyktynów Tyniec. Przewodnik*). Niewiele z analizowanych przewodników dotyczyło religii innych niż katolicka, pojedyncze publikacje odnosiły się do judaizmu (np. *Żydowski Kraków. Przewodnik po zabytkach i miejscach pamięci; Oazy ortodoksji: z wizytą w przemysko-nowosądeckiej eparchii*). Uboga była także oferta skierowana do turystów zagranicznych, istniały pojedyncze publikacje wydane w językach obcych (np. *Walking around... Kraków and Wadowice; Holy Krakow, A Pilgrimage Guide to the Heart of Christian Poland*). Przewodniki związane z turystyką religijną i pielgrzymkową w Małopolsce zostały także wydane z okazji Światowych Dni Młodzieży w Krakowie, jednakże w większości były to bezpłatne druki ulotne, niedostępne po zakończeniu wydarzenia (np. *Przewodnik Pielgrzymia*).

Dobry przykład w tym zakresie stanowi *Przewodnik Pielgrzymia po Krakowie*. Wydany w 2012 roku przez Urząd Miasta Krakowa, którego reedycja miała miejsce w 2016 roku, przed Światowymi Dniami Młodzieży. Wewnątrz znajdują się cztery proponowane trasy zwiedzania miasta (Ścieżkami Jana Pawła II, Krakowski Szlak Świętych, Śladami św. Siostry Faustyny, oraz Tramwaj Papieski nr 8). Oprócz krótkiej historii każdego z miejsc na trasie, w przewodniku znajdują się także mapy oraz informacje praktyczne. Publikację można pobrać za darmo ze strony Urzędu Miasta, została ona wydana w 9 językach⁴².

42 *Przewodnik pielgrzymia po Krakowie*. www.krakow.pl/sdm2016/202185,artykul,przewodnik_pielgrzymia_po_krakowie_-_pl_eu.html [dostęp: 10.10.2018].

Oferta wydawnicza dotycząca przewodników związanych z turystyką religijną i pielgrzymkową w województwie małopolskim wymaga wzbogacenia. Brakuje zarówno kompendium wiedzy o miejscach i informacjach praktycznych, jak i serii mniejszych publikacji, związanych np. ze świętymi i błogosławionymi czy zabytkami sakralnymi. Priorytet powinno stanowić wydanie publikacji w językach obcych.

Pamiętki

W okolicach sanktuariów będących celem turystyki pielgrzymkowej i religijnej ulokowanych jest wiele punktów oferujących szeroki wybór dewocjonałów. W większości są to artykuły o niskiej jakości, ale także niskiej cenie, przez co znajdują wielu nabywców. Korzystnym rozwiązaniem mogłoby stać się zachęcenie rzemieślników i rękodzielników do tworzenia dewocjonałów np. w ramach istniejących systemów wsparcia Małopolskiego Centrum Przedsiębiorczości⁴³, Gminy Miejskiej Kraków⁴⁴ czy Forum Kłastrów Małopolski⁴⁵. Efektem programu byłoby podniesienie jakości dewocjonałów, wzrost zysków części rzemieślników i rękodzielników (przez co umożliwienie im przetrwania), a także poszerzenie dostępnej oferty dla pielgrzymów i turystów religijnych.

Rodzajem pamiętki mogą być także produkty wytwarzane przez zakonników lub na bazie ich receptur. Swoje produkty sprzedają m.in. bonifratrzy, kapucyni, benedyktyni. Dostępne są mieszanki ziołowe, leki, kosmetyki, sło-dyczne, nalewki, przetwory, miody itp.⁴⁶ Ogromną popularnością cieszą się także książki kucharskie, w których przepisy pochodzą z zakonnych receptur. Przykładem mogą być publikacje przygotowane przez s. Anastazję Pustelnik ze Zgromadzenia Córek Bożej Miłości. 17 książek z jej przepisami kuchni polskiej rozeszło się w nakładzie 4 mln egzemplarzy⁴⁷. Książki do tej pory nie zostały przetłumaczone na języki obce, chociaż wydaje się, że mogłyby stanowić ciekawą pamiętkę dla zagranicznych turystów religijnych.

- 43 Małopolskie Centrum Przedsiębiorczości – projekty z zakresu ginących zawodów. http://20072013.mcp.malopolska.pl/lewa/dotacje_unijne_1/0_projektach_z_zakresu_ginacych_zawodow_8.html [dostęp: 15.10.2018].
- 44 Program Wspierania Branż Chronionych i Zanikających. https://business.krakow.pl/programy_miejskie/200215.artykul,program_wspierania_branz_chronionych_i_zanikajacych.html [dostęp: 15.10.2018].
- 45 Forum Kłastrów Małopolski – Festiwal Ginących Zawodów. <http://forumklastrow.pl/2018/09/07/promujemy-zanikajace-zawody> [dostęp: 15.10.2018].
- 46 Skowrońska Małgorzata (2010). *Zakonne smaki. Brzytwka i konfitury niewiernych*, „Gazeta Wyborcza”. http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,54420,8237205,Zakonne_smaki_Brzytwka_i_konfitury_niewiernych.html [dostęp: 10.10.2018].
- 47 *Gotuj z siostrami siostrą Anastazją i siostrą Salomeą*. <http://siostra-anastazja.pl/biografie> [dostęp: 15.10.2018].

Wydarzenia świeckie

Noc Cracovia Sacra

Od 2008 roku, w ramach cyklu Krakowskie Noce, odbywa się Noc Cracovia Sacra. Wydarzenie organizowane jest zwykle w nocy z 14 na 15 sierpnia (święto Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, tradycyjnie nazywane świętem Matki Boskiej Zielnej). Daje uczestnikom możliwość darmowego zwiedzania kościołów, klasztorów, muzeów o tematyce religijnej i innych obiektów, także tych niedostępnych na co dzień. Organizowane są również koncerty, wystawy, wykłady, spektakle itp.⁴⁸

7@nite Synagogi Nocą – Noc Synagog

Od 2011 roku, w maju na krakowskim Kazimierzu, organizowana jest Noc Synagog pod nazwą „7@nite Synagogi Nocą”. Organizatorzy (Gmina Wyznaniowa Żydowska i Centrum Społeczności Żydowskiej w Krakowie – JCC Kraków) wraz z partnerami oferują darmowy wstęp do wszystkich siedmiu krakowskich synagog oraz bogaty program wydarzeń towarzyszących⁴⁹. Część ze świątyń nie jest na co dzień dostępna, stąd duże zainteresowanie publiczności: w siódmej edycji wydarzenia w 2018 roku wzięło udział 9 tys. osób⁵⁰.

Festiwal Kultury Żydowskiej

Od 1988 roku organizowany jest Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie. W trakcie ponad 30 lat działalności stał się jednym z najlepiej rozpoznawalnych festiwali o tej tematyce w Polsce, zdobywając stałe grono odbiorców. Co roku w festiwalu uczestniczy ok. 30 tys. osób z całego świata, dla których przygotowane jest ok. 300 wydarzeń: w tym koncerty, wykłady, warsztaty, dyskusje, oprowadzania itp. Festiwal trwa 10 dni, kończy się koncertem Shalom na Szerokiej, retransmitowanym przez TVP⁵¹. Festiwal w ciągu kilkudziesięciu lat działalności w znaczący sposób przyczynił się do promocji kultury żydowskiej w Krakowie i poza jego granicami.

Imprezy

Biura turystyczne posiadają w swojej ofercie pielgrzymki i wyjazdy do miejsc kultu religijnego. Ich organizatorami są zarówno biura pielgrzymkowe, jak i te posiadające bardziej zróżnicowaną ofertę turystyczną. Właścicielami biur pielgrzymkowych są podmioty prywatne, jak i związane z organizacjami

48 Krakowskie Noce – Noc Cracovia Sacra https://krakowskienoce.pl/noc_cracovia_sacra2018/219667,artykul,noc_cracovia_sacra.html [dostęp: 15.10.2018].

49 7@nite Synagogi Nocą. www.7atnite.pl [dostęp: 13.10.2018].

50 7@nite Synagogi Nocą – profil na portalu społecznościowym Facebook. www.facebook.com/7atnite [dostęp: 13.10.2018].

51 Festiwal Kultury Żydowskiej. www.jewishfestival.pl/pl/fkz [dostęp: 15.10.2018].

religijnymi (np. Marianum Travel: Biuro Pielgrzymkowo-Turystyczne Księża Marianów). Pielgrzymki organizowane są także indywidualnie przez poszczególne parafie i grupy religijne. Za główny cel wizyt wśród miejscowości znajdujących się w Małopolsce, według zidentyfikowanych ofert, należy uznać: Kraków, Wadowice i Kalwarię Zebrzydowską. W Krakowie szczególną rolę odgrywa sanktuarium w Łagiewnikach, ale w zorganizowanej grupie można też zwiedzić: opactwa w Mogile i Tyńcu czy sanktuarium Ecce Homo św. Brata Alberta. Pielgrzymki odbywają się również do Ludźmierza, Czermej, Starego Sącza, Porąbki Uszewskiej, Podegrodzia czy Niegowici.

W ofercie biur podróży znajdują się także destynacje uznawane zarówno za miejsca kultu, jak i cele turystyczne (np. Wieliczka, Oświęcim-Brzezinka, Zakopane). Chociaż podróże nazywane są pielgrzymkami, część z nich miała charakter kulturowo-religijny i obejmowała np. spływ Dunajcem, wizytę w Parku Miniatur w Inwałdzie, zwiedzanie Krakowa wraz z Kazimierzem (ze szczególnym uwzględnieniem miejsc związanych z religią żydowską). Uczestnikom pielgrzymek oferuje się udział we mszy świętej i nabożeństwach oraz czas na modlitwę w sanktuariach. W programie znajduje się także zwiedzanie świątyń, muzeów i innych atrakcji turystycznych, a nawet przerwa na papieskie kremówki w Wadowicach.

Touropreatorzy przygotowali także ofertę sezonową. Przykładowo Duszpasterstwo Pielgrzymkowe Katowice oferuje następujące wyjazdy: Kraków w Adwencie (udział w odpuszczeniu klasztornym u Franciszkanów i w nieszpórach u Dominikanów), Wielki Post (udział w nabożeństwie pokutnym z udziałem Arcybractwa Męki Pańskiej), Niedziela Miłosierdzia w Sanktuarium Jana Pawła II w Łagiewnikach⁵². Możliwe były także podróże śladami świętych i błogosławionych pochodzących z Małopolski: św. Jana Pawła II (Kraków, Kalwaria Zebrzydowska, Wadowice), św. siostry Faustyny (Kraków), bł. Karoliny Kózkówny (Wał-Ruda, Zabawa). Należy uznać, że oferta podróży pielgrzymkowo-religijnej jest szeroka i dostosowana do potrzeb odbiorców.

Podsumowanie

W trakcie prowadzonych badań zidentyfikowano pewne luki w ofercie dotyczącej turystyki religijno-pielgrzymkowej w Małopolsce. Podstawowym problemem związanym z oceną jej potencjału jest rozproszenie informacji, które udostępniane są przez różne podmioty: instytucje kościelne, urzędy statystyczne, biura podróży itd. Jeżeli turystyka o tym charakterze ma dalej być rozwijającym się sektorem, konieczne jest stworzenie spójnej bazy danych. Podobnie problematyczne jest zdefiniowanie, które produkty są *stricto*

52 Duszpasterstwo Pielgrzymkowe Katowice. www.pielgrzymki.katowice.pl/pielgrzymki_krajowe,2,2,0,pl [dostęp: 15.10.2018].

o charakterze religijnym, a gdzie dominujący jest kontekst ogólnokulturowy. Jest to jednak problem oczywisty, wynikający z racji przynależności religii do szeroko rozumianego kanonu kultury.

Jednakże analiza potwierdziła, że zasób dziedzictwa religijnego w Krakowie i na terenie województwa małopolskiego jest bardzo dobrze rozpoznany i udokumentowany. Pod wieloma względami oferta prezentuje się imponująco, proponując w obrębie sektora turystyki religijno-pielgrzymkowej szereg różnych możliwości realizacji potrzeb zarówno *stricto* religijnych, jak i kulturowych. Potencjał religijny oparty na zabytkach i postaciach świętych stanowi o unikatowej atrakcyjności tego regionu, który został już dostrzeżony i jest sukcesywnie wykorzystywany, o czym świadczą chociażby liczby pielgrzymów. Pewne elementy wymagają jednak usprawnienia bądź poprawy w celu podniesienia jakości usług.

Zaskakująco rozbudowana okazała się oferta muzealna, jednakże wiele do życzenia pozostawia agregacja informacji. Nie są one nigdzie zebrane, celowym byłoby zatem stworzenie osobnej bazy lub przynajmniej włączenie w już dostępne platformy informacji turystycznej. Wydaje się to szczególnie istotne w kontekście istniejących strategii dążących do przekierowania ruchu turystycznego ze ścisłego centrum Starego Miasta w Krakowie na inne dzielnice. Należałoby np. wzmocnić wizerunek ośrodków kultu religijnego w Tyńcu, Mogile i Łagiewnikach, także z myślą o turystach zagranicznych. Warto przy tym pamiętać, że trzeba wówczas przygotować materiały promocyjne uwzględniające kontekst kulturowy i lokalny, który może być nieznamy osobom z zagranicy. Być może pewnym pomysłem byłoby większe wykorzystanie w tym celu tramwaju „papieskiego” nr 8. W skali regionu wskazane byłoby również zdecentralizowanie i wyeksponowanie miejsc poza Krakowem, które pod wieloma względami mogą przecież konkurować z ofertą obiektów w aglomeracji krakowskiej.

Biorąc pod uwagę gastronomię i usługi noclegowe, pomijając miejsca przynależące do centrów religijnych, oferta Krakowa nie jest szczególnie sprofilowana na turystę religijno-pielgrzymkowego lub nie jest w ten sposób definiowana. Z kolei przewodnicy i operatorzy wycieczek/pielgrzymek dostrzegli potencjał tego typu turystyki. Jako pozytywne należy odnotować też wszelkie przejawy wydarzeń kulturalnych, do których włączane są elementy o charakterze religijnym – z pewnością wpływają one korzystnie na popularyzację dziedzictwa np. kultury żydowskiej.

Wiele do życzenia pozostawia natomiast sfera publikacji, które – jak zostało już wcześniej wspomniane – mogłyby zostać poszerzone o wydawnictwa w kilku językach, dotyczące np. osób świętych związanych z Krakowem

czy Małopolską oraz atrakcyjne, nowoczesne przewodniki o tej tematyce. Podobnie prezentuje się sytuacja pamiątek. Światowe Dni Młodzieży pokazały, że możliwe jest stworzenie ciekawych wizualnie, estetycznych i praktycznych gadżetów. Wskazane byłoby także nawiązanie współpracy z rzemieślnikami w celu podniesienia jakości dostępnych towarów i odejścia od pamiątek sytuujących się na granicy dobrego smaku.

Podsumowując należy stwierdzić, że Małopolska posiada olbrzymi potencjał z zakresu turystyki pielgrzymkowo-religijnej. Wydarzenia takie jak Światowe Dni Młodzieży – które w 2016 roku odbyły się w Krakowie – pokazały, iż istnieje realne zapotrzebowanie na skorzystanie z tej oferty. Przy uzupełnieniu wskazanych luk, Małopolska ma szansę stać się jednym z głównych punktów na mapie turystyki religijno-pielgrzymkowej w Polsce i Europie.

BIBLIOGRAFIA

- 7@nite Synagogi Nocą – profil na portalu społecznościowym Facebook.
www.facebook.com/7atnite [dostęp: 13.10.2018].
- 7@nite Synagogi Nocą. www.7atnite.pl [dostęp: 13.10.2018].
- 13 maja – główne uroczystości ku czci św. Stanisława Biskupa i Męczennika.
<https://episkopat.pl/13-maja-glowne-uroczystosci-ku-czci-sw-stanislaw-biskupa-i-meczennika/> [dostęp: 15.10.2018].
75. Konkurs Szopek Krakowskich rozstrzygnięty.
http://krakow.pl/aktualnosc/21568733,komunikat,75_konkurs_szopek_krakowskich_rozstrzygniety.html [dostęp: 15.10.2018].
- Badanie Ruchu Turystycznego w Województwie Małopolskim. Raport końcowy.
www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/Badania%20Ruchu%20Turystycznego/Raport_2017.pdf
- Cukiernia Wadowice – kremówka.
<http://cukierniawadowice.pl/kremowka/> [dostęp: 15.10.2018].
- Datko, Andrzej (2016). *Chrześcijańskie miejsca pielgrzymkowe w Polsce*, [w:] J. Witkowski, H. Dmochowska red., *1050 lat chrześcijaństwa w Polsce*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC.
- Duszpasterstwo Pielgrzymkowe Katowice. www.pielgrzymki.katowice.pl/pielgrzymki_krajowe,2,2,0,pl [dostęp: 15.10.2018].
- Ekstremalna Droga Krzyżowa 2018. <http://kalwaria.eu/aktualnosc/ekstremalna-droga-krzyzowa-2018> [dostęp: 15.10.2018].
- Festiwal Kultury Żydowskiej. www.jewishfestival.pl/pl/fkz [dostęp: 15.10.2018].
- Forum Kłastrów Małopolski – Festiwal Ginących Zawodów.
<http://forumklastrow.pl/2018/09/07/promujemy-zanikajace-zawody> [dostęp: 15.10.2018].
- Główny Urząd Statystyczny w Krakowie (2018). *Turystyka w województwie małopolskim w 2017 r. Informacje sygnałne*.
https://krakow.stat.gov.pl/files/gfx/krakow/pl/defaultaktualnosc/745/2/14/1/2018_sygnalna_turystyka.pdf [dostęp: 10.10.2018].
- Gorgoń, K. (2016). *Kraków. Procesje Jerozolimskie u franciszkanów*.
www.franciszkanie.pl/artykuly/krakow-procesje-jerozolimskie-u-franciszkanow [dostęp: 15.10.2018].
- Gotuj z siostrami siostrą Anastazją i siostrą Salomeą.
<http://siostra-anastazja.pl/biografie> [dostęp: 15.10.2018].

- Hajnosz, Iwona, Skowrońska, Małgorzata (2015). *Ul. Kanonicza 15 bez kaplicy z ikonami Nowosielskiego*.
<http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,18717555,kosciol-krakowski-pozbyl-sie-ekumenicznej-kaplicy-z-ikonami.html> [dostęp: 15.10.2018].
- Jędrysiak, Tadeusz (2008). *Turystyka kulturowa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Kłaś, Jarosław (2016). *Materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe w świetle konwencji UNESCO*, [w:] Ł. Gaweł, W. Pokojska, A. Pudełko red. *Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym*. Kraków: Attyka.
- Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego*.
http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/ [dostęp: 15.10.2018].
- Krakowski Szlak Świętych*.
<http://krakow.pl/1300,artykul,krakowski-szlak-swietych.html> [dostęp: 15.10.2018].
- Krakowskie Noce – Noc Cracovia Sacra*.
https://krakowskienoc.pl/noc_cracovia_sacra2018/219667,artykul,noc_cracovia_sacra.html [dostęp: 15.10.2018].
- Kraków. Procesje Bożego Ciała na archiwalnych fotografiach*.
<http://krakow.naszemiasto.pl/artykul/krakow-procesje-bozego-ciala-na-archiwalnych-fotografiach,4669432,artgal,t,id,tm.html> [dostęp: 15.10.2018].
- Kraków: tradycyjny odpust Emaus na Zwierzyncu*.
<https://ekai.pl/krakow-tradycyjny-odpust-emaus-na-zwierzyncu/> [dostęp: 15.10.2018].
- Małopolskie Centrum Przedsiębiorczości – projekty z zakresu ginących zawodów*.
http://20072013.mcp.malopolska.pl/lewa/dotacje_unijne_1/o_projektach_z_zakresu_ginacych_zawodow_8.html [dostęp: 15.10.2018].
- Mikos von Rohrscheidt, Armin (2010). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Poznań: Wydawnictwo KulTour.pl.
- Mojższesz (Mosze) Isserles*.
www.kazimierz.com/index.php?t=ludzie&t2=isslerles [dostęp: 15.10.2018].
- Muzeum Archidiecezjalne w Krakowie*. <https://archimuzeum.pl/> [dostęp: 9.10.2018].
- Muzeum Diecezjalne w Tarnowie*. <http://muzeum.diecezja.tarnow.pl/> [dostęp: 9.10.2018].
- Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II*. <https://domjp2.pl> [dostęp: 10.10.2018].
- Muzeum Historyczne Miasta Krakowa – Stara Synagoga*.
www.mhk.pl/oddzialy/stara-synagoga [dostęp: 10.10.2018].
- Muzeum Karmelitańskie w Czermnej*.
<http://dompielgrzyrna.net/oferta/muzeum-karmelitanskie> [dostęp: 15.10.2018].

- Muzeum Katedralne im. Jana Pawła II.
www.katedra-wawelska.pl/muzeum-wawelskie/historia [dostęp: 10.10.2018].
- Muzeum Narodowe w Krakowie – Pałac Biskupa Erazma Ciołka.
<http://mnk.pl/oddzial/palac-biskupa-erazma-ciolka/wystawy> [dostęp: 10.10.2018].
- Muzeum Opactwa w Tyńcu.
<http://kultura.benedyktyni.com/muzeum/> [dostęp: 10.10.2018].
- Polskie obiekty na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO.
www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/polskie-objekty/ [dostęp: 10.10.2018].
- Powstanie Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej Zakopane-Krzepiówki.
www.smbf.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=170&Itemid=702 [dostęp: 15.10.2018].
- Program Wspierania Branż Chronionych i Zanikających.
https://business.krakow.pl/programy_miejskie/200215,artykul,program_wspierania_branz_chronionych_i_zanikajacych.html [dostęp: 15.10.2018].
- Przewodnik pielgrzyma po Krakowie.
www.krakow.pl/sdm2016/202185,artykul,przewodnik_pielgrzyma_po_krakowie_-_pl.eu.html [dostęp: 10.10.2018].
- Religia w województwie małopolskim,
https://pl.wikipedia.org/wiki/Religia_w_wojew%C3%B3dztwie_ma%C5%82opolskim, [dostęp: 13.10.2018].
- Skowrońska Małgorzata (2010). *Zakonne smaki. Brzytewka i konfitury niewiernych*, „Gazeta Wyborcza”. http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,54420,8237205,Zakonne_smaki_Brzytewka_i_konfitury_niewiernych.html [dostęp: 10.10.2018].
- Stary cmentarz żydowski.
<https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/k/512-krakow/114-cmentarze/17208-stary-cmentarz-zydowski-cmentarz-remu-ul-szeroka-40> [dostęp: 15.10.2018].
- Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011.
http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf [dostęp: 13.10.2018].
- Szopki krakowskie. www.mhk.pl/zbiory/szopki-krakowskie [dostęp: 15.10.2018].
- The Nosh – Kosher Café. <http://thenoshkoshercafe.com> [dostęp: 15.10.2018].
- Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa małopolskiego.
www.wuoz.malopolska.pl/images/file/2018/rejestr_malopolski_2018.pdf [dostęp: 10.10.2018].

Zespoły i obiekty z terenu miasta Krakowa wpisane do rejestru zabytków.

www.wuoz.malopolska.pl/images/file/2018/rejestr_krakowski_2018.pdf

[dostęp: 10.10.2018].

Zwiedzanie Krakowa: dla pielgrzymów.

www.krakowianka-przewodnik.pl/dla-pielgrzymow [dostęp: 14.10.2018].

MGR SYLWIA WRONA
INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH
WYDZIAŁ ZARZĄDZANIA I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ
UNIwersytetu Jagiellońskiego

Turystyka religijna i pielgrzymkowa w dokumentach strategicznych wybranych powiatów i województw

SYLWIA WRONA

Wstęp

Jedną z głównych form ruchu turystycznego w Polsce jest turystyka religijna i pielgrzymkowa. Oba pojęcia – często używane – są zamiennie, a należy je rozumieć jako „podróże podjęte z motywów religijnych lub religijno-poznawczych (...) których programy mogą uwzględniać również elementy poza religijne” (Jackowski 2007). Jedną z motywacji może być potrzeba zapoznawania się z wartościami kulturowymi. A. Jackowski (2010) wyróżnia trzy formy turystyki religijnej, w zależności od celu:

- pielgrzymki zdominowane przez motyw pobożnościowy, będące ważną praktyką religijną,
- zbiorowe wyjazdy do ośrodków kultu, aby uczestniczyć w uroczystościach i świętach religijnych,
- zwiedzanie miejsc świętych w ramach wyjazdów turystycznych, gdzie obok motywu religijnego występuje motyw poznawczy.

Warunkiem rozwoju turystyki religijnej i pielgrzymkowej są elementy będące podstawą każdego typu turystyki, czyli w powiecie musi istnieć odpowiednia infrastruktura i usługi turystyczne (Flaga 2013).

Co ważne, badacze zwracają uwagę, że turystyka religijna i pielgrzymkowa oraz pielgrzymowanie to różne pojęcia, przy czym pierwsze pojęcie jest nowsze i bardziej pojemne od drugiego, lecz wciąż budzi żywe dyskusje w środowisku naukowym, głównie przez brak jednej, spójnej definicji i jej rozumienia (Sołjan, 2007). Tradycja pielgrzymowania oraz liczne miejsca i obiekty kultu zlokalizowane na terenie całej Polski przyczyniają się do ruchu turystycznego, którego uczestnikami są zarówno Polacy, jak i obcokrajowcy (Ptaszycka-Jackowska 2007, za: Pawlusiński, Mika b.d.). W związku z tym coraz większą rolę odgrywają wymiary ekonomiczne turystyki pielgrzymkowej i religijnej. Proponuje się „włączenie turystyki religijnej w proces aktywizacji krajowego sektora turystyki, postrzegając ją w kategoriach markowego produktu turystycznego Polski, który może stać się jednym z wyróżników oferty turystycznej na rynkach międzynarodowych” (Pawlusiński, Mika b.d.).

Rosnąca świadomość skali turystyki religijnej i pielgrzymkowej w Polsce oraz korzyści jakie może ona przynieść dla rozwoju społecznego, gospodarczego, kulturowego i promocyjnego, powinna zostać odzwierciedlona w strategiach rozwojowych powiatów i województw. Na poziomie województwa samorządowego rozpoznawany jest rozwój regionalny, natomiast rozwój lokalny to dokonujący się proces zmian na obszarach gmin, miast i powiatów (Szewczuk 2011). Dokumenty strategiczne na szczeblu krajowym określają główne cele polskiej turystyki, tym samym plany i strategie regionalne i lokalne muszą uwzględniać w swoich zapisach zaproponowane przez organy państwowe kierunki rozwoju turystyki i być z nimi spójne (Stasiak, Rochmińska 2011). Celem badań była analiza i prezentacja problematyki turystyki religijnej i pielgrzymkowej, zawarta w dokumentach strategicznych powiatów i województw przynależących do diecezji, które zlokalizowane są na terenie województwa małopolskiego.

Metodologia

Dla realizacji celu badania podjęto kilkietapową analizę dokumentów zastanych. Pierwszym etapem była identyfikacja diecezji rzymskokatolickich, których zasięg terytorialny (w całości lub w pewnej części) pokrywa się z obszarem województwa małopolskiego. Rozpoznano sześć takich diecezji:

1. Archidiecezja krakowska.
2. Część diecezji bielsko-żywieckiej.
3. Część diecezji kieleckiej.
4. Część diecezji tarnowskiej.
5. Część diecezji sosnowieckiej – metropolia częstochowska.
6. Część diecezji rzeszowskiej – metropolia przemyska.

W drugim etapie poszukano geograficznych zależności pomiędzy wyżej wymienionymi diecezjami a powiatami, przynależącymi lub sąsiadującymi terytorialnie z województwem małopolskim. Ponieważ część diecezji położona jest na obszarze obejmującym powiaty z różnych województw, zdecydowano się włączyć do analizy dokumenty strategiczne tychże powiatów i województw – całość powiązań pomiędzy diecezjami a powiatami i województwami przedstawia Tabela 1. W związku z tym, w etapie trzecim analizie poddano dokumenty strategiczne 4 województw (małopolskie, podkarpackie, śląskie i świętokrzyskie) oraz 30 powiatów i miast na prawach powiatu.

Tabela 1.

Podział na powiaty według diecezji znajdujących się terenie województwa małopolskiego.

Archidiecezja krakowska (województwo małopolskie; śląskie)		
L.p.	Dekanaty	Powiat
	Babice	chrzanowski
	Białka Tatrzańska	tatrzański; nowotarski
	Biały Dunajec	tatrzański; nowotarski
	Bolechowice	krakowski
	Chrzanów	chrzanowski
	Czarny Dunajec	nowotarski; tatrzański
	Czernichów	krakowski
	Dobczyce	myślenicki
	Jabłonka	nowotarski
	Jordanów	suski; myślenicki
	Kalwaria	wadowicki
	Kraków-Bieńczyce	krakowski
	Kraków-Borek Fałęcki	krakowski
	Kraków-Bronowice	krakowski
	Kraków-Centrum	krakowski
	Kraków-Kazimierz	krakowski
	Kraków-Krowodrza	krakowski
	Kraków-Mogiła	krakowski
	Kraków-Podgórze	krakowski
	Kraków-Prądnik	krakowski
	Kraków-Prokocim	krakowski
	Kraków-Salwator	krakowski

	Krzeszowice	krakowski; olkuski
	Libiąż	chrzanowski; oświęcimski
	Maków Podhalański	suski
	Mogilany	krakowski; myślenicki
	Mszana Dolna (gm.)	limanowski
	Myślenice	myślenicki
	Niedzica	nowotarski
	Niegowić	wielicki, bocheński
	Niepołomice	wielicki
	Nowy Targ	nowotarski
	Pcim	myślenicki
	Rabka	nowotarski
	Skawina	krakowski; wadowicki
	Sucha Beskidzka	suski; żywiecki
	Sułkowice	myślenicki; suski; wadowicki
	Trzebinia	chrzanowski
	Wadowice-Południe	wadowicki; suski
	Wadowice-Północ	wadowicki
	Wawrzeńczyce	krakowski; proszowicki
	Wieliczka	wielicki
	Zakopane	tatrzański
	Zator	oświęcimski; wadowicki

Diecezja bielsko-żywiecka (województwo małopolskie)

Lp.	Dekanaty	Powiat
	Andrychów	wadowicki
	Jawiszowice	oświęcimski
	Kęty	oświęcimski
	Osiek	oświęcimski
	Oświęcim	oświęcimski

Diecezja kielecka (województwo świętokrzyskie, małopolskie)

	kazimierski	proszowicki; kazimierski
	miechowski	miechowski
	proszowicki	proszowicki; krakowski
	skalbmierski	proszowicki; pińczowski; kazimierski; miechowski
	skalski	miechowski; olkuski; krakowski
	słomnicki	krakowski; proszowicki
	wodzisławski	miechowski
	żarnowiecki	miechowski; zawierciański

Diecezja tarnowska (województwo małopolskie, podkarpackie)

	Bochnia Wschód	bocheński
	Bochnia Zachód	bocheński; wielicki
	Bobowa	gorlicki; nowosądecki
	Brzesko	brzeski
	Ciężkowice	tarnowski; nowosądecki
	Czchów	brzeski; nowosądecki
	Dąbrowa Tarnowska	dąbrowski; tarnowski
	Grybów	nowosądecki
	Krościenko nad Dunajcem	nowotarski
	Krynica-Zdrój	nowosądecki
	Limanowa	limanowski
	Lipnica Murowana	bocheński
	Łącko	nowosądecki; limanowski
	Łużna	gorlicki
	Nowy Sącz Centrum	nowosądecki
	Nowy Sącz Wschód	nowosądecki
	Nowy Sącz Zachód	nowosądecki
	Ołpiny	tarnowski
	Pilzno	dębicki; tarnowski
	Piwniczna	nowosądecki
	Porąbka Uszewska	brzeski; tarnowski
	Radłów	tarnowski; brzeski
	Ropa	gorlicki
	Stary Sącz	nowosądecki
	Szczepanów	brzeski
	Szczucin	dąbrowski
	Tarnów Południe	tarnowski
	Tarnów Północ	tarnowski; dąbrowski
	Tarnów Wschód	tarnowski
	Tarnów Zachód	tarnowski
	Tuchów	tarnowski
	Tymbark	limanowski
	Ujanowice	limanowski; nowosądecki
	Uście Solne	brzeski; bocheński
	Wojnicz	tarnowski
	Zakliczyn	tarnowski; nowosądecki
	Żabno	tarnowski; dąbrowski

**Diecezja sosnowiecka (metropolia częstochowska)
(województwo śląskie, małopolskie)**

	jaroszewicki	olkuski
	olkuski	olkuski
	sławkowski	olkuski; będziński; Dąbrowa Górnicza
	sułoszowski	krakowski; olkuski
	pilicki (część)	olkuski; zawierciański
	wolbromski – Podwyższenia Krzyża św.	olkuski; miechowski
	wolbromski – św. Katarzyny (część)	olkuski; zawierciański; miechowski

Diecezja rzeszowska (metropolia przemyska) (województwo małopolskie)

	Biecz	gorlicki
	Gorlice	gorlicki

Źródło: opracowanie własne.

Analizie poddano wybrane dokumenty strategiczne obowiązujące w roku prowadzenia badań (2018) oraz dotyczące przede wszystkim strategii rozwoju, strategii rozwoju turystyki, strategii marketingowych oraz innych dokumentów związanych z planem działań rozwojowych powiatów lub województw.

W przypadku analizy strategii powiatowych, skoncentrowano się na sformułowanych: wizjach, misjach, celach operacyjnych i strategicznych. Natomiast w strategiach województw analizie poddano części diagnostyczną i planistyczną dokumentów. W obu przypadkach poszukiwano treści związanych z turystyką religijną, pielgrzymkową lub sakralną. Pozyskany materiał badawczy poddano analizie zawartości tekstu i analizie porównawczej, w poszukiwaniu różnic i podobieństw.

Rozwój regionalny i lokalny w Polsce

Wśród obszarów zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego wyróżniane są: zarządzanie strategiczne, zarządzanie finansowe, zarządzanie zasobami ludzkimi, zarządzanie usługami publicznymi, w tym komunalnymi, zarządzanie relacjami z interesariuszami, stymulowanie rozwoju gospodarczego, zarządzanie programami i projektami, organizacja i sprawne funkcjonowanie urzędu (Zawicki i in. 2004: 11–24, w: Koźuch, Koźuch, Sułkowski i in. 2016: 33–35). Zarządzanie strategiczne obejmuje „zagadnienia dotyczące realizacji sekwencji działania strategicznego odnoszącej się do strategii rozwoju jednostki, przekształcenie wizji jednostki w cele i działania, wskazanie sposobów działania (planów operacyjnych), realizacja planów operacyjnych, monitoring

oraz ocena rezultatów i przebiegu realizacji strategii i planów operacyjnych oraz aktualizowanie strategii” (Kožuch, Kożuch, Sułkowski i in. 2016: 33).

Strategia rozwoju regionu to długofalowy, 10- 15-letni plan definiujący główne cele i uwarunkowania działań samorządów. Istotą kreowania takiej strategii jest organizacja przyszłej pracy samorządu i hierarchizacja zadań stojących przed nim, tak aby w sposób możliwie pełny wykorzystać wszelkie zasoby i atuty danego regionu (Jałowicki, Szczepański 2002). Planowanie strategiczne jest podstawą rozwoju terytorialnego i powinno określać najważniejsze problemy, szanse i zagrożenia, wskazywać długofalowe cele, wytyczać nowe kierunki działań oraz przydział zasobów finansowych potrzebnych do realizacji celów (Potoczek, 29). Głównymi celami takiego planu powinny być: poprawa ewentualnych, negatywnych skutków poprzedniej strategii; tworzenie nowych miejsc pracy, aby poprawiać koniunkturę gospodarczą oraz jakość życia mieszkańców; uzyskanie stabilizacji gospodarczej poprzez dywersyfikację struktury regionalnej gospodarki, aby uodpornić ją na wpływy zewnętrzne; stworzenie miejsca przyjaznego dla nowych mieszkańców (Jałowicki, Szczepański 2002). Dodatkowo w strategii należy uwzględnić nieprzewidziane okazje do rozwoju (takie jak inwestor szukający miejsca do zbudowania fabryki) wraz z warunkami wykorzystania takich szans. Jednym z najważniejszych aspektów planu rozwoju jest zdywersyfikowane wspomaganie instytucji pośrednio i bezpośrednio zaangażowanych w promocję regionu – zarówno skierowaną do wewnątrz, a więc do lokalnych społeczności i przedsiębiorców – jak i na zewnątrz, tzn. do inwestorów i turystów (Jałowicki, Szczepański 2002). Dotychczasowa praktyka wskazuje, iż budowanie strategii powinno uwzględniać trzy etapy (Jałowicki, Szczepański 2002):

- Fazę diagnostyczną – na jakim etapie rozwoju znajduje się region.
- Fazę zarysowania stanu docelowego – na jakim etapie rozwoju region powinien się znaleźć za 10–15 lat.
- Fazę właściwej strategii rozwoju – opis przejścia z obecnego do pożądanego etapu rozwoju.

Efektom takiego trójstopniowego działania powinno być stworzenie konkretnych rozwiązań i programów, które będą wskazywały organizacje wykonawcze, źródła finansowania oraz ewentualne zastępcze rozwiązania. Wytyczne dla władz regionu powinny zawierać: mocne atuty regionu i możliwość ich wykorzystania, bariery rozwoju, pola możliwości rozwoju, propozycje działań i ich hierarchizację. Należy pamiętać, aby stworzona przez władze strategia została rozpowszechniona, ułatwi to z pewnością późniejszą współpracę z zainteresowanymi podmiotami. Nie wolno również zapomnieć o tym, aby stale monitorować stopień realizacji przyjętej strategii (Jałowicki, Szczepański 2002).

Strategia rozwoju powiatu powinna być „podstawą do systematycznych działań na rzecz kreowania i stymulowania procesów rozwoju” (Krukowski 2005: 85). Podmiotem w strategii powiatu jest społeczność lokalna, posiadająca swoich przedstawicieli w radzie powiatu i administrację samorządową czyli zarząd powiatu, natomiast przedmiotem w strategii powiatu jest sfera materialna jednostki określana z perspektywy grup społecznych przebywających na terenie powiatu (Wysocka, Koziński 1992: 22, w: Krukowski 2005: 85).

Dwoma najważniejszymi ustawami określającymi zadania samorządu województwa i powiatu są ustawa o samorządzie województwa z 1998 roku z późniejszymi zmianami oraz ustawa o samorządzie powiatu z 1988 roku z późniejszymi zmianami. Pierwsza z nich – ustawa o samorządzie województwa (Dz. U. 1998 Nr 91 poz. 576 z późn. zm.) określa zakres działalności samorządu województwa, w tym strategię rozwoju województwa, która powinna wskazywać następujące cele:

- „1) Pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej;
- 2) pobudzanie aktywności gospodarczej;
- 3) podnoszenie poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki województwa;
- 4) zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;
- 5) kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego”.

Ponadto strategię rozwoju województwa powinny zawierać:

- „1) diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej województwa;
- 2) określenie celów strategicznych polityki rozwoju województwa;
- 3) określenie kierunków działań podejmowanych przez samorząd województwa dla osiągnięcia celów strategicznych polityki rozwoju województwa”.

Natomiast problematyka turystyki została poruszona w ustawie przy okazji wykonywanych przez samorząd województwa zadań o charakterze wojewódzkim, gdzie jednym z takich zadań jest obszar kultury fizycznej i turystyki.

Druga z przywoływanych ustaw – ustawa o samorządzie powiatu (Dz. U. 1988 Nr 91 poz. 578 z późn. zm.) nie nakłada na samorząd powiatu bezpośredniego obowiązku opracowywania strategii, jedynie w dwóch miejscach nawiązuje do programów rozwoju:

- do właściwości rady powiatu należy m.in. „przyjmowanie programów rozwoju w trybie określonym w przepisach o zasadach prowadzenia polityki rozwoju”;

- do zadań powiatu należy m.in. „opracowywanie programów rozwoju w trybie określonym w przepisach o zasadach prowadzenia polityki rozwoju”. W przypadku działań na rzecz turystyki ustawa określa, że powiat wykonuje zadania publiczne o charakterze ponadgminnym, w zakresie m.in. kultury fizycznej i turystyki.

Turystyka religijna i pielgrzymkowa w dokumentach strategicznych wybranych województw

Województwo małopolskie w swojej strategii rozwoju wskazuje turystykę pielgrzymkową jako jedno z kluczowych działań podejmowanych w ramach kierunku polityki, mających wyznaczać przewagę konkurencyjną małopolski. Oprócz turystyki religijnej zostały wymienione także takie formy turystyki jak: turystyka miejska i kulturowa; turystyka aktywna, rekreacyjna i specjalistyczna; turystyka uzdrowiskowa i prozdrowotna; turystyka na terenach wiejskich; turystyka biznesowa; turystyka przygraniczna. Natomiast województwo śląskie wśród kluczowych typów turystyki w subregionie północnym, obok turystyki aktywnej i kulturowej – wymienia turystykę religijną.

Wśród analizowanych dokumentów, w wizjach i misjach województw praktycznie nie znajdują się informacje o turystyce pielgrzymkowej jako celu rozwoju. Jedyne w wizji zawartej w dokumencie województwa małopolskiego potencjał turystyki religijnej i pielgrzymkowej został ujęty pośrednio. Dotyczące jej działania podporządkowano pod cele: wzmocnienia promocji dziedzictwa regionalnego i oferty przemysłu czasu wolnego, a także zrównoważonego rozwoju infrastruktury. W wizji zawarto właśnie postulat dotyczący małopolski jako województwa świadomego czerpiącego z dziedzictwa i przestrzeni regionalnej. Natomiast w dokumentach strategicznych województw śląskiego i podkarpackiego zawarto jedynie informacje o rozwoju turystyki rozumianej ogólnie w tekście uszczegóławiającym przyjęte przez nie wizje. Wizja województwa świętokrzyskiego nie nawiązuje w ogóle do problematyki turystyki.

Wybrane do badania województwa diagnozują sytuację swojego regionu pod kątem potencjału turystyki religijnej i pielgrzymkowej, skupiając się przede wszystkim na (Tabela 2):

- wyróżnieniu miast reprezentacyjnych,
- możliwościach tworzenia marki i budowania rozpoznawalności regionu w oparciu o oddziaływanie symboli, ikon i ambasadorów wyróżniających dany region, a także o cechy i wartości marki regionu,
- znajdujących się na ich terenie obiektach sakralnych, miejscach i ośrodkach kultu, muzeach o charakterze religijnym oraz szlakach pielgrzymkowych,

- organizacji dużych wydarzeń religijnych oraz imprez muzycznych o charakterze religijnym,
- posiadanej ofercie turystycznej i produktach turystycznych.

W części planistycznej, najczęściej powtarzającymi się projektami są (Tabela 2):

- zwiększenie liczby pielgrzymów i turystów,
- zróżnicowanie oferty turystycznej i oferty przemysłu czasu wolnego,
- zadbanie o zrównoważony rozwój infrastruktury i instytucji turystyki religijno-pielgrzymkowej,
- tworzenie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Należy zauważyć, że województwo świętokrzyskie w swojej strategii rozwoju ani nie diagnozuje, ani nie planuje żadnych działań związanych z turystyką religijną i pielgrzymkową.

Tabela 2.

Turystyka pielgrzymkowa i religijna w częściach diagnostycznej i planistycznej wybranych dokumentów strategicznych.

Dokument strategiczny	Część diagnostyczna	Część planistyczna
„Strategia rozwoju województwa małopolskiego na lata 2011–2020”	<p>Turystyka pielgrzymkowa jako część dziedzictwa regionalnego (kultura i turystyka).</p> <p>Funkcjonowanie szlaków pielgrzymkowych: Szlak św. Jakuba w Małopolsce, Szlak św. Szymona, szlaki związane z osobą Jana Pawła II, południowo-zachodni Szlak Cysterski.</p>	<p>Pełne wykorzystanie potencjału miejsc i obiektów związanych ze św. Janem Pawłem II, ośrodkami kultu: Krakowem, Wadowicami i Łagiewnikami w celu dywersyfikacji oferty turystycznej i zwiększenia liczby turystów i pielgrzymów.</p> <p>W ramach współpracy krakowsko-dolnośląskiej, stworzenie wspólnej oferty usług czasu wolnego w oparciu o zróżnicowane i uzupełniające się produkty sektora kultury i turystyki.</p> <p>Rozwój potencjału gospodarczego Małopolski Zachodniej, w tym oferty przemysłu czasu wolnego, wykorzystującej funkcję symboliczną miejsc pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau, potencjał Kalwarii Zebrzydowskiej i Wadowic oraz opartej na wizerunku Oświęcimia – Miasta Pokoju.</p> <p>Zrównoważony rozwój infrastruktury.</p>

<p>Program strategiczny „Marketing Terytorialny” województwa małopolskiego</p>	<p>Popularność Krakowa jako celu turystyki religijnej i pielgrzymkowej. Doskonały rozwój turystyki pielgrzymkowej. Kalwaria Zebrzydowska, Wadowice, Łagiewniki, Kraków jako marki województwa. Symbolami i ikonami o największym potencjale „markotwórczym” są: postać Karola Wojtyły – Jana Pawła II, „kremówka papieska”, okno papieskie, ks. Stanisław Dziwisz, architektura drewniana i sakralna, Szlak Jana Pawła II.</p> <p>Różnorodność oferty turystycznej i produktów turystycznych związanych z turystyką religijną o potencjale krajowym i międzynarodowym.</p> <p>Małopolska jako organizator dużych wydarzeń na skalę światową o charakterze religijnym.</p> <p>Charakterystyka grupy docelowej motywowana pielgrzymkami do miejsc kultu religijnego, uczestnictwem w wydarzeniach religijnych oraz modlitwą i kontemplacją; silna koncentracja zainteresowania na kilku miejscach kultu.</p>	<p>brak</p>
<p>„Strategia rozwoju województwa – podkarpackie 2020”</p>	<p>Wyjątkowy w skali europejskiej zasób sakralnej architektury drewnianej i budownictwa drewnianego.</p>	<p>Rozwój i poprawa infrastruktury turystyki religijno-pielgrzymkowej, w tym zwłaszcza turystów zmotoryzowanych, z zachowaniem wartości przyrodniczych i krajobrazowych.</p>
<p>„Strategia rozwoju województwa śląskiego «Śląskie 2020+»”</p>	<p>Klasztor oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie jako centrum kultu religijnego o skali światowej; rozwijająca się baza turystyczna; sanktuaria maryjne (Żarki, Leśniów, Mrzygłód).</p> <p>Duży potencjał regionu związany z rozwojem turystyki pielgrzymkowej.</p>	<p>Wspieranie rozwoju instytucji i infrastruktury religijnej tworzących markę województwa.</p>

<p>„Strategia rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020”</p>	<p>Imprezy muzyczne – Festiwal Twórczości Religijnej „Cantate Deo” w Zabrze, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Sakralnej „Gaude Mater” w Częstochowie.</p> <p>Architektura i zabytki sakralne: drewniane kościółki o konstrukcji zrębowej, Klasztor Jasnogórski w Częstochowie wpisany na listę Pomników Historii RP, sanktuarium Gidle, Leśniów, Mrzygłód, Mstów, św. Anna, Wielgomłyny, klasztor Cystersów w Rudach, kościół pw. św. Józefa w Zabrze.</p> <p>Kościelne muzea: Muzeum Sanktuarium Jasnogórskiego, Muzeum Archidiecezjalne w Katowicach.</p> <p>Miejsca pielgrzymkowe: sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej w Zespole Klasztornym oo. Paulinów na Jasnej Górze, sanktuarium Najświętszej Marii Panny Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej w Piekarach Śląskich, sanktuarium Matki Bożej Boguckiej w Bogucicach, sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Turzy Śląskiej, sanktuarium Matki Bożej Uśmiechniętej w Pszowie, bazylika Matki Boskiej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, sanktuarium Matki Boskiej Lubeckiej w Lubecku.</p> <p>Rozwój turystyki pielgrzymkowej jako szansa na rozwój kultury w regionie.</p>	<p>Tworzenie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, dokumentowanie codzienności silnie związanej ze specyfiką miejsca – obrzędy, obchody świąt religijnych.</p>
---	---	---

„Program Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim 2020+”	<p>Liczne ośrodki kultu religijnego oraz miejsca pielgrzymkowe: sanktuarium na Jasnej Górze w Częstochowie nazywane „duchową stolicą Polski” i sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej w Piekarach Śląskich wraz ze Wzgórzem Kalwaryjskim.</p> <p>Szlaki turystyczne o charakterze religijnym: Droga św. Jakuba, Szlak Papieski.</p> <p>Turystyka religijna jako kluczowy typ turystyki.</p> <p>Potencjał oferty pielgrzymkowej w celach turystycznych jako niewykorzystany potencjał marki regionu.</p>	Wykorzystanie potencjału oferty pielgrzymkowej w celach turystycznych.
„Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego do roku 2020”	brak	brak

Źródło: opracowanie własne.

Turystyka religijna i pielgrzymkowa w dokumentach strategicznych wybranych powiatów

Spis analizowanych dokumentów właściwych danemu powiatowi i wskazania dotyczące tego, czy w dokumencie znalazła się informacja o turystyce religijnej, pielgrzymkowej lub sakralnej poprzez bezpośrednie użycie tego terminu, a także czy umieszczono spis obiektów sakralnych znajdujących się na terenie powiatu oraz czy wizja i misja danego powiatu zawiera odniesienia do zagadnienia turystyki, zawiera Tabela 3.

Na potrzeby badań założono, że dokumenty powiatów, które zawierają opis lub spis obiektów sakralnych zlokalizowanych na terenie danego powiatu i/lub użyły pojęcia turystyki religijnej, pielgrzymkowej bądź sakralnej, zostały w dalszym procesie badawczym poddane bardziej szczegółowej analizie. Uznano, że jedno z tych dwóch założeń pozwala przyjąć, że dany powiat włączył turystykę religijną i pielgrzymkową w swój plan rozwoju.

Tabela 3.

Turystyka religijna i pielgrzymkowa w dokumentach strategicznych wybranych powiatów.

Województwo małopolskie						
L.p.	Powiat/ miasto na prawach powiatu	Analizowane dokumenty	Informacja o turystyce religijnej i/lub pielgrzymkowej i/lub sakralnej	Spis obiektów sakralnych	Informacja o turystyce w wizji powiatu	Informacja o turystyce w misji powiatu
1.	bocheński	„Strategia rozwoju powiatu bocheńskiego na lata 2014–2020”	nie	tak	tak	nie
2.	brzeski	„Strategia rozwoju powiatu brzeskiego na lata 2014–2020”	nie	tak	nie	nie
3.	chrzanowski	„Strategia Rozwoju Powiatu Chrzanowskiego na lata 2015–2023”	nie	nie	nie	nie
4.	dąbrowski	„Strategia rozwoju powiatu dąbrowskiego na lata 2014–2020”	tak	nie	nie	nie
5.	gorlicki	„Zintegrowana strategia rozwoju powiatu gorlickiego. Realizacja i modyfikacja zadań na lata 2014–2020”	nie	tak	brak wizji	brak misji
6.	gorlicki	„Program opieki nad zabytkami powiatu gorlickiego na lata 2017–2020”	tak	tak	brak wizji	brak misji
7.	krakowski	„Strategia Rozwoju Powiatu Krakowskiego na lata 2013–2020”	nie	nie	tak	brak misji
8.	Kraków	„Strategia rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030”	tak	nie	nie	nie

9.	Kraków	„Strategia rozwoju turystyki w Krakowie na lata 2014–2020”	tak	tak	tak	tak
10.	Kraków	„Program strategiczny promocji miasta Krakowa na lata 2016–2022”	tak	nie	nie	brak misji
11.	Kraków	„Aktualizacja Miejskiego Programu Rewitalizacji Krakowa”	nie	tak	brak wizji	brak misji
12.	limanowski	„Strategia rozwoju powiatu limanowskiego” – dokument z 1999 r. W opracowaniu nowy dokument.	nie	nie	brak wizji	tak
13.	limanowski	„Plan zadań Strategii Rozwoju Powiatu Limanowskiego”	nie	nie	brak wizji	brak misji
14.	miechowski	„Strategia rozwoju powiatu miechowskiego. Raport z sesji strategicznej” – dokument z 1999 r. W opracowaniu nowy dokument.	tak	nie	brak wizji	nie
15.	myślenicki	„Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu myślenickiego na lata 2014–2020”	tak	tak	tak	nie
16.	nowosądecki	„Program rozwoju powiatu nowosądeckiego do roku 2020”	nie	tak	tak	tak
17.	Nowy Sącz	„Strategia Rozwoju Nowego Sącza 2020+”	nie	nie	nie	nie

18.	nowotarski	„Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu nowotarskiego 2015–2022”	nie	nie	tak	brak misji
19.	olkuski	„Strategia Rozwoju Powiatu Olkuskiego na lata 2016–2023”	nie	nie	tak	nie
20.	oświęcimski	„Strategia Rozwoju Powiatu Oświęcimskiego na lata 2014–2020”	tak	nie	tak	nie
21.	proszowicki	„Strategia rozwoju powiatu proszowickiego na lata 2011–2020”	nie	nie	nie	nie
22.	suski	„Program rozwoju powiatu suskiego na lata 2016–2020”	nie	tak	nie	tak
23.	tarnowski	„Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Tarnowskiego na lata 2011–2020. Aktualizacja”	nie	tak	nie	nie
24.	Tarnów	„Strategia rozwoju miasta Tarnów 2020. Aktywny, komfortowy, silny”	nie	nie	nie	nie
25.	tatrzański	„Strategia Rozwoju Powiatu Tatrzańskiego na lata 2012–2020”	nie	nie	tak	tak
26.	wadowicki	„Strategia Rozwoju Powiatu Wadowickiego na lata 2015–2020”	tak	tak	nie	nie
27.	wielicki	„Strategia Rozwoju Powiatu Wielickiego na lata 2014–2020”	tak	tak	tak	nie

Województwo podkarpackie

28.	dębicki	„Strategia rozwoju powiatu dębickiego na lata 2015–2025”	tak	nie	nie	tak
-----	---------	--	-----	-----	-----	-----

Województwo śląskie

29	będziński	„Aktualizacja strategii rozwoju powiatu będzińskiego na lata 2009–2020”	nie	nie	tak	nie
30.	Dąbrowa Górnicza	„Strategia rozwoju miasta: Dąbrowa Górnicza 2022 – Aktualizacja”	nie	nie	nie	nie
31.	Dąbrowa Górnicza	„Strategia Rozwoju Turystyki w Gminie Dąbrowa Górnicza na lata 2012–2020”	tak	tak	tak	tak
32.	Dąbrowa Górnicza	„Program rewitalizacji: Dąbrowa Górnicza 2022 (aktualizacja – 2016 r.)”	nie	tak	nie	brak misji
33.	zawierciański	„Strategia rozwoju powiatu zawierciańskiego na lata 2011–2020”	tak	tak	brak wizji	Tak
34.	zawierciański	„Strategia rozwoju turystyki w powiecie zawierciańskim” – z 2004 r.	tak	tak	tak	tak
35.	żywiecki	„Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu żywieckiego na lata 2006–2020. Aktualizacja 2013”	nie	tak	tak	nie

Województwo świętokrzyskie						
36.	kazimierski	„Plan działań na rzecz rozwoju powiatu kazimierskiego”	nie	tak	brak wizji	brak misji
37.	pińczowski	„Strategia rozwoju powiatu pińczowskiego” – z 2003 r.	nie	nie	brak wizji	brak misji
38.	jędrzejowski	„Strategia rozwoju turystyki na terenie powiatu jędrzejowskiego wraz z wykazem potencjalnych źródeł finansowania realizacji strategii. Część 1”	tak	tak	brak wizji	tak
39.	jędrzejowski	„Program rozwoju powiatu jędrzejowskiego na lata 2016–2020”	nie	tak	tak	brak misji

Źródło: opracowanie własne.

Większość analizowanych dokumentów wskazuje, że rozwój powiatu powinien postępować w oparciu o szeroko rozumianą turystykę. Wśród najczęściej wymienianych przez nie rodzajów turystyki znajdują się turystyka: rekreacyjna, biznesowa, uzdrowskowa, rodzinna, aktywna, rowerowa, piesza, kulturalna. Na tym tle – turystyka religijna i pielgrzymkowa są rzadko wskazywane jako zasób turystyczny miasta, który mógłby być szansą i wyzwaniem powiatów. Jeśli pojęcie turystyki religijnej i pielgrzymkowej zostało wymienione, to pozostawało często bez pełniejszego opisu, co twórcy dokumentu przez to pojęcie rozumieją (Tabela 3).

Pojęcia turystyka religijna, pielgrzymkowa lub sakralna zostały użyte w 15 z 39 analizowanych dokumentów strategicznych. Tylko w jednym przypadku pojęcie turystyki religijnej zostało rozwinięte i określone jako jeden z rodzajów turystyki. Autorzy strategii dla Dąbrowy Górniczej wyróżnili i opisali cztery podtypy turystyki religijnej. Jest to turystyka:

- pielgrzymkowa – wyjazdy podejmowane z motywów religijnych w celach modlitewnych i składania próśb o łaski;
- religijno-poznawcza – wyjazdy, gdzie motyw poznawczy dominuje nad motywem religijnym, odwiedzane miejsc świętych własnej religii;

- poznawczo-religijna – główny motyw to motyw poznawczy, odwiedzanie miejsc świętych innych religii;
- misyjna – krzewienie własnej religii.

W pozostałych dokumentach pojęcie turystyki religijnej, pielgrzymkowej lub sakralnej nie jest zdefiniowane, lecz używane w różnych kontekstach. Omawiany typ turystyki przede wszystkim pojawia się w ramach: formułowania założeń zawartych w strategii, projektów dotyczących popularyzacji walorów kulturowych i regionalnych, wykorzystania spuścizny po organizowanych dużych wydarzeniach religijnych, rozwoju produktów turystycznych i oferty przemysłu czasu wolnego, tworzenia stref aktywności gospodarczej, wykorzystania potencjału wynikającego z lokalizacji powiatu jako obszaru sąsiadującego z obszarami silnie kojarzonymi z obiektami sakralnymi i miejscami kultu, rozwoju turystyki powiązanej z osobą św. Jana Pawła II.

W przypadku obiektów sakralnych to wymieniane i opisywane są one razem z zabytkami i przestrzenią historyczną, dziedzictwem kulturalnym, krajobrazami i przyrodą oraz twórczością regionalną. Natomiast sam spis obejmuje sanktuaria, klasztory, cmentarze, kościoły, cerkwie, kaplice i kapliczki, opactwa, dzwonnice, wieże kościelne, plebanie, muzea parafialne, figury i krzyże przydrożne oraz szlaki religijne.

Jeśli chodzi o sformułowane przez powiaty wizje rozwoju to zagadnienie szeroko rozumianej turystyki jest obecne w 15 wizjach zawartych w analizowanych dokumentach strategicznych. Przy czym należy zaznaczyć, że 10 powiatów nie posiada w ogóle sformułowanej wizji rozwoju (Tabela 3). Jedynie Kraków zawarł w swoim dokumencie bezpośrednie odwołanie się do turystyki religijnej, o czym więcej mowa poniżej. Natomiast wśród 39 analizowanych strategii powiatów tematyka turystyki pojawiła się w 10 misjach strategicznych, a 11 dokumentów całkowicie pominęło określenie misji (Tabela 3). Żaden z analizowanych dokumentów nie nawiązuje w swojej misji bezpośrednio do turystyki religijnej i pielgrzymkowej.

Co jednak ważne, dokumenty strategiczne podejmują się opisanie konkretnych planów, które mają być wdrażane w obszarze turystyki (w tym religijnej, pielgrzymkowej i/lub sakralnej), nakreślając mniej lub bardziej dokładne kierunki działań. Do takich działań należy zaliczyć:

- ponadlokalną współpracę pozwalającą na wykorzystanie potencjału całego regionu, wspieranie inicjatyw mieszkańców,
- promocję potencjału turystyczno-rekreacyjnego oraz miejsc pielgrzymkowych i kultu religijnego, utworzenie zintegrowanego systemu identyfikacji wizualnej,

- uzupełnienie braków i niedostatków infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej, rewitalizację miejsc pielgrzymkowych i kultu religijnego, oznakowanie obiektów sakralnych, wdrażanie systemu monitoringu i zabezpieczeń obiektów kultu religijnego,
- cyfryzację zasobów oraz zwiększenie dostępności informacji turystycznej,
- opracowywanie tradycyjnych folderów, przewodników dotyczących oferty turystyczno-rekreacyjnej regionu, stworzenie aplikacji na telefony komórkowe pozwalających na poznanie analogicznych informacji dotyczących oferty,
- utworzenie wspólnego kalendarium uwzględniającego różne święta kościelne i okołokościelne, ofertę kulturalną, edukacyjną i rekreacyjną,
- powołanie Centrum Informacji Turystycznej, zorganizowanie punktów sprzedaży dewocjonałów,
- opracowanie tras tematycznych zwiedzania powiatu motywowanych turystyką religijną i pielgrzymkową, organizowanie koncertów w kościołach i klasztorach,
- zorganizowanie i przystosowanie bazy noclegowej,
- rozwój produktów turystycznych i oferty turystycznej,
- organizowanie szkoleń dla pracowników obsługujących ruch turystyczny,
- budowę parkingów samochodowych i miejsc postojowych dla turystów oraz domu pielgrzyma.

Co więcej, strategie zwracają uwagę, że podejście sieciowe i wspólne działania dysponentów zasobów pozwolą na zbudowanie pętli turystycznej (klastrów turystycznych) i mogą być rozwiązaniem problemów związanych z zasobami i infrastrukturą turystyczną. A w samym rozwoju turystyki podkreślana jest rola lokalnych stowarzyszeń i organizacji, sektora prywatnego podmiotów ekonomii społecznej, innych jednostek samorządu terytorialnego jako partnerów starostw powiatowych.

Ponieważ na rozwój turystyki wpływa więcej niż jeden czynnik, turystyka powiązana jest z wieloma czynnikami na wielu poziomach zaprezentowanych w celach operacyjnych dokumentów strategicznych, takimi jak:

- nawiązanie i rozwój współpracy sektorowej i międzysektorowej, rozwój przedsiębiorczości,
- rozwój kultury i zagospodarowanie czasu wolnego,
- atrakcyjna i wysokiej jakości infrastruktura turystyczno-rekreacyjna,

- promocja i stworzenie zintegrowanej oferty czasu wolnego i oferty turystycznej,
- wzmocnienie pozycji produktów turystycznych,
- tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi turystyki, podnoszenie atrakcyjności turystycznej powiatu,
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa regionalnego i kulturalnego,
- wsparcie systemu zarządzania bezpieczeństwem publicznym.
- Jeśli zaś chodzi o sposób pomiaru skuteczności prowadzonych działań turystycznych, to dokumenty wskazują, że będzie on oparty o wskaźniki liczbowe, takie jak:
 - liczba miejsc noclegowych i liczba turystów polskich i zagranicznych,
 - liczba odnowionych obiektów zabytkowych,
 - liczba publikacji promocyjno-reklamowych dotyczących oferty spędzania czasu wolnego,
 - liczba imprez kulturalno-rozrywkowych,
 - liczba uczestników imprez organizowanych przez instytucje kultury,
 - liczba podmiotów gospodarczych świadczących usługi związane z obsługą ruchu turystycznego,
 - długość wybudowanych/zmodernizowanych tras turystycznych.

Warto podkreślić, że najwięcej miejsca turystyce pielgrzymkowej poświęcono w strategii rozwoju turystyki Krakowa. Ponadto jest to jedyny dokument wskazujący bezpośrednio na turystykę religijną jako część wizji rozwoju Krakowa. W wizji tej podkreślono znaczenie zasobów materialnych i niematerialnych o charakterze religijnym oraz infrastruktury i wykwalifikowanej kadry turystycznej jako czynników decydujących o usytuowaniu Krakowa jako lidera w turystyce religijnej:

„W 2020 r. Kraków **należy do czołówki europejskich ośrodków turystyki miejskiej**. Miasto wykorzystuje, z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju swoje dziedzictwo historyczne, kulturowe i przyrodnicze oraz potencjał kreatywny swoich mieszkańców i instytucji do budowania produktów turystycznych o wysokiej jakości i konkurencyjności. Kraków – MIASTO WIELKIE DUCHEM – przyciąga odwiedzających z Polski i z całego świata wyjątkową atmosferą, otwartością, unikalnymi zasobami materialnymi i niematerialnymi o charakterze artystycznym, naukowym i religijnym. Kraków – MIASTO GOŚCINNE – jest przyjazne dla odwiedzających pod względem infrastruktury, estetyki otoczenia, ładu przestrzennego, warunków ekologicznych, dostępności wewnętrznej i zewnętrznej oraz komunikacji z odbiorcami. Miasto posiada nowoczesne obiekty infrastrukturalne i wykwalifikowane kadry turystyczne, dzięki czemu w obszarze turystyki kulturowej, religijnej oraz kongresowej

posiada pozycję lidera w skali krajowej i skutecznie konkuruje na rynkach międzynarodowych. Kraków jest rozpoznawalny w skali europejskiej jako MIASTO FESTIWALI I WIELKICH WYDARZEŃ, oferując przez cały rok imprezy kulturalne i sportowe, w tym o randze światowej, skutecznie pozyskując wydarzenia wysokiej rangi. Kraków wykorzystuje nowe media i możliwości technologiczne do obsługi odwiedzających i budowania innowacyjnej oferty turystycznej. Zróżnicowane atrakcje turystyczne przyciągają odwiedzających do obszarów położonych peryferyjnie, w tym do zrewitalizowanych dzielnic historycznych. Rozwój turystyki przyczynia się do wzrostu gospodarczego miasta, dzięki czemu pozytywnie wpływa na poziom życia mieszkańców”.

Poza tym stworzono propozycję włączenia do oferty turystycznej trzech produktów turystycznych, skierowanych do uczestników wycieczek o tematyce religijnej i pielgrzymkowej. Najważniejszym, istniejącym już w ofercie produktem turystyki religijnej jest: „Odwiedzanie miejsc kultu, uczestnictwo w uroczystościach religijnych” (Tabela 4).

Tabela 4.

Produkt turystyczny Krakowa – „Odwiedzanie miejsc kultu, uczestnictwo w uroczystościach religijnych”.

STAN OBECNY		
Elementy produktu	walory	<ul style="list-style-type: none"> – miejsca kultu religijnego, w tym głównie sanktuarium w Łagiewnikach, miejsca związane z św. Janem Pawłem II, – uroczystości religijne związane z ważnymi świętami w roku oraz wydarzeniami, pozostałe obiekty sakralne miasta, – oznakowane szlaki – Ścieżkami Jana Pawła II, Krakowski Szlak Świętych, Trasa św. Stanisława i in., – dzielnica historyczna (spacery), – zwiedzanie wybranych obiektów zabytkowych, – wycieczki do miejsc kultu położonych poza Krakowem (Wadowice, Kalwaria Zebrzydowska, Zakopane, Częstochowa), – w przypadku grup żydowskich głównie zabytki Kazimierza oraz pobyt w dawnym obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau.
	infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> – dostępność komunikacyjna (port lotniczy w Balicach, połączenia kolejowe, autostrada/drogi szybkiego ruchu), – oznakowanie dróg dojazdowych do miejsc kultu, – stan sieci drogowej, – dostępność miejsc kultu środkami komunikacji miejskiej, – baza noclegowa w sąsiedztwie miejsc kultu, – tania baza noclegowa przystosowana do przyjmowania grup, – sprzedaż dewocjonałów, – parkingi, w tym dla autokarów.

Cechy produktu	Krótkie pobyty, 1–3 dni, często w czasie weekendu.
Lokalizacja w przestrzeni miasta	Łagiewniki, centralna część miasta, inne miejsca w mieście (Mogiła, Nowa Huta – Arka Pana, Prądnik Czerwony – Ecce Homo, Tynec, Zwierzyniec, kościół śś. Piotra i Pawła).
MOŻLIWOŚCI ROZWOJU PRODUKTU	
Zasoby miasta stanowiące niewykorzystany potencjał	<ul style="list-style-type: none"> – nowobudowane Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się”, zabytki historyczne miasta, w tym cmentarze, – muzea, w tym związane z tematyką religijną, – wydarzenia kulturalne, koncerty (wybrane imprezy cykliczne, m.in. powiązane z tematyką religijną), – organizowanie wydarzeń masowych spotkań, powiązanych z tematyką religijną, w tym Światowe Dni Młodzieży czy np. spotkania młodych Taizé, – kursy, warsztaty, rekolekcje.
Możliwości poprawy GOŚCINNOŚCI (dostępność, organizacja, komunikacja z odbiorcą)	<ul style="list-style-type: none"> – rozwijanie infrastruktury: gastronomia w sąsiedztwie miejsc kultu, infrastruktura sanitarna przystosowana do przyjmowania dużej liczby osób, w tym niepełnosprawnych i chorych, urządzone tereny zielone (strefy odpoczynku, miejsca piknikowe), – profilowana informacja turystyczna, – uzupełnienie oznakowania obiektów, zwłaszcza w przypadku miejsc położonych poza centrum miasta, – współpraca z organizatorami pielgrzymek celem przekazywania informacji o ofercie miasta.
Możliwości działania na rzecz deaglomeracji przestrzennej ruchu turystycznego	<ul style="list-style-type: none"> – udostępnianie informacji o ofercie turystycznej Krakowa w miejscach przyjmujących pielgrzymów, – udogodnienia w komunikacji wewnętrznej między miejscami kultu a centrum miasta Krakowa i węzłami przesiadkowymi.
Możliwości działania na rzecz zmniejszenia sezonowości	<ul style="list-style-type: none"> – udostępnianie profilowanej informacji o ofercie podstawowej (informacje o mniej znanych miejscach kultu) oraz uzupełniającej (spotkania, koncerty, warsztaty, festiwale, wydarzenia o tematyce religijnej), – współpraca z organizatorami pielgrzymek.
Możliwości profilowania oferty celem poprawy komunikacji z odbiorcą (propozycje)	Kraków dla pielgrzymów, Kraków – miasto wielkie duchem, Jan Paweł II – Wielki Pielgrzym Świata.
Rynki docelowe	Turystyka krajowa grupowa (z przewagą osób starszych, niepełnosprawnych i chorych oraz rodzin); wybrane rynki turystyki zagranicznej (Włochy, USA, Irlandia, Słowacja, Niemcy, Austria, Węgry, Portugalia, Ukraina, Hiszpania) – głównie przyjazdy grupowe; rynki tzw. wschodzące i potencjalne: Gruzja, Chorwacja, Brazylia, Argentyna, Meksyk, Filipiny; Polonia, w tym głównie z USA, Kanady, ale także z byłych republik radzieckich; Żydzi z całego świata, w tym młodzież z Izraela.
Potencjał produktu	<ul style="list-style-type: none"> – duży, wzrastający w wybranych miejscach w przestrzeni miasta, zwłaszcza w powiązaniu z kultem św. Jana Pawła II, – budowanie oferty o złożonym charakterze, ukierunkowanej na odbiorców indywidualnych.

Źródło: Strategia rozwoju turystyki w Krakowie na lata 2014–2020, s. 15–16.

W strategii miasta Krakowa uwzględniono podział oferty turystycznej na grupy ze względu na tematykę, co ma umożliwić skuteczniejszą i bardziej spójną komunikację oraz promocję. Przykładowymi propozycjami są: „Kraków historyczny”, „Kraków rodzinny”, „Kraków skarbnica wiedzy”, „Smakuj Kraków” czy „Cyfrowy Kraków”. W projekcie zawarto także sposób komunikacji z odbiorcami oferty związanej z turystyką religijną i pielgrzymkową, czyli:

- „Kraków dla pielgrzymów” – zbiór wyprofilowanych informacji praktycznych dla organizatorów i uczestników pielgrzymek, posiadający odwołania do stron i portali internetowych miejsc i obiektów kultu, a także prezentacja wybranych atrakcji turystycznych;
- „Kraków – miasto wielkie duchem” – prezentacja miasta w narracji wielkich wydarzeń i momentów w jego historii, a także ważnych postaci oraz współczesnych obiektów kultu religijnego i centrów duchowości;
- „Kraków dla ciała i duszy” – prezentacja oferty dotyczącej sztuki w obiektach zabytkowych, historycznych, przemysłowych i sakralnych. Tworzenie narracji na temat „ducha miasta” będącej wyrazem zaangażowania w praktyki religijne.

Ponadto włączono działania komunikacyjne dotyczące oferty turystycznej powiązanej ze świętami religijnymi, których obchodzenie ma wpływ na życie miasta:

- „Kraków świąteczny” – opis oferty miasta w okresie ważnych świąt, uwzględniających sposoby obchodów, tradycję, wydarzenia towarzyszące, możliwość uczestnictwa dla odwiedzających;
- „Dzisiaj w Krakowie” – stworzenie kalendarza imprez i wydarzeń (w tym dat świątecznych), a także opracowanie go w formie mapy interaktywnej, z informacjami o sposobie uczestnictwa oraz podziałem na różne grupy odbiorców.

Wśród zadań, jakie miasto powinno zrealizować w kontekście unowocześniania przestrzeni turystycznej, konkurencyjności produktów turystycznych, promocji i komunikacji z rynkiem turystycznym, sieci partnerstw turystycznych oraz doskonalenia zawodowego kadr turystycznych znalazły się:

- „Rozbudowa i zagospodarowanie otoczenia Centrum Jana Pawła II, «Nie lękajcie się»”. Celem tego zadania jest promocja dziedzictwa św. Jana Pawła II oraz umożliwienie zgromadzenia i udostępnienia miejsc i pamiątek. Zaplanowano także wybudowanie muzeum i obiektów odpowiedzialnych za obsługę ruchu turystycznego.

- „Zagospodarowanie otoczenia Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach”. Jako cel wskazano dalszą rozbudowę infrastruktury drogowej w otoczeniu sanktuarium oraz rozproszenie ruchu turystycznego z centrum miasta.
- „Rozwój oferty w zakresie turystyki religijnej”. Celem jest pełne wykorzystanie potencjału religijnego Krakowa, tworząc pełną i atrakcyjną ofertę dla turystów. Ponadto Kraków powinien podejmować się organizacji dużych wydarzeń o charakterze ekumeniczno-religijnym.
- „Kreowanie wizerunku turystycznego Krakowa jako miasta festiwali i znaczących wydarzeń”. Za cel obrano działania promocyjne miasta, zaplanowanie i organizację wydarzeń religijnych oraz ich hierarchizację, pokazanie aktywności, otwartości społeczności lokalnych, budowanie wizerunku.
- „Wzmocnienie sieci współpracy pomiędzy branżą turystyczną a biznesem, kulturą i sportem”. Celem jest kontynuacja i podjęcie współpracy międzysektorowej i międzybranżowej, poprawa dostępu do informacji, pozyskiwanie dużych wydarzeń religijnych, zapewnienie bezpieczeństwa publicznego.
- „Tematyczne szkolenia dla pracowników branży turystycznej”. W tym zadaniu celem jest zapewnienie wysokiej jakości szkoleń dla pracowników obsługujących ruch turystyczny, w tym grup pielgrzymkowych.

Wnioski

Do najważniejszych ustaleń wynikających z analizy dokumentów strategicznych województw i powiatów przynależących do diecezji, które zlokalizowane są na terenie województwa małopolskiego, należą:

- W warstwie formalnej dokumenty znacząco różnią się między sobą, zarówno pod względem struktury, tytułu dokumentu, określenia przedziału czasu aktualności dokumentu, estetycznych wrażeń, przejrzystości i jasności przekazu treści, dołączonych aneksów i załączników. Ponadto część powiatów posiada nieaktualną strategię lub jest w trakcie tworzenia nowej strategii.
- W części dokumentów brakuje nakreślonej wizji i/lub misji rozwoju powiatu lub województwa, a także narzędzi ewaluacyjnych, poprzestano bądź na dokonaniu diagnozy, bądź na stworzeniu planów. Dokumenty nie przytaczają i nie opisują najważniejszych dla regionu obiektów sakralnych czy miejsc kultu. Turystyka religijna

- i pielgrzymkowa najczęściej była włączona do turystyki kulturowej i dziedzictwa kulturowego, bez wskazania na odmienność produktu (por. Pawlusiński, Mika, b.d).
- Zróznicowanie jakości dokumentów świadczy o braku spójnego myślenia na poziomie województw i powiatów o strategiach rozwojowych. W szczególności problemy z definiowaniem i formułowaniem turystyki religijnej i pielgrzymkowej pokazują, że jest to wciąż słabo rozpoznana problematyka na poziomie polityki publicznej.
 - Analizowane dokumenty strategiczne wybranych województw pokazują, że w większym stopniu ich autorzy skupili się na dokonaniu diagnozy potencjału regionu w oparciu o rozwój turystyki religijnej i pielgrzymkowej, niż na dokładnym zaplanowaniu kolejnych działań wzmacniających aktywność i możliwości tychże regionów w omawianej tematyce. Wydaje się, że część sformułowanych projektów jest nazbyt ogólna i niewiele wskazuje na faktyczny kierunek podejmowanych działań.
 - Diagnoza województw oparta została przede wszystkim o posiadane zasoby materialne i niematerialne o cechach religijnych czy sakralnych oraz wyróżnieniu miast o silnym wizerunku jako ośrodków kultu. Plany natomiast skupiają się na zwiększeniu liczby turystów, dbaniu o atrakcyjną ofertę turystyczną, a także modernizacji infrastruktury.
 - Powiat wadowicki, gorlicki, zawierciański, Dąbrowa Górnicza oraz Kraków posiadają w najlepszym stopniu dopracowane treści dotyczące turystyki religijnej i pielgrzymkowej, w szczególności zawierają najwięcej planów rozwoju turystyki religijnej, dokładny spis obiektów sakralnych i miejsc kultu.
 - Wśród najczęściej opisywanych kierunków działań w dokumentach strategicznych powiatów znajdują się: współpraca międzysektorowa, rozwój infrastruktury, popularyzacja regionu oraz rozwój marki powiatu. Rozwój turystyki religijnej i pielgrzymkowej najczęściej był włączony w rozwój oferty turystycznej i przemysłu wolnego. Podczas kreowania takiej oferty i produktów turystyki religijnej powinno się uwzględniać profil grup docelowych, przede wszystkim młodzież, seniorzy oraz rodziny (Koproń 2011; Grotowska 2017; Mróz, Mróz 2013), niestety praktycznie żaden dokument nie precyzował odbiorców działań.

- Szczególnym wydarzeniem religijnym, podkreślanym przede wszystkim w dokumentach Krakowa oraz małopolski, były Światowe Dni Młodzieży. W zamyśle jego odbiorcami były osoby młode, natomiast dzięki rozwojowi nowych mediów i technologii grono odbiorców było zdecydowanie szersze. Sukces tego wydarzenia pokazuje ogromny potencjał turystyki religijnej i pielgrzymkowej oraz jedną z możliwych do obrania dróg jej popularyzacji (por. Gawęł 2016; Góral, Gawęł 2016). Organizacja Światowych Dni Młodzieży pokazała ponadto jak ważna jest aktywizacja mieszkańców miast i miasteczek, pobudzenie ich kreatywności w obszarze kultury, bowiem – gdy dojdzie do spotkania pielgrzymów i gospodarzy (mieszkańców, przedsiębiorców, instytucji publicznych), skutkami mogą być zmiany wyobrażeń zarówno o sobie nawzajem, jak i o Polsce (Bogacz-Wojtanowska, Wrona 2016).
- Licznie przywoływane w opisie produktów turystycznych obiekty sakralne wpisane na listę UNESCO, a także szlaki turystyczne połączone motywem religijnym stanowią o potencjale regionu, który można by tym wzorem nadal rozwijać, czyli w oparciu o skuteczną współpracę i sieciowanie (Rychły-Mierzwa 2016). Część powiatów i województw podkreśla właśnie, że we współpracy, a nie konkurencji dostrzegają swoją szansę.
- Przekaz zdominowało myślenie o potencjale miejskim, gdzie potrzeby, oczekiwania, a przede wszystkim możliwości i perspektywy małych miejscowości i obszarów wiejskich zostały pominięte bądź też w ogóle niedostrzeżone (por. Flaga 2013).

BIBLIOGRAFIA

- Bogacz-Wojtanowska E., Wrona S., 2016, *Światowe Dni Młodzieży jako fenomen społeczny. Spotkanie pielgrzymów i gospodarzy*, [w:] E. Bogacz-Wojtanowska, Ł. Gaweł, A. Góral (red.), *Światowe Dni Młodzieży jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Kraków, s. 137–195.
- Flaga M., 2013, *Turystyka religijna jako perspektywiczny kierunek rozwoju obszarów wiejskich województwa lubelskiego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-oeconomica” 13, s. 199–215.
- Gaweł Ł., 2016, *Możliwości wykorzystania potencjału ŚDM do rozwoju turystyki pielgrzymkowej w Krakowie i w Polsce. Rekomendacje*, [w:] E. Bogacz-Wojtanowska, Ł. Gaweł, A. Góral (red.), *Światowe Dni Młodzieży jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Kraków, s. 251–257.
- Góral A., Gaweł Ł., 2016, *Światowe Dni Młodzieży jako fenomen turystyczny*, [w:] E. Bogacz-Wojtanowska, Ł. Gaweł, A. Góral (red.), *Światowe Dni Młodzieży jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Kraków, s. 73–101.
- Grotowska S., 2017, *Turystyka religijna osób starszych w Polsce – próba analizy jakościowej*, „Turystyka Kulturowa”, nr 3, s. 7–20.
- Jackowski A., 2007, *Pielgrzymki zagraniczne szansą dla rozwoju polskich ośrodków kultu religijnego*, „Prace Geograficzne”, zeszyt 117, s. 239–257.
- Jackowski A., 2010, *Pielgrzymki a turystyka religijna. Rozważania na czasie*, [w:] Z. Kroplewski, A. Panasiuk (red.), *Turystyka religijna*, „Rozprawy i Studia Uniwersytetu Szczecińskiego”, 765, s. 17–31.
- Jałowiecki B., Szczepański M. S., 2002, *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej*, Śląskie Wydawnictwa Naukowe, Tychy, s. 270–280.
- Koproń J., 2011, *Turystyka religijna jako jedna z form zagospodarowania czasu wolnego młodzieży szkół ponadgimnazjalnych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 648, „Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 66, s. 27–39.
- Kozuch A., Kozuch B., Sułkowski Ł., Bogacz-Wojtanowska E., Lewandowski M., Sienkiewicz-Małyjurek K., Szczudlińska-Kanoś A., Jung-Konstanty S., 2016, *Obszary zarządzania publicznego*, „Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie”, Instytut Spraw Publicznych UJ, Kraków.
- Krukowski K., 2005, *Sektorowa strategia rozwoju w sferze zatrudnienia i gospodarki na poziomie powiatu*, [w:] J. Rutkowski, D. Stawasz (red.), *Zarządzanie rozwojem lokalnym*, Fundacja Współczesne Zarządzanie, Białystok, s. 85–93.

- Mróz F., Mróz Ł. A., 2013, *Nowe trendy w turystyce religijnej*, Conference Paper, s. 105–119.
- Pawlusiński R., Mika M., *Miejsce turystyki religijnej w krajowych i regionalnych programach rozwoju turystyki w Polsce – kierunki i cele działań* (b.d.), s. 465–480.
- Rychły-Mierzwa A., 2016, *Szlaki kulturowe w świetle wybranych polityk publicznych w Polsce*, [w:] E. Bogacz-Wojtanowska, Ł. Gaweł, A. Góral (red.), *Szlaki kulturowe jako medium zmian w kulturze*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Kraków, s. 131–157.
- Sołjan I., 2007, *Turystyka religijna jako przedmiot badań geografii religii i geografii turystyki – wybrane zagadnienia*, [w:] W. Kurek, M. Mika (red.), *Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Wydawnictwo IGiP Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 289–296.
- Stasiak A., Rochmińska A., 2011, *Regionalne strategie rozwoju turystyki w Polsce – stan w 2010 roku*, *Warszaty z Geografii Turystyki*, s. 39–52.
- Szewczuk A., 2011, *Rozwój lokalny i regionalny – główne determinanty*, [w:] A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska i M. Ziolo, *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, s. 14.
- Ustawa o samorządzie powiatu (Dz. U. 1988 Nr 91 poz. 578 z późn. zm.).
- Ustawa o samorządzie województwa (Dz. U. 1998 Nr 91 poz. 576 z późn. zm.).

DR HAB. ŁUKASZ GAWEŁ
INSTYTUT KULTURY
WYDZIAŁ ZARZĄDZANIA I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ
UNIwersytetu Jagiellońskiego

Szlaki pielgrzymkowe w Małopolsce. Stan obecny oraz perspektywy rozwoju

ŁUKASZ GAWEŁ

Celem niniejszego tekstu jest uporządkowanie problematyki dotyczącej szlaków pielgrzymkowych w Małopolsce, w kontekście ich sprawnego i skutecznego zarządzania oraz perspektywy rozwoju. Wyróżniająca się pod względem za-

sobów kulturowych Małopolska w naturalny sposób predestynuje do miana regionu-lidera w kontekście rozwoju turystyki kulturowej, w tym turystyki pielgrzymkowej. Nie będzie to jednak możliwe bez pełnego rozpoznania otoczenia obiektów i szlaków, stworzenia mapy interesariuszy oraz zidentyfikowania mocnych i słabych stron szlaków, jak również szans i zagrożeń. Konieczne jest również przeprowadzenie krytycznej analizy wariantowej możliwych dróg rozwoju – tylko takie podejście może zapewnić sukces w omawianym obszarze.

Drogi pielgrzymie wypada traktować jako najstarszą formę szlaków kulturowych, a tradycja podejmowania wędrówki do miejsc kultu sięga starożytności, kiedy odbywano „masowe pielgrzymki do miejsc świętych różnych religii, mające swoje przyczyny albo w prawie religijnym, jak w przypadku Żydów, albo w widowiskowych wydarzeniach przyciągających swoją bogatą obrzędowością, jak z okazji odprawiania misterii eleuzyńskich ku

czci bogini Demeter, gromadzące mystów (wtajemniczonych) z terenu całej Grecji” (Rohrscheidt 2010, s. 57–58). Ten zwyczaj pielgrzymowania do miejsc świętych przejęli chrześcijanie. W pierwszym okresie podróżowano do miejsc związanych z życiem Jezusa Chrystusa, kiedy zaś w VII w. Palestyna została podbita przez Arabów, powszechne stało się pielgrzymowanie do sanktuariów w Europie. Od wczesnego średniowiecza udawano się np. do Santiago de Compostela w Hiszpanii, gdzie znajdują się relikwie św. Jakuba Apostoła. Do dnia dzisiejszego jest to jeden z najbardziej powszechnych celów pielgrzymek, do którego z całej Europy prowadzi tzw. Droga Świętego Jakuba, w 2004 roku oficjalnie uznana za Europejską Drogę Kulturową.

Małopolskie zasoby dziedzictwa sakralnego

W kontekście europejskiej tradycji pielgrzymowania nie powinna dziwić pozycja Małopolski, przez wieki centrum Królestwa Polskiego, ze stołecznym Krakowem – stolicą polityczną i religijną kraju, oddziaływującą na teren całego tego obszaru. Pozycję miasta ostatecznie ugruntowało założenie tu w roku 1000 biskupstwa oraz fundacja pierwszej katedry krakowskiej. To właśnie z czasem średniowiecza łączą się najstarsze małopolskie sanktuaria, będące celem wędrówek pielgrzymów. Ocenia się, że dziś jest ich w Małopolsce ponad 100 (Skowrońska 2016).

Jednym z najważniejszych jest bez wątpienia wspomniana wyżej katedra wawelska, w której znajduje się konfesja św. Stanisława. Zgodnie z legendą biskupa Stanisława ze Szczepanowa miał zamordować własnoręcznie król Bolesław Śmiały. Kult świętego rozwinął się w XV stuleciu, a do katedry zaczęły ciągnąć pielgrzymki wiernych. Dziś krakowska katedra, miejsce pochówku władców Polski, będąca „nieprzebraną skarbnicę sztuki i narodowych pamiątek” (Estreicher 1938, s. 172), nierozzerwalnie związana z dziejami Polski pozostaje najważniejszą świątynią katolicką w skali całego kraju.

W odniesieniu do szlaków pielgrzymich można by wymienić wiele historycznych świątyń krakowskich, ale wśród nich wyjątkowe znaczenie mają bez wątpienia średniowieczne opactwa. Historia klasztoru Benedyktynów w Tyńcu rozpoczęła się w XI w. – sprowadził ich tu najprawdopodobniej w 1044 roku Kazimierz Odnowiciel. W latach 20. XIII w. swój początek miało inne krakowskie sanktuarium, klasztor Cystersów w Mogile, „jeden z najważniejszych ośrodków życia religijnego dawnej Polski” (Czerniewicz-Umer 1999, s. 152–153). Zupełnie inny wymiar i znaczenie ma krakowski kompleks klasztorny ojców Franciszkanów z bazyliką św. Franciszka z Asyżu. Choć jego historia sięga wieku XIII, to wyjątkowe znaczenie nadały mu prace Stanisława Wyspiańskiego, który zaprojektował dla świątyni polichromie oraz witraże.

Szczególne znaczenie dla Krakowa ma dziedzictwo Jana Pawła II, wpiersz księdza, biskupa, kardynała Karola Wojtyły, a potem pierwszego polskiego papieża. Miejsca związane z jego życiem – począwszy od domu przy ulicy Tynieckiej 10, w którym mieszkał po rozpoczęciu studiów w Krakowie, przez kamieniołom na Zakrzówku, zakłady chemiczne „Solvay” w Borku Fałęckim, jego pierwszą krakowską parafię (św. Floriana), po pałac biskupi na ul. Franciszkańskiej. Oczywiście tych miejsc jest wiele więcej i wszystkie odwiedzane są przez osoby chcące „dotknąć” miejsc związanych z najmłodszym polskim świętym. Z tego samego powodu odwiedzanych jest wiele innych miejsc w Małopolsce, z którymi Karol Wojtyła był związany zarówno z powodu pełnionych obowiązków duszpasterskich czy też swoich pasji (np. górskie wędrówki). Z tego powodu na szlakach pielgrzymich znalazła się parafia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Niegowici czy też znajdujące się w pobliżu Rusinowej Polany w Tatrach sanktuarium maryjne na Wiktorówkach.

Również dzięki Janowi Pawłowi II wyjątkowe znaczenie wśród krakowskich świątyń zyskał kompleks sakralny w krakowskich Łągielnikach, związany z siostrą Faustyną Kowalską. Już w latach 40. XX w. wierni pielgrzymowali do znajdującego się tam cudownego obrazu Jezusa Miłosiernego oraz grobu cieszącej się coraz większą sławą mistyczki, siostry Faustyny. Pod koniec lat 90. XX w. powstało nowe Sanktuarium Bożego Miłosierdzia, odwiedzane przez rzesze pielgrzymów, zwłaszcza po beatyfikacji i kanonizacji siostry Faustyny. Dziś to miejsce jest fenomenem znacznie przekraczającym granice naszego kraju, a jego popularność coraz częściej porównywana jest do klasztoru Paulinów na Jasnej Górze. Rocznie przybywa do Łągielnik około 2 milionów wiernych, przyjeżdżających tu z ponad 100 krajów całego świata (Starzak 2017).

Szczególnym miejscem na mapie Małopolski stały się Wadowice, przede wszystkim dom, w którym jako dziecko mieszkał Karol Wojtyła. W latach 80. XX wieku urządzono tu Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II, gruntownie zmienione i otwarte na nowo w roku 2014. W ciągu pierwszych trzech miesięcy działalności Muzeum odwiedziło ponad 95 tysięcy osób, a po trzech latach działalności było to już 800 tysięcy osób, które przyjechały do Wadowic z ponad 110 krajów (obcokrajowcy stanowią prawie 40% zwiedzających).

Małopolska jest regionem wyróżniającym się na tle Polski różnorodnością kulturową, bogactwem regionalnego dziedzictwa materialnego i niematerialnego oraz bardzo silną identyfikacją z nim mieszkańców regionu. Wszystko to powoduje, że na terenie całego województwa przetrwało bardzo wiele obiektów sakralnych będących, zarówno w przeszłości jak i współcześnie, celem pielgrzymek. Niektóre z nich mają zasięg wyłącznie lokalny, inne regionalny, są i takie, które cieszą się sławą ogólnokrajową.

Do tej ostatniej grupy należy bez wątpienia unikatowy kompleks sanktuarium pasyjno-maryjnego ojców Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, wpisany w 2000 roku na listę światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Kalwaria Zebrzydowska została ufundowana w 1602 roku przez Mikołaja Zebrzydowskiego, magnata i wojewodę krakowskiego. Wokół kompleksu klasztornego wzniesiono zespół kaplic kalwaryjskich, które połączyły dróżki Pana Jezusa i dróżki Matki Boskiej. Dziś pielgrzymki przybywają tu zarówno do cudownego obrazu Matki Boskiej Kalwaryjskiej, jak i do kalwaryjskich kaplic. Najważniejszym wydarzeniem jest tu jednak organizowane w Wielkim Tygodniu Misterium Męki Pańskiej, organizowane tu po raz pierwszy już w wieku XVII. Dziś w tym niezwykłym misterium, w którym występuje ponad 70 osób, uczestniczy nawet 100 000 wiernych oraz widzów.

Tysiące pielgrzymów i turystów przyciągają inne małopolskie świątynie, wpisane na listę światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO w dwóch grupach. Do pierwszej należą drewniane kościoły zrębowe z terenu południowej Małopolski, objęte wpisem w roku 2003. Na terenie województwa małopolskiego znajdują się cztery świątynie: w Binarowej, Dębnie, Lipnicy Murowanej i w Sękowej. Fundowane przez rodziny szlacheckie (najstarsze pochodzą z XV w.) powstały jako dzieło „zawodowych warsztatów rzemieślniczych – zwłaszcza miejskich, ujętych w organizacje cechowe – i strzech budowlanych, zatrudniających niekiedy muratorów obok cieśli. Sprawilo to, że najstarsze znane nam kościoły w konstrukcji swej są skomplikowane, a w wykonaniu perfekcyjne i wolne od improwizacji” (*Kościół drewniane Małopolski*, 2000, s. 8).

Drugą grupę tworzą drewniane cerkwie, znajdujące się w polskim i ukraińskim regionie Karpat. Na terenie województwa małopolskiego zrębowe cerkwie łemkowskie mieszczą się w Powroźniku, Owczarach, Kwiatoniu i Brunarach Wyżnych. Choć nie wszystkie są otoczone przez pierwotnych dziedziców – część użytkowana jest dziś jako kościoły katolickie – pozostają wciąż żywym miejscem kultu sakralnego.

Przedstawiony powyżej opis jest jedynie skrótoowym przeglądem zasobu dziedzictwa sakralnego dzisiejszego województwa małopolskiego – wszystkie te miejsca stanowią istotny element rozwijającej się w tym regionie turystyki kulturowej, w tym turystyki religijnej. Jak wielki jest to rynek, jaki ma potencjał, najlepiej widać po rosnącej każdego roku liczbie turystów odwiedzających Małopolskę – w 2017 roku było to już 15,9 milionów osób, które wydały tu 13,5 mld złotych (zob. Żuk 2018).

Szlaki Małopolski – stan dzisiejszy

Szlaki kulturowe cieszą się rosnącym powodzeniem praktycznie we wszystkich regionach kraju. Popularność tego typu form wynika z ich olbrzymiej uniwersalności – mogą być to zarówno materialne szlaki łączące obiekty dziedzictwa materialnego, trasy wytyczone śladami dziedzictwa niematerialnego, jak również różnego typu szlaki wirtualne, będące w istocie współczesnym odpowiednikiem dawnych książkowych przewodników turystycznych, w których proponowano poznawanie różnorodnych miejsc według określonego klucza.

Badając różnego rodzaju publikacje i dokumenty strategiczne czy programowe, możemy doliczyć się w Małopolsce nawet kilkudziesięciu szlaków kulturowych, przy czym kilkanaście z nich wypada uznać za wiodące turystyczne produkty regionalne, skoro znalazły swoje miejsce w *Strategii rozwoju województwa małopolskiego na lata 2011–2020*: „Na terenie Małopolski funkcjonują liczne szlaki turystyczne, przy czym najpopularniejszymi są szlaki kulturowe: Małopolski Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Orlich Gniazd oraz Małopolska Trasa UNESCO; szlaki prezentujące dziedzictwo regionu: Szlak Rzemiosła Tradycyjnego Małopolski, Szlak Renesansu, Szlak Gotycki; szlaki pielgrzymkowe takie jak: Szlak św. Jakuba w Małopolsce, Szlak św. Szymona czy szlaki związane z osobą Jana Pawła II; szlaki na terenach wiejskich: Małopolska Wieś Pachnąca Ziołami oraz Małopolska Wieś dla Dzieci; szlaki podkreślające dziedzictwo kulinarne regionu: Małopolska Trasa Smakoszy, Małopolski Szlak Oscypkowy, Śliwkowy Szlak. Aktualnie trwają prace nad rozwojem szlaków ponadregionalnych: Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej i Południowo-zachodni Szlak Cysterski” (*Strategia rozwoju...*, s. 43).

Jak widać powyżej, w przedstawionym wyliczeniu wyróżniono jako odrębną grupę szlaki pielgrzymkowe. Co ciekawe jednak, wyłączono z niej flagowy produkt turystyczny województwa małopolskiego, Szlak Architektury Drewnianej (SAD). Stało się tak pomimo tego, że na szlaku tym znajdują się 174 świątynie (kościóły i cerkwie, stanowią one 69% wszystkich obiektów na SAD). W sieci szlaków biegnących przez obszar województwa jest on ważny również dlatego, że jako jeden z nielicznych w kraju może zostać uznany za poddawany procesom związanym ze świadomym zarządzaniem dziedzictwem kulturowym. Koordynująca szlak Małopolska Organizacja Turystyczna funkcjonowanie szlaku dzieli na pięć etapów:

- „Etap I (2001) – opracowanie koncepcji szlaku, wybór obiektów i wytycznie przebiegu trasy.
- Etap II (2001–2002) – opracowanie graficznych elementów identyfikacji wizualnej oraz ustawienie tablic informacyjnych przed obiektami na szlaku.

- Etap III (2002–2003) – oznakowanie drogowe szlaku, na które złożyło się ponad 600 tablic.
- Etap IV (2004–2007) – prowadzenie działań promocyjnych oraz rozwój markowego produktu turystycznego.
- Etap V (2008–...) – komercjalizacja Szlaku Architektury Drewnianej oraz profesjonalizacja procesu zarządzania szlakiem (w 2015 odbyły się m.in. inicjujące spotkania odnośnie do wypracowania strategii dla SAD)” (Gaweł 2017, s. 121).

Przedstawione powyżej zestawienie uświadamia jak długim procesem jest faktyczne wdrożenie w życie szlaku kulturowego – warto przy tym uświadomić sobie, że SAD do dziś nie ma np. strategii rozwoju, tak więc należy uznać, że jest to projekt znajdujący się wciąż w fazie wdrożeniowej.

Wymienione powyżej szlaki pielgrzymkowe, w stosunku do stopnia zaawansowania na jakim znajduje się SAD, pozostają daleko w tyle.

Małopolska Droga św. Jakuba ma dedykowaną stronę internetową. Na próżno jednak szukać tam jakichkolwiek informacji na temat wydarzeń, aktywności czy oferty towarzyszącej szlakowi. Znajdziemy tam natomiast informacje historyczne na temat szlaku: „Otwarcie pierwszego odcinka Małopolskiej Drogi św. Jakuba w województwie małopolskim, prowadzącego z Pałeczniczy przez Więclawice Stare do Krakowa odbyło się 25 października 2008 roku. Długość Małopolskiej Drogi św. Jakuba z Sandomierza do Rynku Starego Miasta w Krakowie wynosi 192 km. Szlak został oznakowany – jego symbolem jest muszla św. Jakuba, której „promienie” zbiegają się w punkcie, celu wędrówki; dodatkowo pojawia się żółta strzałka” (<http://www.malopolskadroga.swjakub.pl>).

Rok wcześniej otwarto szlak Świętego Szymona z Lipnicy – jest to raczej mikro-szlak, gdyż w całości został wytyczony w Lipnicy Murowanej. „Na trasie szlaku znalazł się XV-wieczny kościół św. Szymona, zbudowany na gruzach jego rodzinnego, kościół św. Andrzeja z chrzcielnicą przy której Szymon był chrzczony i figura Madonny, przed którą Szymon się modlił. Ponadto szlak prowadzi do Izby Regionalnej, stojącej w miejscu, gdzie znajdowała się parafialna szkoła, w której uczył się przyszedł święty. Na lipnickim Rynku można zobaczyć pomnik Szymona z 1913 r., który ufundowali swemu rodakowi mieszkańcy. W tym miejscu Szymon zamiast sprzedawać pieczywo z ojcowskiej piekarni, rozdawał je biednym. Na szlaku jest też kościół św. Leonarda, do którego Szymon przychodził jako mały chłopiec i modlił się do świętych z głównego tryptyku. Na wzgórzu przy drodze do Nowego Wiśnicza oznaczono miejsce, przy którym Szymon odpoczywał w drodze do Krakowa. Stąd kierował ostatnie spojrzenia na rodzinny dom, który opuszczał na zawsze” (*Lipnica*

Murowana...)). Szlak nie ma swojej strony internetowej, a turyści dowiadują się o nim z dużej tablicy ustawionej w pobliżu kościoła św. Leonarda (wpisanego na listę światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO).

Bardziej rozbudowaną strukturę ma Małopolski Szlak Papieski. „W 2003 roku Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK wytyczył i oznakował Małopolski Szlak Papieski im. Jana Pawła II, którego trasa główna wiedzie z Kalwarii Zebrzydowskiej do Starego Sącza (231 km). Odchodzą od niej trasy boczne, zwane wariantami Małopolskiego Szlaku Papieskiego (10 odcinków). Łączna długość szlaku, wraz z wariantami, wynosi około 620 km. Małopolski Szlak Papieski jest szlakiem tematycznym. Wykorzystuje już istniejącą sieć szlaków turystycznych PTTK. Ukazuje miejsca, w których bywał i po których wędrował Karol Wojtyła”. Bez wątplenia to bardzo pięknie trasy turystyczne, ale poza połączeniem ich w sieć związaną z papieżem-Polakiem nie podjęto żadnych działań mających na celu zarządzanie tą strukturą, nie ma żadnych informacji o wydarzeniach w miejscach i obiektach tworzących tę trasę czy jakichkolwiek innych wydarzeniach.

Ponieważ szlak powstał pod patronatem Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoobrazowego, znalazł się w zasobach mobilnej aplikacji Szlaki Małopolski, stworzonej z inicjatywy PTTK. Jak można przeczytać na stronie internetowej organizacji: „Aplikacja mobilna Szlaki Małopolski została stworzona w ramach projektu o tej samej nazwie. Jest to praktyczne narzędzie dla nowoczesnego turysty, pozwalające na nawigację po szlakach turystycznych oraz dające dostęp do bogatej bazy informacji o najciekawszych miejscach położonych w ich pobliżu. Aplikacja korzysta z tych samych danych o obiektach i szlakach, które są prezentowane na stronie i geoportalu znajdującymi się pod adresem www.malopolska.szlaki.pttk.pl. Aplikacja wraz z geoportalem mają na celu popularyzację turystyki aktywnej, wzbogacenie bazy informacyjnej dla turystów oraz wdrożenie nowego produktu turystycznego w postaci regionalnego systemu szlaków turystycznych” (<https://malopolska.szlaki.pttk.pl/aplikacje>). Warto odnotować funkcjonowanie tej aplikacji, bo być może właśnie mobilne narzędzia staną się w nieodległej przyszłości technologią, bez której nie sposób będzie można sobie wyobrazić zarządzania i animowania szlakami kulturowymi.

Odrębnym bytem jest szlak papieski wytyczony w Krakowie. Łączy on miejsca związane z Karolem Wojtyłą, firmy turystyczne organizują wycieczki tą trasą. Nie jest to jednak szlak *sensu stricto* – na próżno szukać jego strony internetowej czy podmiotu próbującego zarządzać szlakiem.

Przez Małopolskę biegnie również Szlak Cysterski – podobnie jak Szlak św. Jakuba – będący fragmentem europejskiej struktury; obydwa wymienione szlaki zostały wpisane na listę Europejskich Dróg Kulturowych. Jest to o tyle istotne, gdyż Rada Europy – uruchamiając program Szlaków Kulturowych – dokładnie zdefiniowała, jakiego typu trasy mogą uzyskać ten tytuł. Taki szlak „winien przebiegać przez więcej niż jeden kraj lub region, być zorganizowany wokół tematu określonego aspektami historycznymi, artystycznymi czy społecznymi dotyczącymi spraw Europy. Może być to również trasa wytyczona na podstawie istniejącego szlaku geograficznego ze względu na wybitne walory środowiska przyrodniczego. Ujęcie w definicji terminu „europejski” musi dawać do zrozumienia znaczenie i kulturowy wymiar szlaku, który jest dużo szerszy niż wymiar lokalny. Szlak powinien zostać oparty na licznych i różnorodnych atrakcjach kulturalnych, z miejscami szczególnie ważnymi historycznie, które są również reprezentatywne dla kultury europejskiej jako całości” (Orzechowska-Kowalska 2009, s. 6.). Z przytoczonego opisu – w kontekście szlaków regionalnych – szczególnie interesujący jest zapis mówiący o konieczności zorganizowania szlaku wokół licznych i różnorodnych atrakcji kulturalnych; tylko taka konstrukcja spowoduje, że szlaki będą w istotny sposób mówiły o dziedzictwie regionu.

Małopolski odcinek europejskiego Szlaku Cysterskiego wpisuje się w południowo-zachodni Szlak Cysterski, obejmujący województwa: małopolskie, śląskie, opolskie i dolnośląskie. W ramach projektu „Południowo-Zachodni Szlak Cysterski” (Działanie 6.4 „Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym” Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013) w województwie małopolskim zrealizowano działania za prawie 3 mln złotych. „W ramach projektu powstała infrastruktura turystyczna, tworząc tym samym jedną, spójnie oznakowaną, biegnącą przez kilka województw trasę turystyczną. Wykonano oznakowanie drogowe szlaku, oznakowano obiekty i elementy infrastruktury turystycznej. Wybudowano parkingi przy obiektach, punkty obsługi turystów oraz zaplecze sanitarne, jak również stworzono system informacyjno-promocyjny (infokioski, punkty informacji turystycznej). Całość szlaku została objęta zintegrowaną kampanią promocyjną” (www.malopolska.pl). Dla szlaku opracowano również aplikację mobilną. Nie zmienia to faktu, że po zakończeniu projektu daremnie szukać aktualnych informacji o szlaku. Obecnie (listopad 2018) nie sposób znaleźć nawet aktualnej strony poświęconej małopolskiemu Szlakowi Cysterskiemu. Co prawda na stronie opactwa Cystersów w Mogile znajdziemy zakładkę „Szlak Cysterski w Polsce” (http://www.mogila.cystersi.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=171:szlak-cysterski-w-polsce&catid=90:szlaki-turystyczne&Itemid=183),

ale znajdziemy tam jedynie opis „Idei Szlaku Cysterskiego i jego przebiegu w Polsce”, jak również Komunikat ze spotkania Rady Koordynacyjnej Szlaku Cysterskiego w Polsce (z września 2017 roku). Znajduje się tam również odnośnik do „Strony Internetowej Szlaku Cysterskiego w Polsce”, ale kliknięcie w aktywny link przenosi nas do... chińskiej strony, która po przetłumaczeniu okazuje się być ofertą sprzedaży wysyłkowej Kamagra Gold (działającą pod adresem: <https://szlakcysterski.org>).

Fenomen szlaków dziedzictwa kulturowego

Zanim przyjdzie opisać perspektywę zmian małopolskich szlaków pielgrzymkowych, konieczne należy podkreślić jedną generalną zasadę: nie różnią się one niczym od wszystkich innych szlaków dziedzictwa kulturowego. Tak więc wszelkie projektowane działania w ramach tych tras muszą uwzględniać pewne uniwersalne prawa, odnoszące się do tego typu form.

Wielką zaletą szlaków kulturowych jest ich oczywista cecha: ponieważ są drogą, to choć łączą punkt A z punktem B, wielkie znaczenie ma to, co znajduje się pomiędzy nimi; ewentualnie to, co pomiędzy nimi, może stać się walorem wyznaczanej trasy – wszak prawie nigdy dwa punkty na mapie nie łączy tylko jedna droga. Wydaje się, że poza naturalnym bogactwem zasobów kulturowych, również opisany wcześniej fenomen stanowi o wielkiej popularności szlaków kulturowych w Małopolsce. Region ten obfituje bowiem również w unikatowe zasoby naturalne i krajobrazowe (dość powiedzieć, że na terenie tego województwa znajduje się pięć parków narodowych: babiogórski, gorceński, ojcowski, pieniński, tatrzański; obszar województwa obejmuje także część Magurskiego Parku Narodowego). W interesujący sposób o potencjale tkwiącym w szlakach kulturowych pisze Anna Góral, dostrzegając możliwość traktowania ich „w ujęciu szerszym, jako wędrówki, która ma na celu nie tylko wyznaczenie obiektów wartych zobaczenia, ale umożliwienie odwiedzającym, w oparciu o te obiekty, będące swoistymi punktami kotwicznymi, doświadczenia kultury regionu. Szlaki tego rodzaju, wykorzystując materialne obiekty lub miejsca jako swoiste drogowskazy, pozwalają na zrozumienie bądź poznanie specyfiki miejsca” (Góral 2017, s. 165).

Jest jednak jeszcze jeden wymiar oddziaływania szlaków dziedzictwa kulturowego. Wytyczanie drogi łączącej dwa obiekty na szlaku powinno uwzględnić zarówno lokalne atrakcje krajobrazowe i kulturowe, jak i maksymalizację ekonomicznego oddziaływania trasy (np. taki przebieg szlaku, aby prowadził on koło różnego rodzaju lokali gastronomicznych). Jej oddziaływanie na region może mieć również inny charakter: przebieg szlaku kulturowego może stać się osią zmiany. „Szlak, cechujący się pewną przestrzenną rozciągłością, jest

idealnym medium do zmiany zagospodarowania miejscowości. Odchodząca w dwóch kierunkach od głównego obiektu droga może stać się osią przemian dla całej jednostki osadniczej, promieniującej na dalsze jej rejony. Może być zaczynem dla inwestycji wpływających na komfort życia mieszkańców i estetykę miejsca. To wzdłuż tej trasy, jeśli ich nie ma, mogą powstać chodniki dla pieszych, ścieżki rowerowe, oświetlenie zmierzchowe, kosze na śmieci, ławki dla pieszych, zaprojektowana zieleni itd. Taki obraz, z dominującym w krajobrazie kulturowym zabytkiem w zadbanym otoczeniu będzie nie tylko rzutował na odbiór całej miejscowości, ale może stać się przyczyną postępujących w niej zmian. Dostrzegą to zarówno potencjalni inwestorzy, jak i osoby szukające działki pod budowę nowego domu” (Gaweł 2011, s. 179).

Żeby opisana wyżej zasada mogła faktycznie działać, konieczna jest autentyczna współpraca obiektu oraz podmiotu zarządzającego szlakiem kulturowym z otoczeniem społecznym. To z kolei będzie możliwe dopiero po dokładnym rozpoznaniu tego otoczenia, stworzenia mapy interesariuszy każdego obiektu oraz całego szlaku. Otoczenie szlaku bowiem – jak w przypadku każdej organizacji, a tak należy go w tym kontekście traktować – jest dla niego zarówno źródłem szans, jak i zagrożeń. Chodzi więc nie tylko o pozyskanie informacji na temat interesariuszy, ale wypracowanie przemyślanego i konsekwentnie realizowanego scenariusza wchodzenia z nimi w różnego rodzaju interakcje. W tym kontekście staje się również jasne, że jeśli szlaki pielgrzymkowe mają stać się autentycznie funkcjonującymi produktami turystyki kulturowej, muszą zostać poddane świadomemu i konsekwentnie realizowanemu zarządzaniu.

Zarządzanie szlakami kulturowymi – perspektywa zmian

Biorąc pod uwagę praktykę funkcjonowania szlaków pielgrzymich w Małopolsce, zakładając dalszy ich rozwój i zwiększanie potencjału, również jako produktu turystycznego, konieczne jest wprowadzenie istotnych zmian w dwóch obszarach:

- pierwszy został zasygnalizowany wyżej, chodzi o szeroko pojęty proces świadomego zarządzania szlakami, systematyczną, uporządkowaną pracę nad ich rozwojem w celu osiągnięcia zdefiniowanych celów;
- drugi (siłą rzeczy wywodzący się z powyższego) dotyczy – jeśli tak można to określić – merytorycznych podstaw funkcjonowania szlaków pielgrzymich, przygotowania się na wciąż postępujące zmiany społeczne.

Zarządzanie szlakami kulturowymi doczekało się stosunkowo obfitej literatury (zajmuje się tym grupa naukowców związanych z Wydziałem Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ – poza autorem niniejszego tekstu są to m.in. Ewa Bogacz-Wojtanowska, Anna Góral, Agnieszka Konior; w Poznaniu środowisko skupione wokół Armina Mikosa von Rohrscheidt i czasopisma „Turystyka Kulturowa”; w Katowicach Adam Hajduga, na co dzień zajmujący się jednocześnie zarządzaniem śląskim Szlakiem Zabytków Techniki) zarówno naukowej, jak i o charakterze popularnym, poniżej przedstawione zostaną więc jedynie podstawowe założenia dotyczące tego obszaru.

Nie jest możliwe zarządzanie szlakiem dziedzictwa kulturowego, jeśli nie zajmuje się tym wyspecjalizowana w tym procesie struktura organizacyjna. Ważne jest, żeby było to działanie standardowe, a więc nie dopisanie kolejnych obowiązków jakiejś komórce organizacyjnej np. w urzędzie marszałkowskim czy innemu podmiotowi. Chodzi o codzienną pracę na rzecz szlaku, również tę o wymiarze koncepcyjnym, zachowywanie kontaktu z podmiotami tworzącymi strukturę, moderowanie strony internetowej, zachowywanie ciągłego kontaktu z osobami reprezentującymi obiekty itp. Wszystko to będzie miało sens, jeśli zostaną zdefiniowane cele dla konkretnego szlaku kulturowego – po co, dla kogo, w jakiej perspektywie, jakimi narzędziami. Jeśli cele, do których ma dążyć szlak nie zostaną zdefiniowane, nie będzie możliwe stwierdzenie czy jest on dobrze zarządzany. „Konieczne jest podjęcie refleksji nad znaczeniem szlaku, drogach jego rozwoju, celach i zadaniach stojących przed nim itd. Prymarne względem innych działań powinno być sformułowanie misji i wizji oraz celów strategicznych struktury. W kontekście tego musi zostać przeprowadzona analiza strategiczna szlaku, badanie jego potencjału, jak również szacowanie ryzyk i zagrożeń. Realne zarządzanie szlakiem – biorąc pod uwagę jego heterogeniczną strukturę oraz rozrzucenie obiektów nierzadko na dużym obszarze – wymaga opracowania strategii, która poza określeniem celów strategicznych i operacyjnych, musi zawierać mierzalne wskaźniki, pozwalające kontrolować wykonalność założonego planu. Warunkiem koniecznym dla zapewnienia powodzenia opisanych działań, jest włączenie do procesu opracowywania strategii przedstawicieli wszystkich obiektów tworzących szlak. Wydaje się, że tylko zarządzanie partycypacyjne może zagwarantować sukces w kontekście całej struktury” (Gaweł 2017, s. 319).

W opisanym wyżej wymiarze jedna sprawa wydaje się szczególnie istotna: każdy szlak musi odnaleźć własną tożsamość, konieczna jest refleksja nad unikatowym wymiarem każdego obiektu, a przez to całego szlaku. Nietrudno wskazać punkty wspólne dla procesu zarządzania wszystkimi szlakami

dziedzictwa kulturowego, ale o ostatecznym sukcesie w dużej mierze będzie decydowała właśnie umiejętność odnalezienia własnych unikatowych przewag. To one powinny posłużyć ostatecznemu formowaniu obiektów na szlaku.

Druga perspektywa zmiany jest o wiele trudniejsza, ale w istocie warunków brzegowych jej zaistnienia jest ten sam, co w przypadku zmiany opisywanej powyżej – musi znaleźć się odpowiednia grupa osób, która będzie chciała tych zmian dokonać. Konkretnie chodzi o to, że potrzebny jest decydent, zdeterminowany na tyle, aby przygotować szlak, jego właściciele/dysponentów na zmianę (czasem będzie to całe środowisko, np. przedstawiciele samorządu albo duchowni zarządzający poszczególnymi obiektami), a następnie menedżer na tyle doświadczony, że będzie w stanie oba te procesy przeprowadzić.

Ta druga perspektywa zmiany jest o tyle trudniejsza, że wymaga pa-trzenia w dal ponad własnymi ugruntowanymi przekonaniem, dostrzeżenia drgnień otoczenia, które być może wydają się jeszcze na tyle nieistotne, że można je pominąć. Innymi słowy potrzebny jest ktoś, kto w teoretycznie bezpiecznej i komfortowej dla organizacji (szlaku) sytuacji, z pełną determinacją będzie przeprowadzał zmianę związaną z koniecznością poszukiwania nowych odbiorców dla tych szlaków, po części będzie szukał dla nich nowej tożsamości (o czym poniżej). Nie jest to sytuacja wyjątkowa, w życiu każdej organizacji człowiek potrafiący patrzeć w dal, często w opozycji do przekonań części współpracowników, jest bezcenny¹.

Aktualnie wszystko wydaje się doskonale rozwijać. Jak wykazano powyżej konieczne jest jedynie wdrożenie procesów zarządzania poszczególnymi szlakami, co zapewne zwiększy jeszcze ich popularność. Zgodnie z danymi za rok 2017 Małopolskę odwiedziło blisko 16 milionów turystów – wydaje się więc, że przyszłość szlaków pielgrzymich jawi się w radosnych barwach, wystarczy dotrzeć z informacją o nich. Nie należy jednak zapominać, że procesy postępujące na Zachodzie dotkną również Polski, choć na razie proces ten nie ma jeszcze tak wielkiej siły jak w zachodniej części kontynentu – chodzi o postępującą sekularyzację społeczeństwa. Zgodnie z badaniami amerykańskiej pracowni Pew Research Center, odpływ wiernych z Kościoła jest w Polsce procesem najgwałtowniejszym w skali świata, coraz mniej osób regularnie uczestniczy w mszach świętych (Goluch 2018). Wynik ten potwierdzają badania Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego (*Badania: coraz mniej wiernych...*). Wiele mediów, również tych związanych z kościołem, pisze od lat o kryzysie powołań – dość powiedzieć, że na pierwszym roku krakowskiego seminarium w roku akademickim 2018/19 rozpoczęło naukę zaledwie 17 alumnów

1 Interesująco w kontekście zmiany opisywanej z tej perspektywy pisze Charles Handy w książce *Wiek paradoksu. W poszukiwaniu sensu przyszłości*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1996, s. 55–58.

(Folfasińska 2018), zaś w kieleckim – 4 (Płaska 2018). Takich sygnałów nie można lekceważyć w kontekście rozwoju szlaków pielgrzymich, a więc – z założenia – takich, których odwiedziny w dużej mierze wiążą się z motywacją religijną. Co zatem należy zrobić? Wydaje się, że są dwie drogi, którymi powinni podążać zarządzający tego typu trasami.

Pamiętając o tym, że są to obiekty sakralne i należy traktować je z należnym im szacunkiem, trzeba przygotować je na przyjęcie odwiedzających, którzy nie tylko nie są religijni, ale być może nawet nie znają podstaw wiary (należy założyć, że takich osób będzie przybywać). W związku z powyższym obiekty na szlakach pielgrzymich powinny być miejscami, które dają możliwie wiele informacji na temat tradycji wiary, ikonografii, kontekstu historycznego. Należy również zadbać o maksymalne rozszerzenie kontekstu o elementy kulturowe, dziedzictwa niematerialnego, osadzenie w historii regionu. W ten sposób obiekt sakralny będzie miał nie tylko wymiar związany z religią, ale podkreślone zostaną jego głębokie związki z otoczeniem, w którym się znajduje. W przypadku obiektów o dużej skali (np. historyczne opactwa) możliwe jest rozszerzanie działalności o nowe obszary: rozbudowany program kulturalny, dystrybucja produktów regionalnych itp.

Wydaje się, że za modelowe w tym kontekście można wskazać działania podejmowane przez opactwo Benedyktynów w Tyńcu. Kiedy trafiamy na jego stronę internetową <http://opactwotyńskie.pl>, widzimy przede wszystkim informacje związane z działalnością religijną (zakładki: „Msze święte”, „Intencje”, „Skrzynka modlitewna”, „Powołanie” itd.). Tym sposobem nie mamy najmniejszych wątpliwości jakiego charakteru miejsce odwiedzamy. Kiedy wejdziemy w zakładkę „Zwiedzanie” znajdujemy informację o następującej treści: „Zapraszamy do zwiedzania klasztoru z przewodnikiem i zachęcamy do odwiedzenia muzeum opactwa”, dalsze informacje mają się znajdować na stronie Fundacji Chronić Dobro (aktywny link). To właśnie tam dowiadujemy się o skale działania opactwa Benedyktynów. Znajdujemy tu szczegółowe informacje o wizycie w opactwie i muzeum klasztornym (godziny otwarcia, ceny, zwiedzanie, udogodnienia dla osób niepełnosprawnych). Znajdują się tu również opisy prowadzonych warsztatów, seminariów, realizowanych projektów oraz działalności edukacyjnej (programy dedykowane dzieciom, młodzieży, rodzinom, niewidomym; możliwe jest pobranie materiałów dla nauczycieli, którzy mogą przygotować klasę przed wizytą w opactwie). Bogactwo aktywności i profesjonalizm w opracowaniu programu są imponujące. Mimo to znajdziemy tu również zakładkę... „Rekolekcje”.

I to drugi kierunek, który powinny realizować obiekty wchodzące w skład szlaków pielgrzymich, ale nie na zasadzie albo–albo, tylko równolegle. Pomińmy prezentowanego bogactwa aktywności tynieckiego opactwa (a jest jeszcze wydawnictwo z księgarnią oraz produkty benedyktyńskie), ani przez moment nie tracimy pewności, że jesteśmy w przestrzeni związanej z religią. Obiekty budujące szlaki pielgrzymie powinny pełnić funkcję naturalnego źródła informacji o tradycji wiary, ucząc np. odczytywania ikonografii. Nawet msze święte w historycznych miejscach zyskują wyjątkowe znaczenie, zwłaszcza przy zachowaniu odpowiedniego poziomu oprawy muzycznej. Zresztą ta ostatnia mogłaby być stałym elementem towarzyszącym zwiedzającym świątynie. W istocie chodzi o zapewnienie przeżyć, wrażeń nawet osobom niewierzącym – powinni mieć poczucie, że odwiedzone przez nich miejsce ma unikatowy i niezwykle charakter. I nie chodzi tu bynajmniej o komercjalizację sfery *sacrum*, wręcz przeciwnie, chodzi o to, by podkreślić jej znaczenie. Zapewne takie myślenie o obiekcie sakralnym bez trudu można wpisać w nurt ewangelizacyjny Kościoła.

Podsumowanie

Rozwój i zmiany małopolskich szlaków pielgrzymich są konieczne. Przedstawione powyżej propozycje należy traktować jedynie jako dopuszczalne rozwiązania, każdy obiekt – jak pisano wcześniej – powinien poszukiwać własnej tożsamości. Jeśli jednak szlaki pielgrzymie i tworzące je obiekty mają wciąż przyciągać turystów, jeśli mają mieć zapewnione nie tylko trwanie, ale i rozwój, musi zostać świadomie zbudowany wymiar doświadczeń, przeżyć. Coraz większa oferta zagospodarowania czasu wolnego powoduje, że właśnie tego poszukują turyści: intensywnych, unikatowych, głębokich przeżyć (zob. Pine B.J, Gilmore J.H. 2011). Nie ma wątpliwości, że obiekty sakralne są naturalnie predysponowane do kreowania takiego świata.

BIBLIOGRAFIA

- 800 tys. osób zwiedziło już Muzeum Domu Rodzinnego Jana Pawła II
(dok. elektron. <https://krakow.tvp.pl/30895106/800-tys-osob-zwiedzilo-juz-muzeum-domu-rodzinnego-jana-pawla-ii>, odczyt 22.10.2018).
- Badania: coraz mniej wiernych chodzi na msze (dok. elektron. <https://www.newsweek.pl/polska/coraz-mniej-wiernych-w-kosciolach/pox7wcm>, odczyt 23.10.2018).
- Bogacz-Wojtanowska E., Gawel Ł., Góral A. (red.), 2017, *Szlaki kulturowe jako medium zmian w kulturze*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Kraków.
- Czerniewicz-Umer T. (red.), 1999, *Kraków*, Wydawnictwo Wiedza i Życie, Warszawa.
- Estreicher K., 1938, *Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice*, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków.
- Folfasińska J., *Powitanie nowych kleryków* (dok. elektron. <https://krakow.gosc.pl/doc/5044831.Powitanie-nowych-klerykow>, odczyt 22.10.2018).
- Gawel Ł., 2011, *Szlaki dziedzictwa kulturowego. Teoria i praktyka zarządzania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Gawel Ł., 2017, *Portfolio Szlaku Architektury Drewnianej województwa małopolskiego(w)* Bogacz-Wojtanowska E., Gawel Ł., Góral A. (red.), *Szlaki kulturowe jako medium zmian w kulturze*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Kraków.
- Goluch B., 2018, *Coraz mniej Polaków w kościołach. Największy na świecie spadek* (dok. elektron. <https://wiadomosci.wp.pl/coraz-mniej-polakow-w-kosciolach-najwiekszy-na-swiecie-spadek-6302573720295553a>, odczyt 18.10.2018)
- Góral A., 2017, *Szlaki kulturowe jako medium zmian w kulturze* [w:] Bogacz-Wojtanowska E., Gawel Ł., Góral A. (red.), *Szlaki kulturowe jako medium zmian w kulturze*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Kraków.
- Lipnica Murowana: Otwarcie szlaku św. Szymona
(dok. elektron. <https://info.wiara.pl/doc/168039.Lipnica-Murowana-Otwarcie-szlaku-sw-Szymona>, odczyt 20.10.2018).
- Orzechowska-Kowalska K., 2009, *Europejskie Szlaki Kulturowe Rady Europy*, „Turystyka Kulturowa”, nr 12.
- Pine II B. J., Gilmore J.H., 2011, *The experience economy*, Harvard Business Review Press, Boston.
- Płaska M., *Inauguracja roku akademickiego w kieleckim seminarium*
(dok. elektron. <http://www.radio.kielce.pl/pl/post-76835>, odczyt 22.10.2018).
- Rekordowa frekwencja w Muzeum Jana Pawła II
(dok. elektron. <https://www.malopolska.pl/aktualnosci/biznes-i-gospodarka/rekordowa-frekwencja-w-muzeum-jana-pawla-ii>, odczyt 25.10.2018).

- Rohrscheidt von A.M., 2010, *Turystyka kulturowa. Fenomen. Potencjał. Perspektywy*, Wydawnictwo KulTour.pl, Poznań.
- Skowrońska M., 2016, *Małopolskie sanktuaria. Region dobry na pielgrzymki*, „Wyborcza.pl Kraków” (dok. elektron. <http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,35798,20428443,malopolskie-sanktuaria-region-dobry-na-pielgrzymki.html>, odczyt 10.10.2018).
- Starzak G., 2017, *Do sanktuarium Bożego Miłosierdzia pielgrzymują wierni z całego świata*, „Dziennik Polski” (dok. elektron. <https://dziennikpolski24.pl/do-sanktuarium-bozego-milosierdzia-pielgrzymuja-wierni-z-calego-swiata/ar/12400008>, odczyt 2.11.2018).
- Strategia rozwoju województwa małopolskiego na lata 2011–2020*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2011.
- Żuk I., 2018, *Badanie ruchu turystycznego w województwie małopolskim w 2017 roku. Raport końcowy*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków.

STRONY INTERNETOWE

- <http://kultura.benedyktyni.com/wizyta-w-opactwie/> (Fundacja Chronić Dobro)
- <http://opactwotynieckie.pl/pl/zwiedzanie-opactwa/>
(Opactwo Benedyktynów w Tyńcu)
- <http://www.malopolskadroga.swjakub.pl/> (Małopolska Droga św. Jakuba)
- <https://www.malopolska.pl/urzed-marszalkowski/departamenty/departament-turystyki-i-sportu/poludniowozachodni-szlak-cysterski> (Południowo-Zachodni Szlak Cysterski)

DR HAB. EWA BOGACZ-WOJTANOWSKA, PROF. UJ
INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH
WYDZIAŁ ZARZĄDZANIA I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ
UNIwersytetu Jagiellońskiego

Światowe
Dni Młodzieży 2016
w Krakowie
jako fenomen
społeczny,
kulturowy
i religijny.
Podsumowanie
badań

EWA BOGACZ-WOJTANOWSKA

Wprowadzenie

Światowe Dni Młodzieży (ŚDM) zostały po raz pierwszy zorganizowane w 1986 roku przez papieża Jana Pawła II w Rzymie. Od tego spotkania (350 tysięcy młodych ludzi), w ciągu trzydziestu lat stały się globalnym wydarzeniem, w którym jednorazowo udział bierze nawet 3 mln katolików z całego świata (Dziwisz 2016). Wydarzenia te mają jasne religijne przesłanie, polegające na wzajemnym przeżywaniu wspólnoty i są jednym z najważniejszych sposobów współczesnej ewangelizacji Kościoła katolickiego (Esteves 2016). Warto wymienić kilka najważniejszych cech Światowych Dni Młodzieży (Rymarz 2007; Rymarz 2008; Manson 2010; Cornelio 2014; Bogacz-Wojtanowska i in. 2016). Przede wszystkim są fenomenem chrześcijańskiej młodzieży, która w określonych interwałach (3–4 lata) gromadzi się na spotkaniach w różnych miejscach na świecie. Spotkania mają charakter modlitewny, ale także prezentacji własnej kultury (przyjmujący-gospodarze) oraz przyjęcia innej (pielgrzymi-przybywający). Po drugie, ŚDM przez ostatnie 20 lat stały się

także wyróżniającym społecznym fenomenem, w szczególności dlatego, że są powodem spotkania najliczniejszej grupy młodych ludzi na świecie, głównie o motywacjach religijnych i pielgrzymkowych. Po trzecie, ŚDM od początku swojego funkcjonowania są postrzegane przez badaczy i obserwatorów nie tylko jako wydarzenie o charakterze *stricte* religijnym, ale przede wszystkim kulturowym i społecznym (nie ma jednak zbyt wielu badań tego fenomenu). Uczestnicy ŚDM wykazują nie tylko religijne motywacje udziału w kolejnych edycjach spotkań. Równoległe występuje zainteresowanie odległymi w przypadku wielu uczestników krajami (kontynentami), ich kulturą, jak również chęć spotkania z innymi kulturami. Po czwarte, uczestnicy ŚDM wchodzą w bezpośrednie interakcje ze sobą, stając się nie tylko biernymi obserwatorami miejsca, ale również w istotny sposób wpływając na jego środowisko społeczne. Tym sposobem dochodzi do wymiany kulturowej, której uczestnicy wzbogacają miejsce odwiedzin, jednocześnie będąc wzbogacanymi przez kulturę docelowej destynacji.

Tak rozumiane Światowe Dni Młodzieży to przede wszystkim fenomen spotkania różnych ludzi w jednym miejscu. Spotkania, które ma różnorodny, czasem niespotykany i zaskakujący przebieg. Podczas Światowych Dni Młodzieży w Krakowie naprzeciw siebie, w ciągu jednego tygodnia, stanęli przybysze-pielgrzymi z całego świata i polscy gospodarze. Ci ostatni byli uczestnikami ŚDM w różnych rolach – także jako uczestnicy wydarzeń religijnych, ale również jako gospodarze przyjmujący pielgrzymów, przedstawiciele instytucji publicznych, organizacji pozarządowych i wreszcie przedsiębiorców. Spotkanie to bowiem zaowocowało pewnymi wyobrazeniami lub zmianami wyobrażeń zarówno o gospodarzach, jak i pielgrzymach oraz wyobrazeniami i sądami o Polsce, jako miejscu tego spotkania. W opracowaniu prezentuję fenomen spotkania w wymiarze społecznym, kulturowym i religijnym, w szczególności:

- Motywacje, jakimi kierowali się pielgrzymi, przybywając na Światowe Dni Młodzieży w Krakowie, jak również powody, jakie przyświecały gospodarzom przyjmującym pielgrzymów w swoich domach.
- Sposoby uczestnictwa w ŚDM zarówno pielgrzymów, jak i gospodarzy – przypadek spotkań nie tylko modlitewnych.
- Wydarzenia podczas ŚDM, które inspirowały zarówno pielgrzymów, jak i gospodarzy.
- Wrażenia pielgrzymów-uczestników ŚDM podczas ich trwania, jak również opinie po wydarzeniach widziane przez gospodarzy, przedstawicieli instytucji publicznych, pozarządowych i przedsiębiorstw.

Opracowanie powstało na podstawie badań jakościowych, przeprowadzonych w trakcie trwania Światowych Dni Młodzieży, jak również w 3 miesiące po ich zakończeniu. Pierwsze z nich przeprowadzono podczas Światowych Dni Młodzieży w Krakowie, w ostatnich czterech dniach spotkania (od czwartku do niedzieli, 28–31 lipca 2016 r.). Na próbie 368 pielgrzymów, ze wszystkich kontynentów, przeprowadzono 300 jakościowych wywiadów częściowo skategoryzowanych. Drugie, także wywiady częściowo skategoryzowane, w okresie od 20 października do 15 listopada 2016 roku, z przedstawicielami instytucji publicznych, przedsiębiorców i gospodarzy przyjmujących pielgrzymów (razem 200 osób).¹

Motywacje uczestnictwa pielgrzymów i przygotowania gospodarzy do Światowych Dni Młodzieży w Krakowie

W Światowych Dniach Młodzieży uczestniczyli pielgrzymi o różnych motywacjach. Możemy się im przyjrzeć z perspektywy ról, które sami określali i wskazywali dla siebie podczas badań. Role te, to pielgrzym (uczestnik), wolontariusz, duszpasterz, lider (opiekun grupy), dziennikarz i inne, określone przez badanych.

Wśród grupy **wolontariuszy** badanych podczas ŚDM, główne motywacje wiązały się z poczuciem służby, chęcią wsparcia i pomocy w organizacji spotkania, pomagania pielgrzymom i innym uczestnikom w trakcie spotkań, mszy świętych i innych uroczystości. Czasem było to związane także z powtórным doświadczeniem tego wydarzenia, chęcią oddania czegoś dobrego innym.

Czasem ta chęć pomocy była niejako wywołana, spowodowana apelem duszpasterza, organizacji katolickiej czy osób bliskich, niekiedy to „wywołanie” było pośrednie, gdyż ktoś bliski był uczestnikiem ŚDM i wolontariusz chciał towarzyszyć w doświadczeniach i wydarzeniach z nimi związanych. Bywało też tak, że służba, chęć niesienia pomocy była równoległa ze świadomością posiadania pewnych kompetencji, które były przydatne dla pielgrzymów i organizacji ŚDM, na przykład znajomość języka obcego czy znajomość miasta Krakowa.

Poza poczuciem i chęcią służby innym, najważniejsze motywacje odnosiły się do różnorodnie opisywanej potrzeby religijnej. Niektórzy chcieli uczestniczyć w programie ŚDM, inni opisywali motywacje związane z pogłębieniem wiary, jak również jej manifestacją. Ważne było także duchowe przeżycie, uczestnictwo, integracja z innymi wiernymi, jak również powrót do kościoła i korzeni, odnowienie wiary i konieczność, moralne zobowiązanie

1 Szczegółowy opis metodologii badań znajduje się w publikacji Bogacz-Wojtanowska, E.; Gaweł, Ł.; Góral, A. red. (2016), *Światowe Dni Młodzieży 2016 jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny*, Kraków: Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski.

do uczestnictwa w najważniejszym, katolickim wydarzeniu. Istotne dla wolontariuszy było także spotkanie z papieżem. Poza tym wspomniano kwestię wspólnoty, grupowej zabawy i radości oraz dość częste w wypowiedziach możliwe spotkanie, poznanie z ludźmi z różnych krajów i kontynentów.

Przeprowadzone badania jakościowe na uczestnikach ŚDM – a zarazem **liderach** grup pielgrzymkowych – także pozwalają zaprezentować ich najważniejsze motywacje uczestnictwa. Przede wszystkim ich udział w Światowych Dniach Młodzieży wiązał się z ich głęboką wiarą, spotkaniami religijnymi nie tylko z papieżem Franciszkiem, ale także istotnymi postaciami, które kształtowały postawy religijne liderów grup pielgrzymkowych (np. inicjatorzy wspólnot). Istotne były także chęć spotkania, odwiedzin i modlitwy w miejscach związanych z postacią papieża Jana Pawła II.

Bardzo ważną motywacją liderów było także poczucie wspólnoty, bycie częścią lokalnego i zarazem globalnego spotkania, chęć zjednoczenia się z ludźmi, którzy wyznają tę samą wiarę i wartości, jak również świadomość i potrzeba zaprezentowania pewnej deklaracji i siły moralnej zjednoczenia katolików. Liderzy grup mieli także poczucie reprezentacji kraju z którego pochodzili (zwłaszcza ci, których było niewielu z niektórych państw), jak również z powodu zebrania się grupy towarzyszy podróży, co uatrakcyjniało spotkanie w Krakowie.

Sporą grupę stanowili pracownicy administracji kościelnej czy duszpasterze diecezjalni, którzy opiekowali się swoimi grupami, nierzadko dość licznymi. Mieli oni głębokie misyjne zobowiązania, ale także silną chęć prowadzenia i opiekowania się swoimi podopiecznymi.

Częste motywacje liderów były zbliżone do ogółu pielgrzymów – chęć spotkania, doświadczenia i przeżycia wydarzeń w ramach ŚDM, bycie razem z młodymi ludźmi z całego świata. Byli też i tacy, którzy podkreślali możliwość podróżowania, doświadczenie nowych miejsc i ludzi.

Liderzy grup uczestniczących w Światowych Dniach Młodzieży w Krakowie wykazywali się także pewną aktywnością. Przede wszystkim zwiędzali istotne miejsca i zabytki Krakowa i województwa małopolskiego. W szczególności były to kościoły i muzea, ale także inne miejsca, co zależało często od słabej znajomości Krakowa lub wcześniejszych doświadczeń miasta. Niektórzy liderzy zwracali uwagę na aktywność w ramach wspólnej zabawy, na taniec i śpiew, uczestnictwo w koncertach i festiwalach z oferty ŚDM wraz z grupami, które były pod ich opieką. Jeszcze inni dowodzili, że brakowało im czasu w skorzystaniu z oferty kulturalnej czy turystycznej, gdyż czas ich i ich podopiecznych został w pełni wykorzystany przez bezpośredni program ŚDM.

Dla wielu liderów, którzy uczestniczyli w Światowych Dniach Młodzieży jednocześnie opiekując się swoimi grupami uczestników, najistotniejszym obszarem aktywności było jednak uczestniczenie w wydarzeniach religijnych, otwarcie się na przeżycia duchowe, których można doświadczyć tylko podczas takich spotkań młodzieży. Aktywność religijna była więc dla nich najważniejsza, to jej podporządkowywali wszystkie pozostałe, możliwe działalności.

Powody uczestnictwa w ŚDM duszpasterzy (często zarazem w roli liderów grup) były przede wszystkim dwojakie: chęć opieki nad młodymi pielgrzymami, których przywiódło się do dalekiego kraju (w szczególności byli to duszpasterze z innych kontynentów), towarzyszenie im, wspieranie i obecność w ich doświadczeniu. Po drugie, wskazywali na pewną służebność uczestnictwa, która nie wykluczała motywacji własnych, ale podkreślali reprezentację pewnego kościoła czy diecezji. Młodzi klerycy i księża wskazywali także na konieczność uczestnictwa w ŚDM, potrzebę rozwoju swojego życia duchowego, celebrowanie wiary z papieżem Franciszkiem, możliwość spotkania z innymi wiernymi.

W badanej grupie tylko kilku pielgrzymów to byli dziennikarze. Wskazywali motywy zawodowe – prowadzenie studia czy pracę w projekcie medialnym. W przypadku pilotów i przewodników, których także było tylko troje, motywacje były albo biznesowe, albo religijne.

Najliczniejszą grupę stanowili podczas ŚDM zwyczajni pielgrzymi, pochodzący z różnych krajów i kontynentów. Przytłaczająca większość wskazywała motywy religijne jako powody przyjazdu do Krakowa na Światowe Dni Młodzieży. Pamiętając o kwestiach pewnych nieprecyzyjności językowych, definiowali swoje potrzeby uczestnictwa w wydarzeniu religijnym w następujący sposób:

- Poznanie własnej drogi religijnej, pielgrzymowanie jako element wiary.
- Świadectwo wiary, manifestowanie, radość z bycia wierzącym, chęć bycia częścią wspólnoty wierzących, spotkanie z nimi.
- Chęć pogłębienia, wzmocnienia wiary, ale także nawiązania silniejszej relacji z Bogiem, duchowy rozwój.
- Spotkanie z miłosierdziem Boga.

Do motywacji religijnych należy także dodać wszystkie te, które wiązały się z chęcią pójścia drogą Jana Pawła II, odwiedzenie jego miejsc młodości, miasta w którym żył, jak również przejście Jego ścieżkami. Istotna była także motywacja spotkania z papieżem Franciszkiem, chęć spotkania, posłuchania Go, towarzyszenia w drodze.

Bardzo wielu wśród uczestników to weterani tego typu wydarzeń, którzy zachwycili się wcześniejszymi spotkaniami z papieżami, atmosferą i wspólnotą, sposobem przeżywania wiary i w związku z tym kolejny raz chcieli w wydarzeniu uczestniczyć. Inni z kolei usłyszeli o ŚDM od rodziców, bliskich czy przyjaciół i chcieli sami doświadczyć tych wydarzeń.

Wyraźnie w wypowiedziach pielgrzymów pojawia się także chęć spotkania – podobnych sobie, innych, wierzących, młodych czy zaangażowanych. To, oprócz motywacji religijnych, drugi powód przybycia na ŚDM. Często równolegle wymieniany. ŚDM dla badanych było platformą, miejscem i obszarem spotkania, samo spotkanie było elementem pragnienia przybycia. Zbudowanie wspólnoty z drugim człowiekiem, jakkolwiek go opisywano, było bardzo mocnym ogniwem spinającym motywację pielgrzymów.

Prócz chęci poznania innych, młodych ludzi, jak i oczywiście motywacji religijnych, istotną kwestią w opiniach stanowiła też chęć poznania nowego kraju, czyli motywacja turystyczna.

Powody przyjęcia pielgrzymów w domach gospodarzy

Motywacje przyjęcia pielgrzymów we własnych domach i chęć zaangażowania się w działania ŚDM były różne wśród badanych polskich gospodarzy. Przede wszystkim była to kwestia poczucia wspólnoty, bycia chrześcijaninem i wynikające z tego poczucie pewnego obowiązku, zobowiązanie, które trzeba wypełnić. Inni podkreślali raczej chęć niesienia pomocy, szczególnie młodym ludziom, gdzie empatycznie wyobrażano sobie, że będą mieć kłopoty z odnalezieniem się w obcym dla nich kraju. Inni twierdzili, że chęć pomocy wynika z posiadanych warunków lokalowych i znajomości języka obcego. Byli też i tacy, którzy wierzyli we wzajemność, że oni pomagając, kiedyś otrzymają pomoc. Ta wzajemność, różnie pojmowana i rozumiana, pojawiała się stosunkowo często w wypowiedziach gospodarzy. Szczególną grupę stanowili ci gospodarze, którzy kiedyś doświadczyli gościnności i schronienia za granicą. Byli obdarzeni gościną, zaufaniem, wsparciem, w związku z tym za naturalny odruch uznawali własną gościnę. Byli też uczestnicy Światowych Dni Młodzieży, którzy uznali że mogą pomóc, pamiętając o swoich doświadczeniach.

Odruch wzajemności był także związany z pielgrzymkami i pielgrzymowaniem gospodarzy. Duża grupa badanych miała własne doświadczenia pielgrzymowania, zwłaszcza na Jasną Górę. Pamiętając lub wspominając troskę i wsparcie gospodarzy na ich drodze, postanawiali, że muszą uczynić to samo. Niektórzy podkreślali doświadczenia własne, własnej rodziny, inni zwracali

uwagę na pielgrzymowanie własnych dzieci, za pomoc którym także chciano się odwdziżyć. Jeszcze inni zwracali uwagę na potrzebę otwarcia na drugiego człowieka, której sami doświadczyli.

Pojawiająca się w wielu wypadkach kwestia rodziny i decyzji o przyjęciu pielgrzymów, miała także silny wyraz motywacyjny. W przypadku wielu motywacji gospodarzy istotne były bowiem wspólne, rodzinne decyzje, wynikające z bycia we wspólnocie parafialnej, posiadania takich a nie innych przekonań i wartości, jak również z chęci pokazania Polski i polskiej kultury. Niektórzy podkreślali także, że niebagatelną rolę odgrywały dzieci, które uczestniczyły w różnych typach wolontariatu, jak również były zaangażowane w przygotowaniach w ramach ŚDM. Co ciekawe, niektórzy podkreślali, że posiadali odpowiednie warunki, inni zaś, że mimo tego że ich nie mają, rodzina powinna gościć rodziny.

Rodzinie także podkreślano kwestię i potrzebę bycia gościnnym. Hasło potrzeby przyjęcia pielgrzymów, w wielu badanych rodzinach miało wymiar gościnności, chęci okazania tej cechy, która wyróżnia Polaków. Niektórzy podkreślali rodzinne tradycje gościnności, pewne rytuały, które mają miejsce w polskich rodzinach i wiążą się z przyjmowaniem gości, przygotowaniem dla nich domu.

Warto wskazać także na wspomniane kwestie znajomości, które posiadali gospodarze. Byli bezpośrednio proszeni o pomoc, dzieci ich znajomych przyjeżdżały do Polski w związku z ŚDM, więc starali się temu sprostać. Z innych, rzadziej pojawiających się motywacji, gospodarze wskazywali możliwość poznania innych ludzi oraz zachęcanie ze strony instytucji kościelnych, w szczególności parafii i własnych proboszczów, którzy apelowali o pomoc wiernych (także władających językami), jak również przełamywali pewne wahania, niepokój i brak pewności co do podjęcia konkretnego działania w ramach ŚDM. Wyraźnie więc można dostrzec, że w wielu wypadkach aktywność księży w parafiach przynosiła określony skutek.

Sposób uczestnictwa w Światowych Dniach Młodzieży

Uczestnicy Światowych Dni Młodzieży z różnych powodów brali w nich udział i w różny sposób w nich uczestniczyli. Sposób uczestnictwa niewątpliwie zależał od przyjętych motywacji, posiadanych potrzeb i oczekiwań. Światowe Dni Młodzieży były dla wielu osób czasem szczególnym. Dla osób pielgrzymujących były możliwością zobaczenia papieża, doświadczenia różnych przeżyć religijnych, duchowych i kulturowych, a dla wszystkich uczestników także okazją do zobaczenia, zapoznania się i próbą zrozumienia innego narodu z innymi

tradycjami i historią. To spotkanie kultur oraz wspólnota wiary zdecydowała, że uczestnicy na wielu różnych poziomach i w różnych formach angażowali się w wydarzenie, jakim było ŚDM.

Jako pielgrzymi, przybywający specjalnie z okazji obchodów ŚDM, zdecydowali się przede wszystkim korzystać z programu, jaki został specjalnie przygotowany przez organizatorów na tę okazję, czyli z festiwalu, mszy, katechez, koncertów czy zwiedzania. Tym samym uczestnicy towarzyszyli papieżowi między innymi na Błoniach, w Łagiewnikach i podczas mszy pożegnalnej w Brzegach, ale nie tylko – bo także podczas każdej podróży papieża. Przemieszczali się razem z Nim, korzystając z każdej nadążającej się okazji, aby Go spotkać i zobaczyć.

Przyjechali, aby wziąć udział w wydarzeniach religijnych, skupiając się na przeżyciach duchowych. Obok wydarzeń przewidzianych w programie ŚDM, pielgrzymi szukali religijnych i duchowych doznań, między innymi zwiedzając i modląc się w różnych kościołach. Wśród instytucji religijnych dużym zainteresowaniem cieszyły się Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach, sanktuarium Świętego Jana Pawła II i Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się!”. Celem turystyczno-religijnym wielu pielgrzymów były także inne, poza Krakowem, małopolskie miasta. Wśród takich miejsc wymieniane były przede wszystkim: Wadowice, Kalwaria Zebrzydowska, Tychy, Częstochowa, Legnica. To te miejsca uczestnicy ŚDM najczęściej włączali w swój plan pobytu w Polsce.

Wszyscy pielgrzymujący mogli także uczestniczyć w ŚDM poprzez udział w licznych wydarzeniach kulturalnych, organizowanych zarówno w Krakowie, jak również w miejscach zakwaterowania. Specjalnie dla nich przygotowano między innymi wystawy w muzeach, zorganizowano koncerty, imprezy sportowe, warsztaty, katechezy, pokazy tańców, wieczory integracyjne w parafiach.

Polacy uczestniczyli w ŚDM w różnych rolach. Przede wszystkim jako gospodarze, osoby przyjmujące pielgrzymów, zapewniające im nocleg, wyżywienie i komfort. Była to dla nich rola ważna, wymagająca od nich odpowiedzialności i poświęcenia, lecz dzięki niej mieli poczucie, że uczestniczą w tych dniach w sposób szczególny, oferując potrzebującym wsparcie i pomoc.

Polacy uczestniczyli w wydarzeniach religijnych także za pośrednictwem mediów. Transmisja telewizyjna ŚDM była szczególnie istotna dla tych osób, które nie mogły wziąć czynnego udziału w spotkaniu z papieżem, na przykład ze względu na stan zdrowia lub obowiązki zawodowe.

Wielu przebywających w tym czasie w Krakowie uczestniczyło w ŚDM jako liderzy grupy i wolontariusze. W ten sposób chcieli pokazać swoje zaangażowanie oraz wiarę. Czasami rola ta nie pozwalała uczestniczyć im w spotkaniach z papieżem, gdyż obowiązki wynikające z formy uczestnictwa

to uniemożliwiały. Zdarzało się, że właśnie brak czasu, praca i inne obowiązki nie pozwalały jednak aktywnie uczestniczyć Polakom w ŚDM. Jednak mieli oni możliwość – pomiędzy i przy okazji tychże działań – obserwować i w ten sposób chłonąć atmosferę ŚDM.

Różnego typu instytucje i ich pracownicy uczestniczyli w ŚDM jako organizatorzy. Były to podmioty odpowiedzialne za przygotowanie, a następnie realizację celów i założeń związanych z działaniami w ramach ŚDM. Ich uczestnictwo koncentrowało się na zapewnieniu sukcesu temu wydarzeniu, w związku z tym starali się odpowiednio przygotować na wizytę pielgrzymów i papieża. Osoby te angażowały się między innymi w organizację wydarzeń kulturalnych i religijnych, opiekę nad pielgrzymami, zapewnienie im noclegu, wyżywienia i transportu, koordynację i kontrolę podejmowanych działań (np. marketingowych i promocyjnych), informowanie i relacjonowanie wydarzeń przy pomocy tradycyjnych i nowych mediów.

Część instytucji wykorzystała nadarzającą się okazję, aby między innymi spopularyzować własne działania, zainteresować pielgrzymów polską kulturą, tradycją i historią, a także jak najlepiej ich ugościć i w tym celu przygotowała specjalną ofertę dla pielgrzymów.

Gospodarze i pielgrzymi – wzajemne opinie po spotkaniu

Jednym z najbardziej zauważalnych zachowań Polaków, w opinii pielgrzymów ŚDM, jest gościnność. Była ona szeroko opisywana, czasem wręcz przytłaczająca, w szczególności robiła wrażenie na pielgrzymach, gdyż była skierowana do obcych, nieznanym. Tymczasem pielgrzymi czuli się niezwykle zaopiekowani, przyjmowani rodzinnie, zwykle także nie spodziewali się tak olbrzymiej dbałości, wynikającej z polskiej gościnności. Co ciekawe, ta gościnność miała powszechnie komentowany wydźwięk kulinarny – gospodarze pielgrzymów dokarmiali ich na każdym kroku, podobnie jak mieszkańcy na ulicach czy ludzie starsi. Gościnność polska bowiem była (i zapewne jest) w szczególności sposób powiązana z chęcią nakarmienia głodnego, dostarczenia wszystkiego co powinno mu uprzyjemnić pobyt, sprawić zadowolenie i poczucie bycia u siebie.

Tej zaobserwowanej, szczególnej gościnności towarzyszyły także – w oczach pielgrzymów – zadowolenie, życzliwość, radość mieszkańców Krakowa. Ale drugi typ zachowań, który w szczególny sposób obserwowali pielgrzymi, to opiekuńczość i chęć pomocy. Troska okazywana była pielgrzymom na każdym kroku spotkania, nawet w sytuacji bariery językowej.

Opiekuńczość Polaków okazywała się bardzo potrzebna, gdyż uczestnicy ŚDM często gubili się w mieście, ale także wsparciem były – prócz faktycznej pomocy (podwożenia samochodem, doprowadzenia do określonego punktu, narysowania czy podarowania mapy) – również postawa, uśmiech, cała mowa ciała, nastawienie na tak, na pielgrzymia i jego zadowolenie.

Pielgrzymi dostrzegali także polską religijność, głębokie zaangażowanie w praktyki religijne, co jednocześnie powodowało komfort u pielgrzymów, być może obawiających się odrzucenia własnej religijności w niektórych sytuacjach. Jeszcze inni dostrzegali różnice w praktykach religijnych, jednocześnie dowodząc, że religijność i wiara ma wiele subtelnych odmian, które wymagają rozmów i spotkań.

Inną, bardziej cechą niż zachowaniem zaobserwowanym przez zagranicznych pielgrzymów, było charakterystyczne dla nas, ich zdaniem, spojrzenie i wpływ historii. Okrutne doświadczenia, nie tylko wojny, ale także wielu lat zniewoleń spowodowały i zbudowały w nas (Polakach) cierpliwość, brak kapryśności i umiejętność adaptacji. Dla niektórych pielgrzymów była to raczej pewna polska sztywność, życie według zasad, reguł, dyscyplina, zasadniczość, uporządkowanie czy zorganizowanie (jako dziedzictwo komunizmu), pewna metodyczność i porządek w działaniu. Zwracali na to uwagę pielgrzymi z południa Europy, a także z Ameryki Południowej.

Z pozostałych cech i zachowań Polaków, pielgrzymi zwracali uwagę na szczerość i autentyczność naszych rodaków, pogodne zachowanie, otwartość na pielgrzymów, na „innych” z dalekich krajów, zarówno wśród młodych, jak i starszych.

Spotkanie kultur dotyka także i tych, którzy są gospodarzami, mieszkają w miejscu spotkania. Stąd, w prowadzonych badaniach w czasie Światowych Dni Młodzieży w Krakowie, prosiliśmy o opinie Polaków-pielgrzymów czy uczestników tego wydarzenia. Zwracaliśmy się o wyrażenie ich opinii na temat współuczestników, pielgrzymów z innych krajów. Co było najważniejsze podczas tego spotkania? Co zachwycało, wywołało wrażenie na naszych rodakach jeśli chodzi o pielgrzymów i samo wydarzenie?

Przede wszystkim Polacy zauważali **otwartość** uczestników Światowych Dni Młodzieży – rozumianą tutaj jako całkowite zniesienie dystansu pomiędzy uczestnikami, pozwalające na komunikację pomimo różnic językowych i barier kulturowych. To budziło wielkie wrażenie na Polakach, gdyż – po pierwsze spotkania były autentyczne, po drugie były pełne energii, wzajemnej życzliwości i wspólnej zabawy. Zanikał strach przed innym, obcym, nowym oraz obawy, zresztą wcale nierzadkie, jak będzie wyglądało spotkanie tłumów. Obawy przed wielokulturowym spotkaniem w jednym miejscu, pewien

strach przed innością były zastępowane otwartością, życzliwością, miłością braterską. Otwartość pielgrzymów miała wymiar często nie tylko wspólnej modlitwy i zabawy, ale – jak dostrzegali Polacy – także przejawiała się chęcią pomocy, wsparcia, wzajemną życzliwością, wyzwoleniem wspólnej, dobrej energii, często przez Polaków namacalnej.

Wspomniana już wyżej obawa przed wielokulturowym tłumem okazała się jednym z większych i bardzo mocno doświadczanych pozytywnych przeżyć naszych rodaków w ramach Światowych Dni Młodzieży. Okazało się bowiem, że spotkania z ludźmi z różnych, często bardzo – w opinii Polaków – egzotycznych miejsc czy państw były wydarzeniami niezwykle budującymi i mile zaskakującymi, ubogacającymi nie tylko samo spotkanie, ale także późniejsze doświadczenia.

Spotkanie różnorodnych kultur obfitowało w poznawanie innego kraju, wspólną modlitwę i śpiew czy spontaniczne realizowanie wspólnych zdarzeń. Zanikało całkowicie poczucie wrogości, pomimo istniejących barier językowych, pojawiała się wspólnota oparta często na bardzo prostych symbolach – przytulaniu, uścisku ręki czy wspólnym tańcu.

Polacy bardzo dobrze reagowali i doceniali budującą się **wspólnotę** między uczestnikami Światowych Dni Młodzieży w Krakowie. Powodowała ona poczucie jedności, budziła radość i entuzjazm, szczególnie atmosferę radości i spotkania, które buduje człowieka. Nasi rodacy obserwowali rodzenie się, powstawanie tej wspólnoty na ulicach, na spotkaniach, konferencjach czy duchowych wydarzeniach – mszach czy drogach krzyżowych. Co ważne, poczucie wspólnoty było odczuwalne w dużych grupach i w tłumie, powodowało także, że mieszkańcy współuczestniczyli w wydarzeniach. Charakterystyczną cechą zbudowanej wspólnoty, w oczach naszych rodaków, była radość, która rozszerzała się na obecnych, mieszkańców. Wyraźnie odczuwalne było „przejęcie” miasta przez radosnych pielgrzymów, wspólna modlitwa i zabawa – rozszerzająca się poza centra i miejsca spotkań, które wyznaczyli organizatorzy Światowych Dni Młodzieży.

Tymczasem w kilka miesięcy po zakończeniu ŚDM gospodarze, czyli przyjmujący pielgrzymów, także mieli dość sprecyzowane opinie na ich temat. Wszyscy goście-pielgrzymi byli mili, sympatyczni, otwarci, raczej niewymagający, spokojni (czasem nawet za bardzo w opinii gospodarzy). Niektórzy przywieźli gospodarzom prezenty, co było dla nich bardzo dużym zaskoczeniem, inni do tej pory utrzymują kontakt ze swoimi gośćmi. Niektórzy przyjmujący podkreślali u pielgrzymów chęć poznania oraz zobaczenia jak najwięcej w Polsce. Często oczekiwania pielgrzymów i ich zachwyty dla spraw oczywistych dla Polaków, budził u gospodarzy zaniepokojenie, chęć zrozumienia.

Interesujące wydarzenia odbywające się w trakcie Świątowych Dni Młodzieży

Podczas Świątowych Dni Młodzieży wszyscy uczestnicy i mieszkańcy Krakowa, oprócz udziału w spotkaniach z papieżem Franciszkiem, mogli także skorzystać z oferty kulturalnej Krakowa i małopolski. Przede wszystkim jednak uczestnicy ŚDM pragnęli zobaczyć papieża Franciszka, posłuchać Jego słów, uczestniczyć w mszach przez Niego prowadzonych. Program wizyty papieża był tym samym programem uczestników ŚDM. Ponadto, niejednokrotnie postać Jana Pawła II, jego historia i autorytet były impulsem do zwiedzania miejsc z nim związanych.

W kościołach organizowane były różnego typu spotkania, podczas których wszyscy uczestnicy mogli poznać się wzajemnie. Kościół w tym czasie stał się kolebką spotkań wielu kultur i tradycji, otwarcia się ludzi na siebie, swoją inność i historię. Pielgrzymi chętnie zwiedzali i przyglądali się, w drodze do i z Krakowa, innym miastom w Polsce. Spacerowali po rynkach, odwiedzali muzea oraz kościoły. Podziwiali przestrzeń, krajobrazy, architekturę. Oświęcim i muzeum w Auschwitz-Birkenau oraz Wieliczka i znajdująca się tam kopalnia soli były kolejnymi, popularnymi miejscami wizyt pielgrzymów. Często to właśnie te miejsca uznawali oni, obok kościołów, jako obowiązkowe do odwiedzenia podczas ŚDM. Ich zwiedzanie dostarczało pielgrzymom wielu wrażeń i emocji, zarówno tych smutnych, jak i radosnych.

Sam Kraków był często obiektem spacerów, podczas których pielgrzymi podziwiali różnego typu zabytki. Spacerowali po Starym Mieście – podziwiając Rynek Główny, Sukiennice, Wawel, Barbakan, a także dzielnicę Kazimierz i krakowskie Zoo. Zapoznawali się z architekturą i atmosferą miasta. Dużym powodzeniem cieszyły się wydarzenia kulturalne, muzyczne i sportowe, takie jak koncerty, turnieje, spływy kajakowe i zwiedzanie muzeów oraz wystaw. Dzięki muzeom pielgrzymi mogli zapoznać się z polską kulturą i historią, lepiej zrozumieć Polskę i Polaków, a także ich losy. To spotkanie z inną kulturą i jej losami było dla nich nowym doświadczeniem oraz okazją do refleksji.

Uczestnicy ŚDM równie chętnie brali udział w koncertach i wydarzeniach kulturalnych, dostarczając sobie rozrywki. Większość uczestniczyła w specjalnie przygotowanym na tę okazję Festiwalu Młodych. Wydarzenia muzyczne odbywały się na terenie parafii, która gościła pielgrzymów, i to tam mieli uczestnicy ŚDM okazję do lepszego poznania się wzajemnie, okazywania wspólnej radości poprzez taniec i śpiew.

Interesującymi i wartymi zaznaczenia wydarzeniami były te, podczas których uczestnicy sami obserwowali i przeżywali spotkanie kultur. Były to momenty zdziwienia, zaskoczenia, fascynacji i niedowierzania. Takie spotkania

kultur dotyczyły na przykład obrządków religijnych. Często owo spotkanie było powodem głębszej refleksji, pochylenia się nad drugim człowiekiem, wywołującym emocje takie jak empatia, wdzięczność i szacunek.

Podsumowanie

Wyniki badań jakościowych uczestników ŚDM – pielgrzymów oraz Polaków, pozwalają na przedstawienie następujących wniosków:

1. Uczestnicy ŚDM, przyjeżdżając do Krakowa kierowali się różnorodnymi motywacjami, choć najważniejsze z nich wiązały się oczywiście z kwestiami religijnymi i duchowymi (chęć chrześcijańskiego przeżycia wydarzeń duchowych), jak również chęcią spotkania papieża Franciszka. Ważne były także motywacje poznawcze, związane z ciekawością świata, ludzi i innych krajów, pewnymi potrzebami turystycznymi, ale także możliwościami reprezentowania własnego kraju i kultury. Byli także wśród pielgrzymów altruści, którzy deklarowali wyraźnie potrzebę służenia ludziom i posiadający misję krzewienia miłości chrześcijańskiej.

2. Gospodarze, którzy przyjęli pielgrzymów do swoich domów i zaangażowali się tym samym w działania ŚDM, robili to z dwóch, dość jasno zarysowanych powodów:

- Poczucia obowiązku, wynikającego z faktu przynależenia do tej samej wspólnoty chrześcijańskiej co osoby przybywające, ale także czasem zachęty ze strony instytucji kościelnych.
- Chęci niesienia pomocy młodym ludziom i wiary w „powracające dobro”, a także pragnienia odwzajemnienia kiedyś otrzymanej pomocy i możliwości okazania gościnności.

3. Uczestnicy ŚDM na różny sposób brali udział w jego obchodach. Przede wszystkim pielgrzymi z zagranicy brali udział w praktykach religijnych: korzystali z programu przygotowanego przez organizatorów ŚDM, uczestniczyli w spotkaniach z papieżem, zwiedzali i modlili się w krakowskich i małopolskich kościołach, jak również odwiedzali małopolskie miasta posiadające sanktuaria. Uczestniczyli także w przygotowanych dla nich wydarzeniach kulturalnych. Z drugiej strony Polacy gościli pielgrzymów w swych domach, prowadzili swoje grupy na ŚDM i byli wolontariuszami, organizowali wydarzenia, przygotowywali specjalną ofertę i realizowali cele wyznaczone w ramach ŚDM. Istotny był też przekaz medialny – wielu badanych zwracało uwagę na możliwość uczestnictwa w obchodach ŚDM dzięki relacji telewizyjnej.

4. Pielgrzymi podczas ŚDM chętnie dzielili się swoimi spostrzeżeniami na temat zachowania Polaków. Najczęściej wymieniali gościnność, opiekuńczość i chęć niesienia pomocy, także religijność i praktykowanie obrzędów

religijnych. Zwracali uwagę na doświadczenie Polaków i wpływ historii na dzisiejsze społeczeństwo, jak również – w oczach bardziej swobodnych nacji – na skłonność do dyscypliny i przestrzeganie zasad. Podkreślano także naszą szczerłość, autentyczność i otwartość. Z drugiej strony Polacy, pytani o wrażenia na temat pielgrzymów i innych uczestników ŚDM, opowiadali, że tym co szczególnie zwróciło ich uwagę była otwartość, energia, życzliwość i wspólna radość. Podkreślali porzucenie barier kulturowych, poczucie wspólnoty i zainteresowania inną kulturą.

5. W opinii pielgrzymów Polska to kraj chrześcijański z określoną duchowością, kraj ludzi zaangażowanych religijnie, jednocześnie tolerancyjnych, bardzo pomocnych i gościnnych. ŚDM były okazją do zrewidowania wielu stereotypów o Polsce i Polakach.

6. Do najbardziej interesujących wydarzeń odbywających się podczas ŚDM należały:

- wydarzenia bezpośrednio związane z obchodami religijnymi, czyli: spotkania z papieżem Franciszkiem i realizacja programu ŚDM, droga krzyżowa, spotkania w kościołach,
- aktywność turystyczna, czyli zwiedzanie miejsc związanych z Janem Pawłem II, odwiedziny i zwiedzanie innych polskich miast, w tym wizyty w Oświęcimiu i muzeum Auschwitz-Birkenau oraz w Kopalni Soli w Wieliczce, ale także spacery po Krakowie,
- wydarzenia kulturalne, muzyczne i sportowe czy wydarzenia i imprezy parafialne.

Pielgrzymi podkreślali także spotkania kultur – ukazujące różnice i podobieństwa kulturowe uczestników ŚDM.

7. Z perspektywy czasu gospodarze ŚDM, wspominając to religijne święto, mówili przede wszystkim o:

- Skali, randze i prestiżu wydarzenia, jak również udanym, kreatywnym przekazie medialnym oraz rosnącym potencjale i popularności Krakowa.
- Fenomenie spotkania, czyli entuzjazmie i spontaniczności młodych ludzi oraz wspaniałym nastroju, wesołej atmosferze i pozytywnej reakcji Polaków (krakowian) na obecność pielgrzymów.
- Doświadczeniu duchowym i religijnym, i wartości słów i czynów papieża Franciszka.
- Poznaniu innych kultur i narodowości.
- Ciężkiej pracy gospodarzy.

BIBLIOGRAFIA

- Bogacz-Wojtanowska, E., Gaweł, Ł. and Góral, A. (eds.), (2016), *Światowe Dni Młodzieży 2016 jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, Kraków.
- Cornelio, J.S. (2014), 'Young People and Golden Rule Catholicism in the Philippines: The Case of Religiously Involved Filipino Students' in Vincett G., Obinna, E., Olson, E., Adogame, A. (eds.), *Christianity in the Modern World. Changes and Controversies*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, pp. 11–35.
- Dziwisz, S. (2016), 'The "genesis" of World Youth Day', in Stala, J., Porębski, A. (eds.), *World Youth Days. A Testimony to the Hope of Young People*, Pontifical University of John Paul II in Krakow Press, Kraków, pp. 27–34.
- Esteves, J. (2016), *Vatican statistics report increase in baptized Catholics worldwide*, available at: <https://www.ncronline.org/news/vatican/vatican-statistics-report-increase-baptized-catholics-worldwide> (accessed 20 February 2018).
- Mason, M. (2010) 'World Youth Day 2008: What did we gain? What did we learn?', *Australasian Catholic Record*, Vol. 87 No.3, pp. 334–348.
- Rymarz, R. (2007) 'The impact of World Youth Day: A twelve month follow up of Under 18 Australian WYD Participants', *Australasian Catholic Record*, Vol. 84 No.4, pp. 387–400.
- Rymarz, R. (2008), 'Its Not Just Me Out There: Type A Pilgrims at World Youth Day', *Australian eJournal of Theology*, Vol.12 No.1, 1–18.

MGR AGNIESZKA KONIOR
MGR WERONIKA POKOJSKA
INSTYTUT KULTURY
WYDZIAŁ ZARZĄDZANIA I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ
UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

Światowe Dni Młodzieży w liczbach. Podsumowanie

AGNIESZKA KONIOR
WERONIKA POKOJSKA

Światowe Dni Młodzieży to wielowymiarowy i wielopłaszczyznowy fenomen, do którego opisu potrzeba więcej niż jednego parametru. W opracowaniu, aby nie pominąć zupełnie wymiaru ilościowego, przedstawione zostaną także podstawowe statystyki związane z ŚDM. Pozwoli to na zobrazowanie ogromu przedsięwzięcia, skali całego zjawiska.

Do Krakowa, aby wspólnie przeżywać Światowe Dni Młodzieży, zjechały setki tysięcy młodych ludzi z całego świata. W organizację tak wielkiego wydarzenia zaangażowanych było wiele osób, w tym wolontariuszy. Komitet Organizacyjny ŚDM wraz z partnerami przygotował wiele wydarzeń religijnych i kulturalnych. Najważniejszymi z nich były uroczystości z udziałem papieża Franciszka. Jednak Światowe Dni Młodzieży nie mogłyby się odbyć bez należytego zaplecza logistycznego i infrastrukturalnego oraz zapewnienia bezpieczeństwa przebywającym w tym czasie w Krakowie pielgrzymom. Ważnym aspektem wydarzenia były także transmisje medialne, które umożliwiały szerokiej rzeszy odbiorców śledzenie na żywo tego, co działo się w stolicy Małopolski. Prowadzili je zarówno zawodowi dziennikarze, jak i inni uczestnicy ŚDM za pomocą mediów społecznościowych.

W celu zobrazowania skali tego wielowymiarowego przedsięwzięcia wykorzystano dane statystyczne, które pochodzą z badań przeprowadzonych przez inne jednostki oraz z prasy, i zagregowano je tematycznie.

Uczestnicy Światowych Dni Młodzieży

UCZESTNICZY

187 państw, z których przyjechali pielgrzymi

356 294 zarejestrowanych pielgrzymów, w tym m.in.:

78 443 z Polski

63 496 z Włoch

32 979 z Francji

30 592 z Hiszpanii

23 563 ze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej

11 653 z Niemiec

9777 z Brazylii

5945 z Republiki Czeskiej

5666 ze Słowacji

5454 z Portugalii

10 672 zarejestrowanych w grupach międzynarodowych

230 000 pielgrzymów wybrało pakiety z zakwaterowaniem

8036 rejestracji Last Minute

20 000 wolontariuszy było zaangażowanych w ŚDM

Dzienna norma żywieniowa wynosiła **2630 kcal**, odpowiednio:

śniadanie – 790 kcal, obiad – 1050 kcal, kolacja – 790 kcal

356 294 pielgrzymów zarejestrowało się na Światowe Dni Młodzieży, z czego niewiele ponad 8000 skorzystało z opcji Last Minute.

Uczestnicy pochodzili aż z 187 państw. Najwięcej pielgrzymów było z Polski (78 443 osób) oraz z krajów europejskich: Włoch (63 496), Francji (32 979) i Hiszpanii (30 592). Jeśli chodzi o pozostałe kontynenty, to największą grupę stanowili młodzi ze Stanów Zjednoczonych (23 563 osób) oraz Brazylii (9777). 10 672 osób zarejestrowało swoje uczestnictwo w ramach grup międzynarodowych.

Około dwóch trzecich pielgrzymów zdecydowało się na zakup pakietów wraz z zakwaterowaniem. Zgodnie z przepisami gościom przysługiwały posiłki obejmujące 2630 kcal.

Uroczystości wspierało 20 tys. wolontariuszy.

Wydarzenia religijne w ramach Światowych Dni Młodzieży

WYDARZENIA RELIGIJNE W RAMACH ŚDM

1 500 000–2 500 000 Msza Pośłania w Brzegach

800 000 Droga Krzyżowa

200 000 inauguracja ŚDM

840 kardynałów i biskupów

5 000 000 hostii

900 katechez w **33** językach

100 konfesjonałów w Strefach Pojednania

15 000 szat liturgicznych

16 000 ornatów

12 000 naczyń liturgicznych

Najwięcej pielgrzymów uczestniczyło w czuwaniu i mszy św. w Brzegach. Według różnych źródeł statystyki te są odmienne, ale liczba wiernych wahała się od 1,5 do 2,5 mln. Jest to frekwencja zbliżona do tej odnotowanej w Madrycie w 2011 roku (2 mln), ale niższa niż na poprzednich ŚDM w Rio de Janeiro (3,7 mln). W czasie Drogi Krzyżowej z papieżem modliło się 800 tys. osób. Najmniej zaś uczestników było w czasie mszy inauguracyjnej – zaledwie 200 tys.

Oprócz pielgrzymów w ŚDM uczestniczyli także duchowni – 840 kardynałów i biskupów. W czasie uroczystości wydano 5 mln hostii, a pielgrzymi mieli możliwość uczestniczenia w 900 katechezach prowadzonych w 33 językach. W trzech Strefach Pojednania rozmieszczono ponad 100 konfesjonałów do dyspozycji wiernych.

Do obsługi uroczystości religijnych koniecznych było kilkanaście tysięcy zestawów szat i ornatów, a także 12 tys. naczyń liturgicznych.

Finanse

FINANSE

200 612 193 zł całkowity koszt ŚDM

550 000 000 zł wydatki pielgrzymów przebywających w Krakowie

150–760 zł koszt pakietów pielgrzyma

50–300 zł koszt pakietów wolontariusza

Całkowity koszt organizacji ŚDM w Krakowie wyniósł 200 612 193 zł. Porównywalny jest on do wydatków poniesionych w trakcie organizacji tego wydarzenia w Sydney 2008 (250 000 000 zł) i Madrycie 2011 (220 000 000 zł) i jest dwukrotnie niższy od wydatków poniesionych w rekordowym pod względem kosztów Rio de Janeiro 2013 (475 000 000 zł).

Badacze z Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie szacują, że pielgrzymi przebywający w Krakowie wydali 550 mln zł. Kwota ta nie obejmowała zakupów pakietów pielgrzyma, których koszt wahał się od 150 do 760 zł, w zależności od wybranej opcji, i pakietu wolontariusza, za który trzeba było zapłacić pomiędzy 50 a 300 zł.

Koszty ŚDM	Źródła finansowania
9 869 207 zł koszty przygotowań do ŚDM	142 737 835 zł składki partycypacyjne od zarejestrowanych grup uczestników ŚDM
24 817 572 zł koszt organizacji wydarzeń na Błoniach i w Parku Jordana	19 583 707 zł ogólnopolskie składki wiernych we wszystkich parafiach i kościołach, w tym Archidiecezji Krakowskiej
37 561 727 zł koszty organizacji wydarzeń na Campusie Misericordiae	17 903 659 zł darowizny od osób prywatnych i firm wspierających KO ŚDM
4 695 215 zł koszty organizacji wydarzeń w Sanktuarium Bożego Miłosierdzia i Jana Pawła II	1 600 000 zł dochód spółki ŚDM 2016
109 907 253 zł koszty obsługi pielgrzymów	19 443 912 zł wsparcie z budżetu państwa dla działań z zakresu porządku i bezpieczeństwa publicznego
1 961 365 zł koszty organizacji centrów informacyjno-rejestracyjnych oraz punktów informacyjnych	
7 103 074 zł koszty organizacji katechez i Festiwalu Młodych	
4 696 780 zł pozostałe koszty	
Łącznie 200 612 193 zł	Łącznie 201 269 113 zł

Koszty przygotowań do ŚDM, w wysokości 9 869 207 zł, pochłonęły ok. 5% całego budżetu wydarzenia. Zostały one przeznaczone na zorganizowanie zjazdu delegatów, pokrycie kosztów pracowników Komitetu Organizacyjnego i wolontariuszy długoterminowych, obsługę *call centre*, a także organizację pre-wydarzeń (np. rekolekcji).

Organizacja Wydarzeń Centralnych w Krakowie pochłonęła 37% ogólnego budżetu. Były to uroczystości:

- na Błoniach i w Parku Jordana (24 817 572 zł) – msza inauguracyjna, powitanie Ojca Świętego, Droga Krzyżowa, Targi Powołaniowe i Strefa Pojednania;
- na Campus Misericordiae (37 561 727 zł) – czuwanie i Msza Posłania;
- w Sanktuarium Bożego Miłosierdzia i Jana Pawła II (4 695 215 zł) – Pielgrzymka Miłosierdzia, Strefa Pojednania, msza dla osób konsekrowanych;
- organizacja katechez i Festiwalu Młodych (7 103 074 zł).

Największą część kosztów, bo ponad 50%, stanowiła obsługa pielgrzymów, w tym wolontariuszy (109 907 253 zł). Znaczną część tej kwoty wydano na niezbędny pielgrzymia (28 853 767 zł) i wyżywienie (55 271 531 zł). Mniejsze kwoty przeznaczono na zakwaterowanie (11 673 379 zł), transport (8 508 576 zł), ubezpieczenie (4 300 000 zł) i aplikacje mobilne (1 300 000 zł). Organizacja centrów informacyjno-rejestracyjnych oraz punktów informacyjnych kosztowała 1 961 365 zł. Pozostałe koszty zamknęły się w kwocie 4 696 780 zł. Należały do nich: obsługa medialna, stworzenie strony internetowej i zarządzanie nią, promocja, tłumaczenia i inne koszty.

Największym źródłem finansowania wydarzenia były składki partycypacyjne od uczestników ŚDM, czyli zakupione pakiety pielgrzymia. Łączne przychody uzyskane z tego tytułu wyniosły 142 737 835 zł. Dodatkowym źródłem finansowania były ogólnopolskie składki wiernych we wszystkich parafiach i kościołach, w tym w Archidiecezji Krakowskiej (19 583 707 zł) oraz wsparcie z budżetu państwa dla działań z zakresu porządku i bezpieczeństwa publicznego (19 443 912 zł). Darowizny od osób prywatnych i firm wspierających Komitet Organizacyjny ŚDM wyniosły 17 903 659 zł, zaś dochody spółki ŚDM 2016 stanowiły 1 600 000 zł. Łącznie udało się wypracować większy przychód, który zapewniał również rezerwę na nieprzewidziane wydatki w wysokości 656 920 zł.

Media

MEDIA

5700 dziennikarzy ze 129 krajów relacjonowało ŚDM
 5500 materiałów prasowych w kontekście ŚDM (od 25 do 31 lipca 2016)
 550 000 000 zł ekwiwalent reklamowy w mediach zagranicznych
 67 000 000 zł ekwiwalent reklamowy w mediach polskich

Światowe Dni Młodzieży pod względem zainteresowania polskich i zagranicznych mediów można określić mianem największego wydarzenia w historii, większego nawet niż Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej Euro, organizowane w 2012 roku w Polsce i na Ukrainie.

Blisko 5,7 tys. dziennikarzy (w tym 2 tys. dziennikarzy z zagranicy) relacjonowało wydarzenia. Tylko w tygodniu Wydarzeń Centralnych (od 25 do 31 lipca) powstało 5,5 tys. artykułów (w tym 200 w mediach zagranicznych). Ekwiwalent reklamowy szacowany jest na 550 mln zł w mediach zagranicznych i 67 mln zł w mediach polskich.

MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE¹

3 500 000 interakcji
 1 900 000 śledzących na Facebooku
 1000 postów internauci umieścili na oficjalnym profilu ŚDM na Facebooku

28 759 subskrybentów kanału ŚDM na YouTube
 3 261 856 razy obejrzano oficjalny teledysk ŚDM

1 500 000 tweetów na temat Polski i Krakowa w lipcu
 300 000 tweetów na temat ŚDM w lipcu
 30 000 tweetów dziennie (średnio) publikowano w trakcie trwania ŚDM
 9364 osoby śledziły profil ŚDM_PL na Twitterze
 5348 tweetów opublikowano na profilu ŚDM_PL

1 stan na 29.12.2016

Równoległe do przestrzeni realnej ŚDM odbywały się w rzeczywistości wirtualnej. Szacuje się, że w związku z uroczystościami nastąpiło 3,5 mln interakcji w mediach społecznościowych.

Sam profil ŚDM na portalu Facebook śledzi blisko 2 mln użytkowników, a od początku 2016 roku do końca lipca internauci zamieścili tam 1 tys. postów. Dużą popularnością cieszył się także kanał ŚDM na YouTube, na którym ponad 3 mln razy obejrzano oficjalny teledysk.

W lipcu na Twitterze opublikowano 1,8 mln tweetów dotyczących samego wydarzenia, Polski i Krakowa. W szczytowym okresie publikowano 30 tys. tweetów dziennie. Oficjalny profil ŚDM na Twitterze śledziło 9364 osób, a na profilu opublikowano ponad 5 tys. postów.

Media miejskie

MEDIA MIEJSKIE

24 godziny na dobę pracowała redakcja portalu krakow.pl

1044 komunikaty opublikowano w ciągu 7 dni

9 500 000 użytkowników zanotował portal miejski

74 500 000 pobranych plików internetowych

1230 użytkowników w ciągu minuty (średnio) obsługiwały serwery

58 materiałów wyprodukowała televizja.krakow.pl

2 000 000 użytkowników zobaczyło treści opublikowane na oficjalnych profilach miasta na Facebooku i Twitterze

O tym, jak intensywny dla dziennikarzy był to czas, świadczy przykład mediów miejskich, w tym portalu internetowego Magiczny Kraków. Jego redakcja pracowała 24 godziny na dobę. W ciągu 7 dni opublikowano 1,04 tys. komunikatów, które dotarły do 9,5 mln użytkowników. Średnio w ciągu minuty serwery obsługiwały 1,23 tys. użytkowników. Pobrali oni łącznie 74,5 mln plików. Telewizja krakow.pl wyprodukowała 58 materiałów dotyczących wydarzenia. Dużą popularnością cieszyły się także treści publikowane na oficjalnych profilach Krakowa na Facebooku i Twitterze – dotarły one do 2 mln osób.

Wydarzenia kulturalne

WYDARZENIA KULTURALNE

51 000 osób odwiedziło wystawę *Maria Mater Misericordiae* w Muzeum Narodowym w Krakowie (w trakcie **ŚDM** 5500 widzów)

12 000 osób odwiedziło wszystkie oddziały Muzeum Narodowego w Krakowie

12 745 osób zwiedziło Wawel, w tym:

6029 pielgrzymów obejrzało reprezentacyjne Komnaty Królewskie

3542 Skarbiec i Zbrojownię

3174 *Damę z gronostajem*

16 667 osób odwiedziło wybrane oddziały Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, w tym:

5050 pielgrzymów zwiedziło Barbakan

3680 Mury Obronne

4437 Starą Synagogę

3500 Fabrykę Schindlera

1668 osób zwiedziło MOCAK (w tym **450** z identyfikatorem pielgrzyma)

155 000 uczestników **ŚDM** zobaczyło tereny byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz

21 000 zwiedziło 26 lipca 2016 r. Miejsce Pamięci

78 038 pielgrzymów zwiedziło kopalnię soli w Wieliczce

6500 osób dziennie (średnio) w czasie **ŚDM** (od 23 lipca do 3 sierpnia 2016)

50 000 osób wzięło udział w wydarzeniach organizowanych w Mercy Centre w Tauron Arenie

10 000 wolontariuszy wzięło udział w spotkaniu z papieżem Franciszkiem w Tauron Arenie

350 wydarzeń odbyło się w ramach Festiwalu Młodych na **70** scenach w Krakowie i okolicy

Oficjalna wystawa Światowych Dni Młodzieży Kraków 2016, czyli odbywająca się w Muzeum Narodowym Maria Mater Misericordiae, dołączyła do grona najpopularniejszych wystaw organizowanych w XXI w. przez MNK. Większą popularnością cieszyły się tylko: „Od Moneta do Gauguina” (141 000 zwiedzających), „Turner. Malarz żywiołów” (67 000) oraz „Olga Boznańska” (64 500). Pod względem liczby osób chcących zobaczyć ekspozycję wyprzedziła ona m.in. „Skarby korony hiszpańskiej” (47 000 widzów) czy wystawę monograficzną „Stanley Kubrick” (43 500). Wszystkie oddziały MNK odwiedziło łącznie 12 000 turystów.

12 745 osób zdecydowało się na zwiedzanie Wawelu, z czego połowa gości wybrała Komnaty Królewskie (6029). Jednak w analogicznym okresie rok wcześniej turystów na Wawelu było więcej – ok. 20 000.

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa odnotowało wzmożony ruch turystyczny w oddziałach znajdujących się bezpośrednio przy Rynku – Barbakan odwiedziło 5050 pielgrzymów, a Mury Obronne 3680 pielgrzymów. Z kolei na Kazimierzu dużym powodzeniem cieszyła się Stara Synagoga (4437 osób). Ponadto 3500 pielgrzymów skorzystało z możliwości bezpłatnego zobaczenia Fabryki Schindlera.

1668 osób zwiedziło MOCAK, z czego 450 legitymowało się identyfikatorem pielgrzyma.

Młodzi zwiedzali także poza Krakowem. Ponad 155 000 osób zobaczyło tereny byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz. Rekord frekwencji został osiągnięty 26 lipca 2016 roku, gdy 21 000 pielgrzymów odwiedziło Miejsce Pamięci.

78 038 pielgrzymów zwiedziło Kopalnię Soli w Wieliczce, co oznacza, że średnio 6500 osób dziennie wędrowało podziemnymi trasami.

Aż 50 000 osób wzięło udział w wydarzeniach organizowanych w Mercy Centre w Tauron Arenie, a połowa wolontariuszy uczestniczyła tam w spotkaniu z papieżem Franciszkiem.

W ramach Festiwalu Młodych odbyło się 350 wydarzeń na 70 scenach w Krakowie i okolicznych miejscowościach. Jedno „wydarzenie” obejmowało często kilka pomniejszych, więc oferta dla pielgrzymów była jeszcze obszerniejsza, niż to wykazują liczby.

Transport

Transport kolejowy

TRANSPORT KOLEJOWY

1 100 000 pielgrzymów podróżowało koleją w trakcie ŚDM
550 000 pasażerów odjechało z dworca w Krakowie tylko 31 lipca i 1 sierpnia
10 000 pracowników kolei czuwało nad obsługą ŚDM
2994 pociągi przewiozły uczestników ŚDM
700 dodatkowych pociągów
375 m miał najdłuższy skład złożony z dwóch pociągów Pendolino
co **7 minut** odjeżdżały pociągi w szczytowym okresie

Światowe Dni Młodzieży są nazywane „największym wyzwaniem organizacyjnym dla kolei w ciągu ostatnich 25 lat”¹. W trakcie kilku lipcowych dni kolej przewiozła 1,1 mln pasażerów, czyli 1,5 razy więcej, niż podróżujących w ciągu jednego dnia w Polsce. Tylko 31 lipca i 1 sierpnia z dworca w Krakowie odjechało 550 tys. pasażerów. Ustanowiono specjalne strefy buforowe, a odjazdy rozłożono na kilka dworców znajdujących się w mieście, wszystko po to, żeby usprawnić ruch.

Za obsługę podróżnych odpowiadało 10 tys. pracowników kolei, w tym 200 informatorów i 100 mobilnych kasjerów. Część z nich wolontaryjnie pracowała na rzecz sukcesu wydarzenia.

Uruchomiono dodatkowe składy, połączono siły kolei regionalnych. Spółki zrzeszone w Grupie PKP oraz samorządowi przewoźnicy uruchomili blisko 700 dodatkowych pociągów dla pielgrzymów. Najdłuższy skład, złożony z dwóch pociągów Pendolino, miał 375 m i przewiózł 800 pasażerów. Łącznie pielgrzymi korzystali z 398 pociągów specjalnych oraz 1160 pociągów rozkładowych dowożących ich do Krakowa i 1436, którymi wyjechali z miasta. W szczytowym okresie (niedziela wieczorem) pociągi odjeżdżały nawet co 7 minut.

1 ŚDM. Ponad milion pasażerów kolei, największe wyzwanie od 25 lat, dok. elektron., www.gazetakrakowska.pl/swiatowe-dni-mlodziezy-2016/a/sdm-ponad-milion-pasazerow-kolei-najwieksze-wyzwanie-od-25-lat,10480825/.

Transport publiczny w Krakowie

TRANSPORT PUBLICZNY W KRAKOWIE

2 000 000 pasażerów przewiozło krakowskie MPK w rekordowym dniu
1888 dodatkowych kursów autobusowych i tramwajowych zrealizowano
 w trakcie ŚDM

15 000 połączeń telefonicznych dotyczących komunikacji w trakcie ŚDM
 odebrali pracownicy ZIKiT

8 000 000 osób – nawet tyle osób dziennie korzystało ze strony
 internetowej MPK SA

45 000 biletów okazjonalnych na komunikację miejską sprzedano
 w trakcie ŚDM

50,6% pielgrzymów oceniło pozytywnie transport publiczny

Ogromne wyzwanie organizacyjne stanęło także przed Miejskim Przedsiębiorstwem Komunikacyjnym oraz Zarządem Infrastruktury Komunikacyjnej i Transportu w Krakowie. W celu sprawnej obsługi pielgrzymów zwiększono częstotliwość funkcjonowania dotychczasowych rozkładowych linii oraz uruchomiono dodatkowe linie korytarzowe. Łącznie zrealizowano 935 dodatkowych kursów tramwajowych oraz 953 kursy autobusowe.

Liczba pasażerów krakowskiego MPK w szczytowym okresie była blisko dwa razy większa niż w normalnym. W rekordowym dniu krakowski przewoźnik obsłużył 2 mln pasażerów. W ciągu zaledwie 6 godzin w piątek przewieziono ok. 800 tys. osób, a więc tyle, ile kolej w 4 dni. Sprzedano 45 tys. biletów okazjonalnych za kwotę 15 zł, uprawniających do przejazdów w okresie od 26 do 31 lipca. Rekordową liczbę odwiedzin zanotowała strona MPK SA – między 6,1 a 8 mln osób dziennie (zwykle ok. 2 mln). Dużo pracy mieli także pracownicy ZIKiT obsługujący infolinię – odebrali 15 tys. połączeń dotyczących komunikacji w trakcie ŚDM.

Informacja turystyczna

INFORMACJA TURYSTYCZNA

11 punktów InfoKraków (w tym **4** punkty specjalne)
70 zaangażowanych pracowników Krakowskiego Biura Festiwalowego
6 specjalnych wydawnictw przygotowanych w 9 językach
2 000 000 rozdanych map dla turystów i pielgrzymów
54 000 obsłużonych turystów i pielgrzymów w punktach InfoKraków
8064 ustawione elementy dekoracyjne

W 11 punktach InfoKraków, w tym w 4 uruchomionych specjalnie na czas trwania ŚDM, 70 pracowników Krakowskiego Biura Festiwalowego (operatora InfoKraków) obsłużyło łącznie 54 tys. pielgrzymów. Rekord padł w piątek w punkcie przy ul. Szpitalnej. Tego dnia udzielono tam pomocy 2 tys. turystów.

Pielgrzymi mogli zaopatrzyć się w przygotowane w kilku językach wydawnictwa specjalne dotyczące zabytków, wydarzeń kulturalnych, historii Polski, a także w mapy, których łączny nakład sięgnął 2 mln egzemplarzy.

Na terenie Małopolski i innych miejscowości, w których przebywali pielgrzymi, ustawiono 8064 elementy dekoracyjne, w tym witacze, billboardy, flagi oraz tzw. *cuby*, na których oprócz elementów identyfikacji wizualnej i logotypów organizatorów znalazły się informacje o najbliższych zabytkach.

Porządek i bezpieczeństwo

Porządek

PORZĄDEK

1220 dodatkowych koszy na śmieci
2 000 000 worków na odpady
2000 osób i **483** specjalistyczne jednostki sprzętowe dbały o czystość

Dużą wagę przywiązywano do zachowania czystości w mieście. W Krakowie pojawiło się 1,22 tys. dodatkowych koszy na śmieci. Rozdystrybuowano 2 mln worków na odpady, a o zachowanie porządku dbało 2 tys. zatrudnionych osób mających do dyspozycji 483 specjalistyczne jednostki sprzętowe.

Woda

WODA

100 dodatkowych punktów poboru wody

1 190 000 m³ wody zużyto

5 000 000 butelek wody rozdano na Campus Misericordiae

W związku z wysokimi temperaturami w mieście ustawiono 100 dodatkowych punktów poboru wody, w tym kurtyny wodne. Łącznie w tym czasie zużyto 1 mln 190 tys. m³ wody. W czasie uroczystości na Campus Misericordiae rozdano pielgrzymom 5 mln butelek wody.

Bezpieczeństwo

BEZPIECZEŃSTWO

ŚDM zabezpieczało:

20 000 policjantów

146 000 strażników granicznych

10 000 strażaków z Państwowej Straży Pożarnej

9000 strażaków z Ochotniczej Straży Pożarnej

3500 pracowników medycznych

2100 pracowników Służby Ochrony Kolei

2000 żołnierzy

1400 pracowników służby celnej

830 przedstawicieli Biura Ochrony Rządu

600 funkcjonariuszy Żandarmerii Wojskowej

307 strażników miejskich

39 dyżurnych i **20** operatorów monitoringu

484 000 osób skontrolowano na granicach

321 osób zatrzymano

27 000 osób skorzystało z pomocy medycznej (w tym **9000** pielgrzymów)

1193 służb patrolowych wykonali krakowscy strażnicy miejscy

400 razy w patrolach straży miejskiej wykorzystywano radiowozy

1500 wykroczeń, w większości drobnych, odnotowali strażnicy miejscy

10-krotnie spadła liczba przestępstw

Nad bezpieczeństwem uczestników Światowych Dni Młodzieży czuwali przybyli z całej Polski policjanci (20 tys.), strażacy (19 tys.), pracownicy medyczni (3,5 tys.), SOK-iści (2,1 tys.), żołnierze (2 tys.), służba celna (1,4 tys.), BOR-owcy (830), Żandarmeria Wojskowa (600) oraz strażnicy miejscy (307). Na ten czas przywrócono częściowe kontrole na granicach, za które odpowiadało 14,6 tys. pracowników Straży Granicznej, którzy skontrolowali 484 tys. osób, 321 zatrzymując.

Pracownicy medyczni interweniowali 27 tys. razy, z czego 9 tys. przypadków odnosiło się bezpośrednio do uczestników ŚDM.

Krakowscy strażnicy miejscy wykonali 1193 piesze służby patrolowe oraz 400 z użyciem radiowozu. Odnotowano 1500, w większości drobnych, wykroczeń. Policja szacuje, że w czasie trwania ŚDM liczba przestępstw spadła 10-krotnie.

Opinie i reakcje

OPINIE I REAKCJE

9 na 10 pielgrzymów ocenia ŚDM pozytywnie

92% uważa, że ŚDM poprawiły ich relacje z Bogiem

89% uważa, że ŚDM nauczyły ich więcej o miłosierdziu

47% najbardziej podobało się wieczorne czuwanie (*Evening Vigil*)

15,6% najbardziej podobała się Droga Krzyżowa

W skali od 0 do 10 pracę wolontariuszy oceniono na **8,3**, tak samo pakiet pielgrzymy. Oferowaną informację oceniono na **7,4**; organizację ceremonii na **7,1**; użyteczność przewodnika na **7,0**

Ocena Krakowa:

94% oceniło pozytywnie charakter ludzi (gościnność, przyjazność itd.)

99% zarekomendowałyby uczestnictwo w ŚDM

Badania ankietowe wśród pielgrzymów przeprowadziła hiszpańska agencja GAD3, która podobne ankiety zorganizowała także wśród uczestników Spotkania Młodych w Madrycie w 2010 roku. Zdecydowana większość, aż 9 na 10 uczestników, oceniła swój udział w ŚDM pozytywnie. Ponad 90% uważa, że

ŚDM przyczyniły się do poprawienia ich relacji z Bogiem. 89% ankietowanych pogłębiło swoją wiedzę o łasce miłosierdzia, 94% pozytywnie oceniło ludzi w kontekście gościnności, udzielanej pomocy itd.

Prawie połowa (47%) pielgrzymów uznała, że najbardziej podobało jej się wieczorne czuwanie, najmniej zaś (16%) Droga Krzyżowa, co może jednak wynikać z charakteru tego drugiego nabożeństwa. Bardzo wysoko pielgrzymi ocenili wszelkie aspekty usprawniające przebieg uroczystości – zaangażowanie wolontariuszy, organizację ceremonii, oferowane informacje oraz przewodnik.

Za najważniejszy wynik należy jednak uznać ten, że 99% uczestników poleciłoby znajomym uczestnictwo w kolejnych Światowych Dniach Młodzieży. Oznacza to, że w istotnych obszarach organizatorzy i wszystkie pozostałe zaangażowane podmioty wykonali pracę na najwyższym poziomie, a młodzi mogli cieszyć się obecnością papieża Franciszka, celebrować swoją wiarę oraz radować się z pokojowego współuczestnictwa w wielkim święcie.

BIBLIOGRAFIA**ŹRÓDŁA INTERNETOWE**

- Domagała-Szymonek, K., Światowe Dni Młodzieży 2016 w liczbach
 PODSUMOWANIE, dok. elektron., „Dziennik Zachodni”, 1.08.2016,
www.dziennikzachodni.pl/swiatowe-dni-mlodziezy/a/swiatowe-dni-mlodziezy-2016-w-liczbach-podsumowanie,10465682/.
- Dziennikarze z całego świata relacjonują ŚDM, 30.07.2016,
www.polskieradio.pl/7/129/Artykul/1649277,Dziennikarze-z-calego-swiata-relacjonuja-SDM, Polskie Radio. www.polskieradio.pl/7/129/Artykul/1649277,Dziennikarze-z-calego-swiata-relacjonuja-SDM.
- Grzesciak, Ł., ŚDM. Pielgrzymi zwiedzali Fabrykę Schindlera i Muzeum Narodowe, dok. elektron., „Gazeta Wyborcza”, 2.08.2016,
<http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,20487470,sdm-pielgrzymi-zwiedzali-fabryke-schindlera-i-muzeum-narodowe.html>.
- IBM – analiza wydźwięku podczas Świątowych Dni Młodzieży, dok. elektron.,
 2.08.2016, www-03.ibm.com/press/pl/pl/pressrelease/50362.wss.
- Ilu pielgrzymów w trzy dni zwiedziło dawną fabrykę Schindlera?
 dok. elektron., „Gość Niedzielny”, 21.08.2016, <http://gosc.pl/doc/3395646>.
 Ilu-pielgrzymow-w-trzy-dni-zwiedzilo-dawna-fabryke-Schindlera.
- InfoKraków w służbie pielgrzymom!, dok. elektron., Magiczny Kraków, 27.07.2016,
http://krakow.pl/najnowsze/202417,1845,komunikat,infokrakow_w_sluzbie_pielgrzymom_.html.
- Krakow's 2016 WYD survey to pilgrims – Results & pictures, dok. elektron., GAD3,
 30.12.2016, <https://animoto.com/play/oAcvmbHIA77fxueLy9WWQ>.
- Krakowskie instytucje kulturalne podsumowują ŚDM 2016,
 dok. elektron., Onet.pl, 2.08.2016, <http://krakow.onet.pl/krakowskie-instytucje-kulturalne-podsumowuja-sdm-2016/frd1r5>.
- Kraków „stroi się” na Światowe Dni Młodzieży,
 dok. elektron., Malopolska.pl, 3.06.2016, www.malopolska.pl/aktualnosci/sdm/krakow-stroi-sie-na-swiatowe-dni-mlodziezy.
- Kuś, Ł., ŚDM sukcesem polskich kolei, dok. elektron., Rynek Kolejowy, 4.08.2016,
www.rynek-kolejowy.pl/wiadomosci/sdm-sukcesem-polskich-kolei-77653.html.
- Maria. Mater Misericordiae. Podsumowanie wystawy,
 dok. elektron., ŚDM Kraków 2016, 12.10.2016, www.krakow2016.com/maria-mater-misericordiae-podsumowanie-wystawy.
- „Niech płomień miłości ogarnie nasz świat”, TVN24, 26.07.2016,
<http://www.tvn24.pl/krakow,50/krakow-msza-inaugurujaca-sdm,663672.html>
<http://www.tvn24.pl/krakow,50/krakow-msza-inaugurujaca-sdm,663672.html>.

- Pakiet pielgrzymy, dok. elektron., ŚDM Kraków 2016,
<http://archive.krakow2016.com/pakiet-pielgrzymy.html>.
- Pielgrzymi Światowych Dni Młodzieży oraz wizyta Papieża Franciszka
 w Miejscu Pamięci, dok. elektron., Muzeum Auschwitz-Birkenau, 4.08.2016,
www.auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/pielgrzymi-swiatowych-dni-mlodziezy-oraz-wizyta-papieza-franciszka-w-miejscu-pamieci,1837.html.
- Podsumowanie Światowych Dni Młodzieży, dok. elektron., ŚDM Kraków 2016,
www.krakow2016.com/podsumowanie-swiatowych-dni-mlodziezy.
- Prezydent wstępnie podsumował światowe dni młodzieży, Telewizja Kraków,
 2.08.2016, <http://telewizja.krakow.pl/?videos=prezydent-wstepnie-podsumowal-swiatowe-dni-mlodziezy>.
- ŚDM 2016. Festiwal Młodych: koncerty, wystawy i festiwal filmowy,
 dok. elektron., Naszemiasto.pl, 5.08.2016, krakow.naszemiasto.pl/artukul/sdm-2016-festiwal-mlodych-koncerty-wystawy-i-festiwal,3805206,artgal,t,id,tm.html.
- ŚDM 2016. Pielgrzymi opanowali na wiele dni Wieliczkę. Padł rekord zwiedzających,
<http://krakow.naszemiasto.pl/tag/sdm-kopalnia-wieliczka.html>.
- ŚDM Kraków 2016 w liczbach, dok. elektron., Światowe Dni Młodzieży Kraków 2016
 / World Youth Day #krakow2016, www.youtube.com/watch?v=UhyP4r4rXSg.
- ŚDM wielkim sukcesem na skalę międzynarodową,
 dok. elektron., „Gość Niedzielny”, 06.09.2016,
<http://gosc.pl/doc/3430505.SDM-wielkim-sukcesem-na-skale-miedzynarodowa>.
- ŚDM. Organizatorzy: Na mszy w Brzegach było 2,5 mln wiernych,
 dok. elektron., „Gazeta Krakowska”, 31.07.2016,
www.gazetakrakowska.pl/swiatowe-dni-mlodziezy-2016/a/sdm-organizatorzy-na-mszy-w-brzegach-bylo-25-mln-wiernych-zdjecia,10463928/.
- ŚDM. Ponad milion pasażerów kolei, największe wyzwanie od 25 lat,
 dok. elektron., „Gazeta Krakowska”, 4.08.2016,
www.gazetakrakowska.pl/swiatowe-dni-mlodziezy-2016/a/sdm-ponad-milion-pasazerow-kolei-najwieksze-wyzwanie-od-25-lat,10480825/.
- ŚDM: 27 tys. osób otrzymało pomoc medyczną, dok. elektron., „Gazeta Krakowska”,
 1.08.2016, www.gazetakrakowska.pl/swiatowe-dni-mlodziezy-2016/a/sdm-27-tys-osob-otrzymalo-pomoc-medyczna,10467236/.
- ŚDM: trzy Strefy Pojednania, ponad 100 konfesjonałów,
 dok. elektron., KAI, 6.07.2016, <http://archwwa.pl/aktualnosci/sdm-trzy-strefy-pojednania-ponad-100-konfesjonalow/>

DR ANNA GÓRAL
INSTYTUT KULTURY
WYDZIAŁ ZARZĄDZANIA I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ
UNIwersytetu Jagiellońskiego

Rola Światowych Dni Młodzieży 2016 w rozwoju turystyki religijnej w Krakowie i Małopolsce

ANNA GÓRAL

Wprowadzenie

Światowe Dni Młodzieży, które odbyły się w Krakowie w roku 2016, z pewnością były jedynym z największych – o ile nie największym – przedsięwzięciem międzynarodowym realizowanym w Polsce. Wydarzenie to stało się na przestrzeni ostatnich lat fenomenem, który fascynuje zarówno duchownych, jak i naukowców, polityków, a także dziennikarzy oraz zwykłych obserwatorów otaczającej nas rzeczywistości. W sposób szczególny, w dotychczas toczonych dyskusjach na temat ŚDM wybrzmiewało pytanie o to, co sprawiło, że wydarzenie z założenia religijne, mimo powszechnego przekonania o postępującej sekularyzacji społeczeństw, przyciągnęło z jednej strony miliony młodych ludzi z całego świata chcących wspólnie zgłębiać i celebrować swoją wiarę, a z drugiej osoby niezwiązane z Kościołem katolickim, ale chcące stać się częścią swoistego święta kultury, które co cztery lata organizowane jest we wskazanym przez papieża zakątku świata.

Warto podkreślić, że wydarzenie to od samego początku było postrzegane zarówno przez badaczy, jak i przedstawicieli Kościoła Katolickiego, rządu i samorządu, jako projekt nie tylko *stricto* religijny, ale także o dużym znaczeniu kulturowym i turystycznym. Przyjęcie takiej perspektywy od razu narzuciło określone ramy organizacyjne dla ŚDM2016, które oscylowały nie tylko wokół instytucji i organizacji kościelnych oraz ich oczekiwań, ale także uwzględniały potrzeby i interesy szeroko rozumianego otoczenia społeczno-gospodarczego. Tym samym na projekt ŚDM2016, oprócz wydarzeń religijnych, składały się również przedsięwzięcia o charakterze kulturalnym, turystycznym i promocyjnym. Bez wątplenia bowiem wszyscy przybywający do Polski i Krakowa pielgrzymi to turyści, którzy swój czas spędzali nie tylko na wydarzeniach religijnych, ale także poznawali historię odwiedzanych miejsc, ich zabytki, muzea oraz uczestniczyli w wydarzeniach kulturalnych. Nie jest to bynajmniej zjawiskiem nowym, gdyż w zasadzie już od zarania dziejów ważny obszar turystyki kulturowej stanowią podróże oparte o motywy religijne. Już starożytni bowiem podróżowali do miejsc kultury i religii (Buczkowska 2008; Mikos von Rohrscheidt 2010). Niemniej, na co zwraca uwagę Armin Mikos von Rohrscheidt, „na progu XXI wieku turystyka jest w obszarze europejskim nie tylko coraz częściej wybieranym sposobem spędzania wolnego czasu, ale także ważną gałęzią gospodarki, przynoszącą w coraz liczniejszych krajach poważną część dochodu narodowego oraz tworzącą bezpośrednio lub pośrednio duży odsetek nowych miejsc pracy” (Mikos von Rohrscheidt 2010, s. 8). Tym samym turystyka kulturowa jest obecnie jednym z najdynamiczniej rozwijających się sektorów rynku usług turystycznych, coraz istotniejszym z punktu widzenia rozwoju miast czy regionów (Murzyn-Kupisz 2012; Cudowska-Sojko 2011). Nic więc dziwnego, że jedną z najczęściej przywoływanych – na etapie przygotowań do wydarzenia – korzyści płynących z organizacji Światowych Dni Młodzieży w Krakowie, był ich wpływ na rozwój turystyki zarówno w mieście, jak i w całej Polsce. Skupiano się przede wszystkim na tym, jaka będzie rola Światowych Dni Młodzieży w kontekście rozwoju turystyki kulturowej, a zwłaszcza pielgrzymkowej w Krakowie i w Małopolsce.

Wskazane przesłanki stanowią istotny powód do analizy fenomenu Światowych Dni Młodzieży w kontekście ich roli w rozwoju turystyki religijnej w regionach i miastach – organizatorach tego wydarzenia. Celem niniejszego tekstu jest próba refleksji nad rolą Światowych Dni Młodzieży 2016 w stymulowaniu rozwoju turystyki religijnej w Krakowie i w Małopolsce. Podstawę opracowania stanowią wyniki badań przeprowadzonych w 2016 roku podczas Światowych Dni Młodzieży, mających na celu charakterystykę tego fenomenu w jego wymiarze społecznym, kulturowym, religijnym oraz turystycznym.

Badania obejmowały serię wywiadów jakościowych, przeprowadzonych z ponad 300 uczestnikami ŚDM w Krakowie w trakcie wydarzenia oraz ponad 200 wywiadów częściowo ustrukturyzowanych, przeprowadzonych w okresie od 20 października do 15 listopada 2016 roku, z przedstawicielami instytucji publicznych, przedsiębiorców i gospodarzy przyjmujących pielgrzymów¹. Dla zobrazowania zjawiska wykorzystano również analizę oferty kulturalnej i turystycznej przygotowanej na potrzeby ŚDM2016 w całej Polsce, a także dane statystyczne dotyczące ruchu turystycznego w Krakowie i w Małopolsce w roku 2016 i w latach kolejnych.

I. Oferta kulturalno-turystyczna dla pielgrzymów podczas ŚDM 2016

Jak już podkreślono, powszechne przekonanie o potencjalnych korzyściach, płynących z organizacji ŚDM w Krakowie i w Małopolsce, stanowiło jedną z kluczowych przesłanek do opracowania bogatego programu kulturalno-turystycznego dla zagranicznych uczestników ŚDM w Krakowie. Głównym założeniem była chęć przedstawienia bogactwa historyczno-kulturalnego Polski oraz regionów goszczących pielgrzymów, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego Małopolski i Krakowa, aby zachęcić uczestników ŚDM do powrotów do Polski w przyszłości. Według różnych szacunków w Mszy Pośłania – centralnym wydarzeniu ŚDM – wzięło udział ok 2,5 mln pielgrzymów z ponad 180 krajów, więc grupa odbiorców wydarzeń kulturalno-turystycznych była duża i niezwykle różnorodna.

W przygotowanie oferty kulturalno-turystycznej zaangażowały się liczne podmioty: były to zarówno parafie, na terenie których zamieszkali pielgrzymi, jak i władze samorządowe, lokalne i narodowe instytucje kultury oraz organizacje pozarządowe, które zaangażowały się nie tylko w promocję Polski, ale przede wszystkim swoich „małych ojczyzn” i najbliższych okolic. Specjalny program kulturalny został również opracowany przez Narodowe Centrum Kultury i realizowany w różnych miastach kraju. Wydarzenia te poprzedziła kampania promocyjna, realizowana w mediach w wybranych państwach oraz zorganizowana przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego „kampania kamperowa”, podczas której dedykowany zespół jeździł kamperem po różnych częściach Europy i promował ŚDM2016 oraz Małopolskę, jako organizatora wydarzenia.

1 Szczegółowy opis metodologii badań znajduje się w publikacji Bogacz-Wojtanowska, E.; Gaweł, Ł.; Góral, A. red. (2016), Światowe Dni Młodzieży 2016 jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny, Kraków: Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski.

Przeprowadzona analiza oferty kulturalno-turystycznej pokazała, że tylko podczas Dni w Diecezjach, bezpośrednio poprzedzających Światowe Dni Młodzieży, przygotowano ponad 300 wydarzeń w całej Polsce, które można zakwalifikować jako posiadające typowo turystyczny charakter. Wśród nich znalazły się:

- „oprowadzania pielgrzymów po miejscu ich pobytu, najczęściej w towarzystwie przewodnika. Spacery takie obejmowały zarówno obiekty zabytkowe, jak i miejsca historyczne; nierzadko oferowano turystom wędrowkę specjalnie opracowanymi ścieżkami tematycznymi (np. spacer Ścieżką Pamięci w Warszawie, trasa Warszawa Powstania Warszawskiego, szlakiem drewnianych kościołów w Pszczynie itp.);
- wycieczki umożliwiające poznanie największych atrakcji turystycznych znajdujących się w regionie pobytu pielgrzymów (np. rejsy statkami po Wiśle, wizyta w Ośrodku Chopinowskim w Szafarni, tematyczna oferta w Świdnicy: „Atrakcje regionów: Twierdza Srebrnogórska, bazylika w Wambierzycach”);
- oferta w zakresie turystyki pielgrzymkowej – w różnych miejscach Polski przygotowano wizyty w najważniejszych dla poszczególnych regionów ośrodkach pielgrzymkowych (np. pielgrzymka do sanktuarium maryjnego w Krzeszowie, piesza pielgrzymka do sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Oborach, pielgrzymka do sanktuarium Matki Bożej Różańcowej w Smardzewie);
- oferta krajoznawcza, której celem była prezentacja walorów krajobrazowych, dziedzictwa naturalnego regionów (np. rejs statkiem po Wiśle, zwiedzanie Poleskiego Parku Narodowego, zwiedzanie Pocysterskiego Zespołu Leśnego w Rudach Raciborskich, spływ kajakowy szlakiem Jana Pawła II);
- wizyty w okolicznych muzeach i instytucjach kultury (np. zwiedzanie obozu koncentracyjnego na Majdanku, zwiedzanie muzeów parafialnych, zwiedzanie Muzeum Edyty Stein, wizyta w Kopalni Srebra w Tarnowskich Górach). Niektóre instytucje kultury przygotowały specjalną ofertę dla pielgrzymów, inne ograniczyły się do zwiększenia dostępności oferty bieżącej, np. zmieniając godziny otwarcia, wprowadzając bezpłatne bilety lub usługi przewodnickie, publikując foldery informacyjne w innych niż angielski językach obcych;
- inne atrakcje turystyczne (np. zwiedzanie astrobazy w Toruniu)” (Gawęł, Góral 2016).

Warto podkreślić, że większość ofert przygotowywanych zarówno w Krakowie, jak i w pozostałych gminach Polski była bezpłatnie dostępna dla uczestników ŚDM. Organizatorzy traktowali to jako swoistą inwestycję w przyszłość, której owocem będzie zwiększony ruch turystyczny.

Organizatorom bardzo zależało, aby w trakcie pobytu pielgrzymi mogli zobaczyć Polskę od jak najlepszej strony i być może wrócić do niej w przyszłości, w ramach kolejnego pobytu turystycznego. Warto zwrócić uwagę, że nawet te gminy, którym trudno było znaleźć ważne z historycznego czy kulturowego punktu widzenia miejsca atrakcyjne turystycznie, starały się wykreować jak najatrakcyjniejszą ofertę. Dobrym tego przykładem jest gmina Jutrosin w województwie wielkopolskim, która w ramach atrakcji turystycznych zaproponowała pielgrzymom zwiedzanie firmy nasienno-hodowlanej oraz zgłębienie tajników robotyki Lego.

Dopełnieniem oferty turystycznej, stworzonej na potrzeby ŚDM, jest rozbudowana stała oferta zasobów i atrakcji turystycznych o charakterze religijnym, która szczegółowo została opisana przez Agnieszkę Konior i Weronikę Pokojską², na którą składają się m.in. liczne zabytki sakralne zlokalizowane na terenie Małopolski, miejsca kultu i pielgrzymowania, oferta muzealna, festiwalowa oraz szlaki kulturowe, a która była również dostępna dla uczestników ŚDM.

2. Aktywność turystyczna uczestników ŚDM

Dla oceny roli Światowych Dni Młodzieży w rozwoju turystyki religijnej w Małopolsce niezwykle ważną jest refleksja nad aktywnością turystyczną uczestników ŚDM. Co prawda pielgrzymi uczestniczący w ŚDM, co pokazały przeprowadzone badania, nie wskazywali motywów turystycznych jako kluczowych w procesie podejmowania decyzji o udziale w Światowych Dniach Młodzieży, jednak zdecydowana większość z nich podczas pobytu w Polsce starała się zobaczyć jak najwięcej miejsc i w ten sposób poznać Polskę. Oceniając aktywność turystyczną uczestników ŚDM oparto się na założeniu, „ że czym innym jest typologia aktywności turystycznej dokonywana przez naukowców badających zjawisko turystyki kulturowej, a czym innym świadomość samych turystów. Wielu pielgrzymów przybywających do miejsca kultu może w ogóle nie mieć świadomości, że są turystami, co nie zmienia faktu, że turystyka pielgrzymkowa jest jednym z rodzajów turystyki kulturowej” (Gawel, Góral 2016).

Poznanie kraju-gospodarza ŚDM było dla pielgrzymów naturalnym elementem programu ich pobytu w Polsce, z którego intensywnie korzystali. Opisując swój pobyt w Polsce, pielgrzymi wielokrotnie odwoływali się do

2 Zob. Konior, A.; Pokojka, W. (2018) *Analiza istniejącej oferty z zakresu turystyki religijnej i pielgrzymkowej w Krakowie i Małopolsce.*

wrażeń i doświadczeń związanych z miejscami, które zobaczyli oraz wydarzeń, w których uczestniczyli, wyraźnie podkreślając ich turystyczny wymiar. Ich opowieści zdominował pobyt w Krakowie, jako że był im w danym momencie najbliższy³, niemniej wielokrotnie w swoich wypowiedziach nawiązywali również do wspomnień z miejsc, które zobaczyli oraz wydarzeń, w których uczestniczyli w trakcie całego swojego pobytu w Polsce – podczas Dni w Diecezjach.

Aktywność turystyczna pielgrzymów podczas ŚDM koncentrowała się w dużej mierze wokół kluczowych miejsc dla turystyki w Krakowie i w Małopolsce, niekoniecznie o charakterze religijnym. Nie było zaskoczeniem, że pielgrzymi licznie odwiedzali obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau oraz Kopalnię Soli w Wieliczce. Spora liczba biletów była zarezerwowana w obu muzeach jeszcze przed rozpoczęciem ŚDM, co świadczy o tym, że wyprawy w te miejsca miały dla wielu pielgrzymów charakter zaplanowany. Fakt pobytu w tych miejscach uczestnicy badań wielokrotnie podkreślali, udzielając odpowiedzi na pytania o odwiedzone przez nich miejsca w Polsce:

Auschwitz, Wadowice, Częstochowa, Kalwaria... jak ona się nazywała? [WP-1].

Centrum Krakowa. Pojedziemy jutro do Wadowic i też jeszcze do Auschwitz. Nie byliśmy na żadnym koncercie ani w żadnym muzeum, bo nie było na to czasu, wszystko szło bardzo szybko. Chciałabym jechać do Częstochowy, ale mi teraz nie pozwalają, bo to wyjazd zorganizowany [WP-14].

Zwiedziliśmy Auschwitz, Wieliczkę, Zakopane, Łagiewniki [WP-20].

(...) byliśmy w Auschwitz, Wieliczce, Wadowicach i Częstochowie; na dodatkową ofertę kulturalną nie było czasu; widziałam też Zalipie, ale to tydzień przed ŚDM [WP-38].

Mamy zaplanowane wyjazdy do kopalni w Wieliczce, do Auschwitz, a w pierwszy dzień byliśmy w Częstochowie. Myślimy jeszcze o zobaczeniu dzielnicy żydowskiej i Fabryki Schindlera, ale myślę, że to może się nie udać ze względu na dużą liczbę ludzi podróżującą teraz po Krakowie i ograniczony czas [WP-189].

Jak podano na stronie internetowej muzeum Auschwitz-Birkenau, podsumowując statystyki odwiedzin w dniach 20–28 lipca oraz 1–3 sierpnia 2016 r.: „Ponad 155 tysięcy uczestników Światowych Dni Młodzieży zobaczyło

3 Badania prowadzone były podczas pobytu pielgrzymów w Krakowie.

w ostatnich dniach tereny byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz.”⁴. Z pewnością ułatwiły to udogodnienia logistyczne wprowadzone dla zwiedzających podczas ŚDM, m.in. przygotowano specjalne wystawy i ograniczono czas zwiedzania dla poszczególnych grup⁵. W okresie ŚDM uruchomiono także dodatkowe połączenia kolejowe na trasach Kraków Płaszów–Oświęcim, Tarnów–Oświęcim oraz Katowice–Oświęcim, co ułatwiło pielgrzymom dotarcie do muzeum.

Równie popularnym miejscem na trasie pielgrzymów była Kopalnia Soli w Wieliczce. Podobnie jak w przypadku Muzeum Auschwitz-Birkenau, wprowadzono dla pielgrzymów dodatkowe udogodnienia, do których należały m.in. wydłużone godziny otwarcia. Pomiędzy 23 lipca a 3 sierpnia 2016 roku zabytkową Kopalnię Soli w Wieliczce zwiedziło 78 036 pielgrzymów (było to o 2553 osoby, czyli 3,4% więcej niż w analogicznym okresie roku 2015)⁶. Warto podkreślić, że pielgrzymi zwiedzali kopalnię nie tylko w okresie trwania Światowych Dni Młodzieży, ale również po ich zakończeniu. „2 sierpnia padł rekord w sprzedaży biletów: w ciągu jednego dnia zostało sprzedanych ich aż 9086. Pielgrzymi najczęściej zdecydowali się na wycieczkę podstawową trasą turystyczną, bardzo chętnie wybierali też dedykowany specjalnie im Szlak Pielgrzymkowy »Szczęść Boże«. W komorze Baracza czekało na nich zanurzone w solankowym jeziorze logo ŚDM – od kwietnia zapowiadało uroczystość, a obecnie jest pamiątką po tym wydarzeniu. [...] Kopalnia rozdała też 15 tysięcy przewodników po historii Polski wydanych w 9 językach”⁷. Miejsce to wywarło na pielgrzymach duże wrażenie, co podkreślali w swoich wypowiedziach:

Tak. Dzisiaj byliśmy w Wieliczce [...]. Wycieczka była po prostu super. Wszystko takie piękne, tak się nam podobało! Przewodnik idzie, a my tak dookoła niego. On coś opowiada, a my otoczyliśmy go we czworo i idziemy za nim jak pisklęta za kwoką. A w ogóle interesujące. On tak opowiadał wszystko fajnie. Nawet zapytał, kim jesteśmy, skąd przyjechaliśmy. Bo my tam i pytania zadawaliśmy. Ale mamy już mało czasu, żeby jeździć. Ostrzegano nas, że wszystko będzie

- 4 Pielgrzymi Światowych Dni Młodzieży oraz wizyta Papieża Franciszka w Miejscu Pamięci, dok. elektron., <http://www.auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/pielgrzymi-swiatowych-dni-mlodziezy-oraz-wizyta-papieza-franciszka-w-miejscu-pamieci,1837.html> [dostęp: listopad 2018].
- 5 Co chcą zwiedzać pielgrzymi podczas ŚDM?, dok. elektron., <http://metro.gazeta.pl/metro/1,50144,20057679,co-chca-zwiedzic-pielgrzymi-podczas-sdm.html> [dostęp: listopad 2018].
- 6 Ilu pielgrzymów odwiedziło kopalnię w Wieliczce?, dok. elektron., http://www.tur-info.pl/p/ak_id,47612,,swiatowe_dni_mlodziezy,kopalnia_soli,wieliczka,komora_baracza,trasa_turystyczna.html [dostęp: listopad 2018].
- 7 Ilu pielgrzymów odwiedziło kopalnię w Wieliczce?, dok. elektron., http://www.tur-info.pl/p/ak_id,47612,,swiatowe_dni_mlodziezy,kopalnia_soli,wieliczka,komora_baracza,trasa_turystyczna.htm, [dostęp: listopad 2018].

rozpisane, a potem już dalej nam dali trochę wolnego czasu, żebyśmy pojechali dotąd. My staramy się wykorzystać ten czas maksymalnie, żeby wszystko zwiedzić. Gdzie byliśmy jeszcze? Spacerowaliśmy po Starym Mieście, byliśmy na zamku, a jutro jedziemy do Kalwarii [WP-337].

Tak. Odwiedziłam muzea, których wcześniej nie udało mi się zobaczyć. Oczywiście Sukiennice. Byłam w Wieliczce, która zrobiła na mnie ogromne wrażenie. Myślę, że jeszcze skorzystam z oferty kulturalnej [WP-89].

Na szlaku turystycznym nie zabrakło również miejsc związanych ze świętymi pochodzącymi z Małopolski. Wśród nich znalazły się Wadowice, miasto rodzinne św. Jana Pawła II. Stało się ono celem wycieczek pielgrzymów nie tylko w trakcie Światowych Dni Młodzieży, ale również w pierwszych tygodniach po ich zakończeniu. Według danych Komitetu Organizacyjnego ŚDM Kraków 2016 w Wadowicach oraz Urzędu Miejskiego w Wadowicach, najchętniej odwiedzane atrakcje w tym mieście to:

- „Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II odwiedziło ponad 22 tysiące gości, którzy przybyli do Wadowic z kilkudziesięciu krajów świata.
- Bazylika Ofiarowania NMP w Wadowicach, a więc kościół, w którym Karol Wojtyła przyjął swoje pierwsze sakramenty, którą według szacunkowych danych odwiedziło ok. 30 tysięcy osób.
- Wadowickie Muzeum Miejskie, w którym urządzono stałą wystawę »Wadowice. Miasto, w którym wszystko się zaczęło«. Wystawę zobaczyło ok. 2,5 tysiąca turystów-pielgrzymów”⁸.

Zainteresowanie Wadowicami znalazło swoje odbicie w wywiadach udzielanych podczas prowadzonych badań.

Widziałem Wadowice, muzeum JP II, natomiast w Krakowie widziałem kościół Dominikanów, kościół św. Piotra i Pawła, zamek Wawel, dzielnicę żydowską, Stare Miasto, restaurację z bardzo dobrym jedzeniem, spacerowałem również wzdłuż rzeki Wisły. W planach mamy jeszcze kopalnię w Wieliczce, Fabrykę Schindlera [WP-205].

8 ŚDM Wadowice 2016, dok. elektron., <http://sdmwadowice2016.pl/swiatowe-dni-mlodziezy-wadowicach-czas-podsumowanie/#more-1387> [dostęp: styczeń 2017].

Charakter wydarzenia sprawił, że dla wielu uczestników oczywistym celem ich wędrówek po Polsce i Małopolsce były miejsca kultu oraz centra pielgrzymkowe. Takim właśnie była Częstochowa, którą w trakcie ŚDM odwiedziło, według szacunków Jasnej Góry, ok. 500–600 tys. pielgrzymów.

Podążam za programem grupy, programem „Śladami Jana Pawła II”, co pozwoliło nam zobaczyć przede wszystkim miejsca związane z religią, które były w propozycjach ŚDM. Program przygotowali dla nas liderzy grup, to pozwoliło nam też zwiedzić Kraków. Program wiąże turystykę i religię, bo podczas tego tygodnia nie mieliśmy za bardzo czasu, jeszcze z tymi tłumami, to było dość skomplikowane [WP-154].

Podczas ŚDM byłam na pielgrzymce do Tuchowa, na piechotę mogłam przejść pielgrzymkę i zobaczyć wasz kraj. To było prawdopodobnie 15 kilometrów, inni uczestnicy ŚDM dołączali do nas, do pielgrzymki [WP-208].

Byliśmy u siostry Faustyny, w sanktuarium Jana Pawła II, w Częstochowie u Czarnej Madonny. Mamy plan na pobyt w Krakowie na przyszłość [WP-264].

Pielgrzymowaliśmy w różne miejsca, byliśmy w Lublinie, na KUL-u, w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu, zwiedzaliśmy różne świątynie, np. pw. Maksymiliana Kolbego, klasztor Dominikanów. I byliśmy w tych wszystkich miejscach, żeby znaleźć chrześcijańskie tradycje. U nas wielu ludzi nie jest pewnych swojej wiary, dlatego chcieliśmy w ten sposób pogłębić naszą wiarę [WP-314].

Podobnie uczestnicy SDM licznie odwiedzali sanktuarium w Łagiewnikach oraz Kalwarię Zebrzydowską.

Bez wątpienia najwięcej czasu uczestnicy Światowych Dni Młodzieży spędzili w Krakowie. W naturalny sposób tu właśnie znajdowało się ich największe skupisko, ponieważ w Krakowie i okolicach odbywały się wydarzenia centralne. Wielokrotnie pielgrzymi w wywiadach podkreślali, że ze względu na napięty program ŚDM nie mieli zbyt wiele czasu na zwiedzanie miasta, ale mimo wszystko starali się zobaczyć jak najwięcej. W sposób oczywisty na liście najczęściej odwiedzanych miejsc znalazły się Rynek Główny, krakowski Kazimierz oraz Wawel. Często ograniczano się do spacerowania i oglądania napotykanych po drodze zabytków, a ze względu na brak czasu rezygnowano ze zwiedzania muzeów.

Pielgrzymi – co podkreślali w swoich wypowiedziach – byli pozytywnie zaskoczeni Krakowem. Oglądane miejsca budziły ich zachwyt, byli zainteresowani polską kulturą, o której wcześniej nie mieli żadnego wyobrażenia (wielu pielgrzymów nigdy przed przyjazdem na ŚDM nie słyszało o Polsce).

Wszystko tu, w tym mieście jest bardzo „antyczne”, bardzo piękne, podziwiam architekturę. Byliśmy też w muzeum, które pokazywało bardzo starą wioskę w Polsce, po drodze, jak tu jechaliśmy [WP-5].

Z wymienionych wcześniej powodów również w czasie wędrówek po Krakowie ważnym punktem były obiekty sakralne. Pielgrzymi byli zainteresowani zwiedzaniem kościołów, choć czynili to raczej przy okazji uczestniczenia w odbywających się w nich nabożeństwach i spotkaniach religijnych. Żywe zainteresowanie przybywających pielgrzymów budziły również miejsca związane z życiem świętych, zwłaszcza papieża-Polaka św. Jana Pawła II.

Byłem w wielu kościołach, jest ich tu naprawdę dużo, mieliśmy tam organizowane spotkania [WP-9].

W Krakowie byłem w jednym muzeum i wielu, wielu kościołach, widziałam też miejsce, gdzie żył Maksymilian Kolbe [WP-15].

Tak, planuję zwiedzić muzea w Krakowie, Wawel, wziąć udział w wydarzeniach Światowych Dni Młodzieży. W Krakowie jest wiele unikalnych miejsc, zabytków, które warto zwiedzić, zobaczyć. Planuję jechać do Częstochowy, zobaczyć obraz Maryi. Moim zdaniem to jedno z miejsc, które trzeba zobaczyć, będąc w Polsce. Co do Krakowa, to jest tu wiele pięknych kościołów i miejsc związanych z wiarą, z Janem Pawłem II, które trzeba zobaczyć. Dlatego też chciałbym się wybrać również do Wadowic [WP-103].

Niestety nie mamy wystarczająco dużo czasu, żeby np. pójść do muzeum czy na koncerty. Ale odwiedziliśmy dużo kościołów, przez kolejne dni chcielibyśmy zobaczyć jeszcze więcej [WP-167].

Zwiedziliśmy wiele kościołów i były piękne. Nie zwiedziliśmy wiele muzeów, byliśmy tylko w jednym, przedstawiono nam tam historię Krakowa. Było to naprawdę fascynujące i świetnie zorganizowane miejsce [WP-179].

Warto zwrócić uwagę, że pielgrzymi uczestniczący w badaniach, w przeważającej większości podkreślali chęć powrotu do Polski w celach turystycznych. Co prawda pytanie to zadawane było pielgrzymom w trakcie ich pobytu w Krakowie, kiedy znajdowali się pod wpływem emocji związanych z samym wydarzeniem, spotkaniami z papieżem oraz interakcjami z innymi uczestnikami, więc ich wypowiedzi nie można traktować jak bezwzględnych deklaracji, ale z pewnością stanowią pewne punkty odniesienia do rozpoznania zjawiska przyszłej aktywności turystycznej pielgrzymów. Pielgrzymi w swoich wypowiedziach zwracali uwagę na chęć głębszego poznania polskiej kultury, języka, ludzi, którzy wywarli na nich duże, pozytywne wrażenie, co przekładało się na ich deklaracje chęci powrotu do Polski, a zwłaszcza Krakowa:

[...] wrócić do Krakowa; wrócić do Auschwitz, ale z przewodnikiem i na spokojnie; jeszcze raz Częstochowa [WP-3].

Osobiście przyjechałbym znów na 3-4 dni do Krakowa, potem na południe, w góry, do Wadowic, przeszedłbym po papieskich szlakach. I zawsze chciałem zrobić spływ tratwą – widziałem tylko zdjęcia, ale to chyba musi być cool. O, i do SPA bym tam na dole pojechał, tam jest SPA, prawda? [WP-64].

Jeszcze może tutaj przyjadę, może za kilka lat, bo jeszcze niektórych muzeów nie widziałam i niektóre kościoły trzeba nieskończoną ilość razy odwiedzać, choćby kościół Mariacki. Zwiedzałam różne kościoły Europy i w końcu mówiłam „aa ten Mariacki no to taki owszem”, ale wczoraj, jak weszłam, to jednak trzeba powiedzieć, że jest światowej rangi. Nie byłam w katedrze, już nie zdążyłam, tylko u Karmelitów. Niektóre kościoły jeszcze trzeba odwiedzić, nie mówiąc już o ekspozycji na Wawelu. Tam to się w ogóle nie dostałam w takich dniach [WP-89].

Tak, zdecydowanie. Chciałabym móc ponownie zobaczyć rynek oraz zwiedzić więcej miejsc, takich jak np. muzea [WP-327].

Chciałabym tu wrócić, ale nie wiem, czy to będzie możliwe, ale jeśli tak, to chciałabym zobaczyć Wadowice i Częstochowę [WP-2].

Wśród miejsc, które chcieliby odwiedzić w przyszłości, poza „topowymi” atrakcjami turystycznymi, takimi jak Kopalnia Soli w Wieliczce, Muzeum Auschwitz-Birkenau czy Wawel, wskazywali na miejsca o charakterze religijnym, takie jak Wadowice czy Częstochowa, co może świadczyć o potencjale turystycznym miejsc związanych z religią i pielgrzymkami.

3. Potencjał turystyczny ŚDM w ocenie mieszkańców i przedsiębiorców z Krakowa

Bezpośrednio po zakończeniu Światowych Dni Młodzieży ze wzmożoną siłą powróciły pytania o potencjał turystyczny tej imprezy, o szanse na to, że pielgrzymi zechcą powrócić do Polski w celach turystycznych. Bez wątpienia uczestnicy ŚDM dzięki – co zgodnie podkreślano – doskonałej atmosferze panującej w Krakowie, poczuciu bezpieczeństwa, obfitości i różnorodności programu kulturalnego, otwartości i gościnności mieszkańców miasta oraz bogactwu obiektów zabytkowych, wyjeżdżali do swoich krajów z bardzo pozytywnym nastawieniem do Polski (Gaweł, Góral 2016). Szczególnie zwracano w tym kontekście uwagę na korzyści ekonomiczne, które może przynieść Małopolsce oraz stolicy regionu rozwój turystyki pielgrzymkowej.

Zaraz po zakończeniu wydarzenia oczekiwania, dotyczące pozytywnego wpływu ŚDM na rozwój turystyki religijnej w Małopolsce, znalazły potwierdzenie w relacjach gospodarzy, którzy gościli pielgrzymów w swoich domach. Mieli oni bowiem możliwość bezpośredniego zapytania swoich gości o wrażenia na temat Polski oraz ewentualne plany powrotu. Gospodarze goszczący pielgrzymów oraz lokalni przedsiębiorcy postrzegali Światowe Dni Młodzieży przez pryzmat licznych korzyści, które realizacja tego przedsięwzięcia przyniesie Polsce, a zwłaszcza Krakowowi.

Przyniesie to Krakowowi wiele korzyści. Były tutaj osoby, które pierwszy raz przyjechały do Polski. Rozmawiałam z nimi i byli zachwyceni. Wydaje mi się, że to przełamanie wielu stereotypów o Polsce. Zwiększy się turystyka [WG-4I].

Na pewno wpłynie. Wiele osób pewnie nie wiedziało, gdzie jest Kraków, bo z reguły wiem, że jak się gdzieś jedzie za granicę, to o Polsce wiedzą niewiele, więc na pewno skoro wiedzą, gdzie ten Kraków jest, jak wygląda, że jest to piękne miasto. Na pewno mogli zobaczyć też naszą gościnność, bo tym się charakteryzujemy na tle wszystkich narodów. [...] i jako to miejsce bezpieczne, bo wiemy, jaka jest sytuacja na świecie, a tu naprawdę nic się nie stało i było bezpiecznie [WG-11].

Myszę, że największy wpływ będzie miała na turystykę. Gdy rozmawiałam z moją grupą, którą miałam pod opieką, to oni mówili, że bardzo podoba im się Polska, Kraków i bardzo chcieliby tu wrócić. Nie spodziewali się, że w Polsce jest tak pięknie. Większy napływ turystów będzie się również łączył ze zwiększeniem korzyści ekonomicznych [W1-7].

Wiele osób zwracało uwagę na efekt skali, podkreślano, że pielgrzymi po powrocie do domów będą dzielić się z rodzinami i znajomymi swoimi doświadczeniami, tym samym promując Kraków i Polskę, w ten sposób zachęcając do przyjazdów kolejnych turystów. Co zresztą znalazło potwierdzenie w badaniach ruchu turystycznego w Krakowie w 2017 roku, które pokazały, że dla około 3% gości zagranicznych źródłem informacji o Krakowie i Małopolsce byli pielgrzymi odwiedzających Kraków podczas ŚDM⁹.

Najazd następnych turystów, to wiadomo. Jeżeli pielgrzym poopowiadał rodzinie, że w Polsce i Krakowie jest super, to będą chcieli oni przyjechać do Polski. Pytaliśmy się pielgrzymów, jak podoba im się Kraków, byli bardzo zadowoleni. Jedyne, na co tu narzekali, to na komunikację miejską, ale to było wiadome, że przy takiej liczbie osób coś będzie nie tak [WG-39].

ŚDM przyniosły wiele korzyści. Kraków stanie się rozpoznawalny już nie tylko na mapie Europy, ale także świata. Tyle ludzi z innych kultur tutaj przyjechało i myślę, że Kraków miał dużo do zaoferowania w tym czasie [WG-24].

Na pewno turystyka, wizerunek i promocja. Kraków przygotował się bardzo dobrze. Wiele osób nie miało pojęcia, jak wygląda Polska, i właśnie przez organizację ŚDM można było nas rozpromować [WG-36].

Potencjalne korzyści eksponowali zwłaszcza przedsiębiorcy z branży turystycznej. Mimo zauważalnego sceptycyzmu z ich strony, zarówno w okresie poprzedzającym Światowe Dni Młodzieży, jak i w czasie ich trwania (prezentowanego m.in. w wypowiedziach dla mediów, a potem powtarzanych w różnych doniesieniach medialnych), z perspektywy czasu (3 miesiące po zakończeniu wydarzenia) pozytywnie oceniali jego wpływ na sytuację branży turystycznej w chwili obecnej oraz perspektywy jej rozwoju w przyszłości. Badania dotyczące ekonomicznego wpływu ŚDM₂₀₁₆ prowadzone tuż po wydarzeniu pokazały, że szacunki zagregowanych wydatków uczestników ŚDM 2016 w Krakowie określono następująco: „dla branży hotelarsko-gastronomicznej około 233 mln zł, dla handlu około 120 mln zł, kultury, rozrywki i rekreacji ponad 66 mln zł, a komunikacji prawie 5 mln zł. Natomiast suma podatków i opłat bezpośrednio wygenerowanych przez branżę turystyczną odprowadzonych do budżetu miasta w lipcu 2016 roku wynosiła: 12 mln 771 tys. zł. Stanowiło to 3,45% dochodów budżetu gminy miejskiej Kraków” (Seweryn 2016).

9 Ruch turystyczny w Krakowie w 2017 roku, dok. elektron., http://mot.krakow.pl/media/badanie-ruchu-turystycznego/raport_brt2017_internet.pdf [dostęp: listopad 2018].

Przedsiębiorcy uczestniczący w badaniu zauważali również korzyści osobiste, pozytywny wpływ na kondycję ich firm – zjawisko to oceniali jako tzw. efekt ŚDM. Jednoznacznie stwierdzali, że Światowe Dni Młodzieży przełożą się na wzrost zainteresowania Krakowem.

Myszę, że na pewno na turystów to wpłynęło. Było w zagranicznych mediach gdzieś, jak jest teraz reklama tramwaju, że jechał papież Franciszek, że tutaj coś tam się odbyło, że... na pewno to będzie miało wpływ. Turystów jest bardzo dużo w Krakowie i oby było jak najwięcej. My żyjemy z tego. Więc ktoś, kto powie, że turystów w Krakowie nie powinno być, no to jest dla mnie gwóźdź do trumny. No jak może nie być. No przecież tak naprawdę mówimy o centrum tutaj, tak? Tu jest milion restauracji, sklepy, hotele, hostele, z czegoś ten Kraków musi żyć, z turystyki żyjemy najwięcej [WPRZ-4].

Jako kraj turystyczny myślę, że Polska pokazała poziom. Otwartość na ruch turystyczny, zburzenie złych opinii gdzieś w świecie, negatywnych. Wrzesień był dla nas obłędny, masa ludzi przyjeżdżała do Polski i cały czas ci turyści są [WPRZ-19].

To na pewno turystyczne. Ogólnie na pewno bardzo dużo z tych przyjechało wcześniej, żeby poznać Kraków, żeby na Wawel pójść, nie wiem Sukiennice, muzeum czy coś. Także bardzo, bardzo wysokie zyski powinno przynieść [WPRZ-8].

Co prawda upłynęło jeszcze zbyt mało czasu od tego wydarzenia, aby móc zaobserwować znaczące zmiany, niemniej jednak, co pokazują badania prowadzone przez Krzysztofa Borkowskiego na zlecenie Małopolskiej Organizacji Turystycznej, „w roku 2017 odnotowano wzrost odwiedzających Kraków (wszystkich podróżnych docierających do Krakowa) o 6,17% w stosunku do roku 2016, co przełożyło się na wynik 6,49% wzrostu strumienia podróżnych z kraju i wynik 5,17% wzrostu strumienia podróżnych z zagranicy”¹⁰.

Badani dostrzegali w Światowych Dniach Młodzieży szansę na rozwój turystyki pielgrzymkowej, która obecnie jest w pewnym sensie branżą niszową. Duża część pielgrzymów przyjechała do Polski jednak z tego właśnie powodu, podczas pobytu dostrzegli wiele miejsc sakralnych, które warte są zobaczenia. Badani postrzegali to jako atut Małopolski, który – odpowiednio animowany, rozwijany, zarządzany – może przyczynić się do wykreowania nowego produktu turystycznego w regionie.

¹⁰ Ruch turystyczny w Krakowie w 2017 roku, dok. elektron., http://mot.krakow.pl/media/badanie-ruchu-turystycznego/raport_brt2017_internet.pdf [dostęp: listopad 2018].

Na pewno na wzrost turystyki, tej turystyki pielgrzymkowej – to jak najbardziej. Ona jeszcze jest taką trochę niszą. Akurat do Małopolski przyjeżdża, podejrzewam, największa liczba pielgrzymek w kraju, chociażby z racji tego, że mamy bardzo dużo sanktuariów, co prawda nie tak dużych jak Częstochowa, ale już takich depreczających po piętach, jak Łagiewniki czy Kalwaria Zebrzydowska. Generalnie, widząc, jakie było zainteresowanie mediów, ile powstało materiałów, jak to zostało przeliczone na kwotę, jaką musielibyśmy wydać jako państwo na promocję za granicą, to było liczone w milionach złotych. A to była promocja tak na prawdę za darmo, bo ci ludzie są teraz naszymi ambasadorami, nawet mając kontakt z pielgrzymami, z którymi rozmawiałem, z którymi się później zaprzyjaźniłem, z którymi się wymieniliśmy adresami, część z nich podróżowała wcześniej lub później po Europie, zwłaszcza ci, którzy przyjechali z odległych kontynentów. Dla nich to nie był tylko wyjazd na dwa tygodnie do Polski, tylko na przynajmniej miesiąc do Europy, to mają porównanie. Jednak wszyscy wspominają, że w tej Polsce było najlepiej. Na pewno na tle Europy zbiliśmy dużo punktów i była to impreza zupełnie innego kalibru niż... nie wiem... Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej, które organizowaliśmy w Polsce. [WI-15].

Podsumowanie

Celem niniejszego tekstu było pokazanie roli Światowych Dni Młodzieży, które w roku 2016 odbyły się w Krakowie, w stymulowaniu rozwoju turystyki religijnej w Krakowie i w Małopolsce. Rzeczywisty wpływ efektu ŚDM na rozwój turystyki kulturowej, a zwłaszcza pielgrzymkowej w Krakowie i w Małopolsce, będzie można zmierzyć dopiero za kilka lat. Niemniej już teraz, opierając się na wypowiedziach i deklaracjach uczestników tego wydarzenia – wyrażonych podczas przeprowadzonych badań – można stwierdzić, że Światowe Dni Młodzieży były przedsięwzięciem wyjątkowym w skali globalnej, także w obszarze turystyki. W oczach badanych, zarówno przybyłych z zagranicy uczestników ŚDM, jak i zaangażowanych w ich realizację Polaków, rozwój turystyki zdecydowanie można traktować jako jedną z kluczowych konsekwencji ŚDM. Potencjał ten, odpowiednio zarządzany, może przynieść wymierne, ekonomiczne korzyści w postaci przychodów, zwłaszcza w branży turystycznej. Również badania zarówno ruchu turystycznego, jak i korzyści ekonomicznych płynących z organizacji ŚDM w 2016 w Krakowie pokazują, że wpływ jest pozytywny. Z tego też powodu można pokusić się o stwierdzenie, że Światowe Dni Młodzieży 2016 odegrały rolę istotnego bodźca w myśleniu o rozwoju turystyki religijnej w Krakowie i Małopolsce. Biorąc pod uwagę bogactwo zasobów dziedzictwa związanego z motywami religijnymi i pielgrzymkowymi w Małopolsce, z pewnością jest to obszar, który warto w regionie rozwijać.

BIBLIOGRAFIA

- Bogacz-Wojtanowska, E.; Gawęł, Ł.; Góral, A. red. (2016), *Światowe Dni Młodzieży 2016 jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny*, Kraków: Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski.
- Buczowska, K. (2008), *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Poznań 2008, s. 33–37.
- Camper Małopolski, dok. elektron., <http://campermalopolski.blogspot.com/> [odczyt: listopad 2018].
- Co chcą zwiedzać pielgrzymi podczas ŚDM?*, dok. elektron., <http://metro.gazeta.pl/metro/1,50144,20057679,co-chca-zwiedzic-pielgrzymi-podczas-sdm.html> [odczyt: listopad 2018].
- Cudowska-Sojko, A. (2011), *Rola turystyki w rozwoju regionu – aspekt teoretyczny*, „Ekonomiczne Problemy Usług”, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, nr 79, s. 23–28.
- Gawęł, Ł.; Góral, A. (2016). *Światowe Dni Młodzieży jako fenomen turystyczny*, [w:] *Światowe Dni Młodzieży 2016 jako fenomen społeczny, kulturowy i religijny*, Kraków: Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Małopolski, s. 73–99.
- Ilu pielgrzymów odwiedziło kopalnię w Wieliczce?*, dok. elektron., http://www.tur-info.pl/p/ak_id,47612,,swiatowe_dni_mlodziemy,kopalnia_soli,wieliczka,komora_baracza,trasa_turystyczna.html [odczyt: listopad 2018].
- Kraków: przedstawiono Komitet Organizacyjny ŚDM 2016, dok. elektron., <http://naszemiasto.pl/artukul/krakow-przedstawiono-komitet-organizacyjny-sdm-2016,4512960,artgal,t,id,tm.html> [odczyt: listopad 2018].
- Mikos von Rohrscheidt, A. (2010), *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, KulTour.pl, Poznań 2010.
- Murzyn-Kupisz, M. (2012), *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012.
- Oficjalna strona internetowa Komitetu Organizacyjnego ŚDM 2016, dok. elektron., <http://www.krakow2016.com/> [odczyt: listopad 2018].
- Seweryn, R. et al. (2016), *Ekonomiczny wpływ Światowych Dni Młodzieży Kraków 2016 na gospodarkę miasta*, dok. elektron., <http://www.mot.krakow.pl/media/badanie-ruchu-turystycznego/ekonomiczny-wplyw-sdm-na-gospodarke-miasta-2016.pdf> [odczyt: listopad 2018].

